

Կ Ա Ր Ո Ւ Ո Ս

Բ Ա Ր Ո Յ Ա Կ Ա Ն

Ե Ի

Օ Գ Տ Ա Կ Ա Ր Խ Ր Ա Տ Ն Ե Ր

Վ Ե Ն Ե Տ Ի Կ

Ս . Դ Ա Ջ Ա Ր ՈՒ Տ Պ Ա Ր Ա Ն Ը

1845

УЧЕБНОУ

0010930

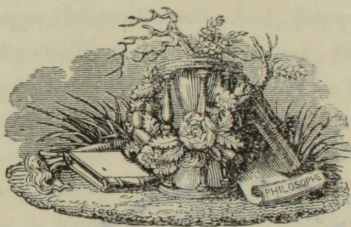
ԿԱՐՈՂՈՍԻ

Մ Ո՛Ն Թ Ե Վ Ե Բ Ի Ը Յ Ի Ո Յ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ԵՒ

ՕԳՏԱԿԱՐ ԽՐԱՏՆԵՐ

ՎԵՆԵՏԻԿ

Ս. ՂԱԶԱՐՈՒ ՏՊԱՐԱՆԸ

—

1845

RECEIVED

U.S. DEPARTMENT OF JUSTICE

WASHINGTON

1916

OFFICE OF THE ATTORNEY GENERAL

RECEIVED
U.S. DEPARTMENT OF JUSTICE
WASHINGTON
JAN 16 1916

7-16
16

ՍԻՐԵԼԻ ԸՆԹԵՐՑՈՂ

Այս սղտի բարոյական խրատներու գիրքը, որ Իտալացի Կեսար Քանդու կենդանի հեղինակին գործքերուն մէջ տպած էր՝ Կարոլոս Ամբրոսիոս անուանով, կարդալու ատենս մէկէն միտքս եկաւ ու ըսի, թէ որ ուրիշ ազգի այնչափ հաճոյ անցեր է աս գրքոյկը ու շատ օգուտներ ըրեր է, նաև քիչ տարուան մէջ շատ հեղ տպուեցով, աղէկ կըլայ որ մեր Ազգին մէջն ալ գրուինուի. և կարծես թէ աւելի յարմարուէ թիւն մին ալ ունի՝ ան տեսակ բաներու վրայ խօսելովը, որ ամէն մարդու կրնայ յարմարիլ. մանաւանդ՝ տեսնալով որ գրողը աշխարհական է, և հիմակուան ատենի մարդկանց պակսուած թիւները աղէկ գիտէ, և անոնց վրայ ալ կրնայ աւելի համարձակ

խօսիլ: Ուստի ես ալ ուզեցի ասիկայ աշխարհաբառ լեզուով թարգմանելու, որ ամմէնուն հասկընալի ըլլայ: Հեղինակին դրած առջի մէկ անունը գործածեցի, ու իրեն ազգին վերաբերեալ քանի մը բաները մեր ազգին անյարմար սեպելով թողուցի, կամ քիչ բան փոփոխելով պահեցի:

Կրտսենաս ասոր մէջն որ հեղինակին միտքը աւելի հասարակ ժողովուրդը կըրթելն է. անոր համար նայեր է որ պարզ օրինակներով ու դիւրին զուրցուածքներով արգարուծեան ճամբան անոնց հասկըցնէ: Աս է իմ բաղձանքս ու դիտաւորութիւնս ալ, որ մեր Ազգին ալ օգտակար ըլլայ աս պզտի աշխատութիւնս, ու անոր պտուղը տեսնեն ամմէնքը, ոչ միայն աս աշխարհքիս մէջ հանգիստ ու մխիթարեալ ապրելով, հասկանալի վերջը յաւիտենական փառաց ալ արժանի ըլլան:

Schwarzstein.

*Wpauligzptuuli huulitigz
duwpuuli zpuulig k.*

ԿԵՐՈՒՈՍԻ

Մ ՈՆ Թ Ե Վ Ե Ք Ի Ը Յ Ի Ո Յ

ԽՐԱՏՆԵՐ

Ա

Ո՞վ էր Կարողոս :

Ի ՈՄՊԵՐՏԻԱՅԻ մէջ ամմէն մարդ կը ճանչնայ Մոնթեվեքիա անունով պրզտի լեռը , որ զուարճալի բլուր մըն է՝ վարէն ինչուան ծայրը այգիներով ու պտղատու ծառերով և կարգ կարգ մանր արտերով զարդարած . վարի կողմերը գեղեցիկ տնակներ կան , որ ինչուան Պրիանցա քաղքին քովերը կըմօտենան : Ըն բլրին ծայրը սլտի եկեղեցի մըն ալ կայ՝ չորս դին մեծ

մեծ ծառերով, և անոնց շքովը զրեթէ գոցուած է: Եւ ծառերուն տակը՝ (կըստամէ Քանդուաս բանիս զրողը,) 1836ին Մայիսին մէջ Կարոլոսին հետ մէկ տեղ նստած կըզուարճանայի քովի գեղեցիկ լեռներուն ու զուարճալի դաշտերուն վրայ նայելով, որոնք բազմամարդ տներով, գեղերով ու քաղքրներով զարդարուած են:

Եւ երբոր տղայ էի՝ Կարոլոս շատ հեղ մեր Պրիանցա քաղաքը կուգար՝ իր մանր մունր բաները ծախելու. ան ատենն ալ իրաւ ծերացած կերևնար, բայց ուժով, ուրախ և զուարճախօս էր: Ինտոր ամմէն մօտ տեղի եղած տօնավաճառներն ալ (փանայիրները) կերթար, կըծախէր, կըզնէր, և առուտուր կընէր. բայց իր արհեստը ընելու ատենն ալ՝ իրեն դիտող բնութեամբը ամմէն բան կըտեսնար կըլըսէր, որ շատ հեղ ուրիշները բանի տեղ չեն սեպեր. ամմէն մարդու վրայ կընայէր, ու անոնց սովորութիւններուն, մոլութիւններուն ու առաքինու-

Թիւններուն ուշ կըզնէր : Ասանկ իրեն մանր մունր բաներ ծախելովը՝ խել մը ստակ մէկ զի գնելէն զատ, նաև իրեն աս ուշագրու թեամբը՝ շատ փորձ մարդ եղաւ :

Իմ հասակիս տղաքներուն մեծ ուրախութիւն էր՝ երբոր Աարոլոս քաղաք կուգար : Մէկէն զիմացը կըվազէինք ու կըբարեւէինք . և երբոր ծախու բաները դուրս կըհանէր ու կըծախէր, մենք բերաննիս բաց կեցած մտիկ կընէինք պատմած պատմութիւններուն ու խրատներուն, որ բան գնողներուն կըխօսէր : Շատ բան կըծախէր, ինչու որ զոհ կըլլար քիչ վաստակին ալ, ըսելով թէ « ով որ քիչ քիչ կըվաստըկի, աւելի կըվաստըկի » . Ընտոր նաև կըսէր, « մէկ ստակ մը պակաս, բայց միայն կանխիկ (հազըր) առնուի » : Աւրիշին բանին գործքին չէր խառնուէր . անանկ անկեղծութիւն մ'ալ կերեցընէր՝ որ ամէն հասակի ու վիճակի մարդիկ ունեցած նեղութիւննին իրեն կըպատմէին . և իրեն բերանը

միշտ միտթարական խօսքեր ունէր, ու խոհեմութեամբ խրատներ ալ կուտար: Հարցուցին իրեն թէ ընտո՞ր կարելի է հանգստութիւն գտնել. պատասխան տուաւ, « քիչ բանի բաղձանք ունենալով »: Հարցուցին, « բուն աղքատութիւնը ո՞րն է », պատասխանեց, « տգիտութիւնն ու մոլութիւնը »: Հարցուցին իրեն թէ « մահու ընէ կը վախնաս ». պատասխան տրուաւ, « այնչափ չեմ ախորժիր, որչափ թէ մէկը զիս քունէն արթնցընէր »: Արսէր նաև թէ տրտունջ ընելը տկար մարդկանց զէնքն է, ու մարդս պէտք է որ գոնէ հպարտութեան համար անկէ զգուշանայ: Տղոց կըսէր, « նայեցէք, ամմէն մարդ ծերանալիք ունի, որ իր երիտասարդութեան ատենէն կը պատրաստէ »: Որկրամոնէրուն կըսէր, « դուք երկու կերպով անհանգիստ կըլլաք. մէյմը երբոր ստամոքսնիդ շատ լեցուն ըլլայ, մէյ մըն ալ երբոր պարապ »: Ա՛յ՛ աճառականներուն ալ կըսէր, « առուտուրի մէջ աղէկ

անուն ունենալը՝ ամմէն վարպետու
թիւններէն աւելի կարժէ», և թէ «մէ-
կը իր աղէկ անունը աւրելով շահ ընել
ուզէ՝ մեծ կորուստ կընէ»: Դատ վա-
րողներուն կըսէր, «միաբանեցէք մէկ
տեղ, վասն զի երկուքին մէջ տեղը՝ եր-
րորդը կըվաստրկի»: Աս խրատները
շատ հեղ կուտար՝ մէջը զանազան ա-
ռածներ ալ խառնելով: Արոնցմէ մէկ
քանին հոս բերեմ:

«Ով որ մէկուն բարիք կընէ, բա-
րիք կըգտնայ:

Ով որ ստակ չունի՝ թող շատ բա-
նի ետևէ չիյնայ:

Արուն զլուխն որ ապակիի պէս
տկար է, քարով ծեծկուողներուն մէջ
չմտնայ:

Բանը ըլլալէն ետքը՝ ամմէն մարդ
իմաստուն կըդառնայ:

Բանի մը սկսիլը՝ կէսը ըրած կը-
սեպուի:

Ով որ կուզէ շատ բարեկամ ու-
նենալ, թող նախ փորձելով քիչը ու-
նենայ:

Ով որ ուղածը կըխօսի, չուղածն
ալ կըլտէ :

Ով որ բանի ձեռք չզարներ, բան
մըն ալ չկրնար ընել :

Ըսողջ մարդը՝ պատանի կըսեսպուի :
Հարուստ է ան մարդն որ պարտք
չունի :

Հուտ ու աղէկ դժուարաւ կըհան,
դըպին :

Խօսքի ու գործքի մէջ շատ տար-
բերութիւն կայ :

Ըռանց նեղութիւն կրելու՝ աղէկ
բան չկրնար ըլլալ :

Ով որ կուզէ ստակը փճացընել,
գործք մը սկըսի ու վրան չկենայ :

Ճամբորդ մը տեղը չկրնար հաս-
նիլ՝ թէ որ ամմէն տեսած ճամբէն եր-
թայ)) :

Ընոր ըսած առածներէն շատը մտ-
քերնիս կըպահէինք, մանաւանդ ոտա-
նաւոր եղածները, ու մեր գեղացիներ-
ըր զինքը բանաստեղծ կըսեպէին : Ին-
քը չէր ուզեր ցուցընել թէ միշտ իր
քովէն կըհնարէ աս առածները, ա-

նոր համար շատ հեղ ուրիշներուն ա-
նունովը կըզուրցէր. զոր օրինակ կը-
սէր. « լսեր եմ որ կըսուի թէ մէկ խենդ՝
հարիւրը կըխենդեցընէ : Մսավաճա-
ռը կըսէր՝ թէ կենդանի մը առանց ոս-
կորի չկրնար քալել : Մեր առջիննե-
րը կըսէին՝ թէ կատուին պէտք չէ սոր-
վեցընել խոհակերոցին ճամբան : Քա-
րոզիչ մը կըսէր, լաւ է Աստուծոյ խաւ-
րածը, քան թէ մարդուն ուզածը. նոյն-
պէս սուրբ գրքին մէջ կըկարդանք, որ
կըսէ՝ թէ ես ալ տղայ եղայ ու հիմա
ծեր եմ, և ամենեին չեմ տեսած որ
արդար մարդուն որպէն երթայ մու-
րայ » :

Աարօլոս ասանկ բաներ կըխօսէր .
մենք ալ կըսորվէինք, ու ըստ տեղւոյն
կըզործածէինք : Արբոր հիմա ալ
տեսնամ որ մէկը պարտքով կըզնէ,
կըսեմ իրեն. « Աարօլոս կըսէր միշտ,
թէ ով որ շուտ կըվճարէ, աղէկ կըվը-
ճարէ » : Թէ որ մէկը իր ունեցածը քիչ
է ըսելով կըվճացընէր, « շատ հեղ
յարդի կտորուանքը մեծ կրակ կընեն » :

կրսէր մեր Աարոլոսը: Աամ երբոր սաստիկ կրքոտ ու կռուասէր տղայ մը տեսնեմ, կրսեմ անոր թէ « Աարոլոս սովորուծիւն ունէր ըսելու՝ թէ ակուայ կրճտող ու կատաղի կենդանիները թող շատ վախնան իրենց կեանքէն »: Արբոր հանդիպէի անոնց՝ որ կրտրրտրնջային հիմակուան ատենիս վրայ ու կրսէին. « Է՛հ, ատենօք աս բանս չէր հանդիպէր, առջի ատենները ինչ աղէկ ատեններ էին ». ես պատասխան կուտայի, « Աարոլոս ծեր էր՝ ու կրսէր թէ միշտ իր ատենն ալ արեղակն ու ամպերը կան եղեր, ընտոր նաև ցորենն ու որոմը »:

Աարոլոս խօսելու ու խրատ սալու ատեն՝ ամմէն սովորական դիպուածներէն ալ օրինակ կրբերէր: Իր ձին բեռնաւորելու ատեն երբոր ըսէինք իրեն, թէ քիչ մը շուտ ըրէ, պատասխան կուտար. « կամաց ընելովս՝ գործքս շուտ կրլմընցընեմ. ընտոր նաւը թէ որ կամաց կամաց բեռնաւորես, աղէկ ու հանդիստ ճամբայ կրնես »: Թէ որ

ստիպէինք զինքը որ դեռ քիչ մ'ալ կե-
նայ մեր քովը, թէ որ ուշ մնացած էր՝
պատասխան կուտար, « միայն տղաքնե-
րը ու խենդերը ցորեկ ատեն չեն մը-
տածեր զիշերուան գալիքը » : Օր մը
մեզի ցըցուց մէկը որ ցորեն կըցանէր,
ու ըսաւ . « երբոր ատենով ուրիշնե-
րուն բարիք ընելու ըլլաք, մտքեր-
նիդ բերէք, թէ ձեռքով պէտք է ցը-
րուել՝ չէ թէ պարկով » : Թէ որ իրեն
ձիուն հաւնէին, պատասխան կուտար,
« վասն զի անոր ուտելիքը ձեռքովս
կուտամ » : Արբոր կըլսէր որ մէկը
երգում կընէ իրեն ըսածը ճշմարիտ
է ըսելով, Աարօլոս գլուխը շարժելով
կըսէր . « երգում ընողը ստասաց է » :
Աւ թէ որ տեսնար որ երկու հոգի
կըկուուին, կըզուրցէր թէ անորն է
յանցանքը՝ սրն որ շատ կըկանչէ :

Օր մը սաստիկ յոգնած տուն դար-
ձայ, ինչու որ կարճ ճամբէն երթալ ու-
զելով՝ ճամբան կորսընցուցի . ըսաւ ին-
ծի Աարօլոս, « շիտակ ճամբան երկայն
ալ ըլլայ՝ անկէ դնա՛, վասն զի աւելի

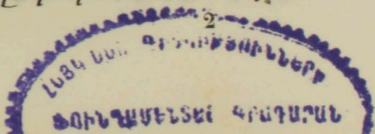
ապահով է » : Աւրիշ օր մըն ալ ոտքս տեղի մը զարկի, ընկայ ու քիթս վերաւորեցի. ինքը զիս միտիթարելով մը ըսաւ. « միտքդ պահէ՛ որ ասկէ ետքը երթալու ատենդ նայիս թէ ոտքդ ուր կը դընես » : Թէ որ մէկը հարցընէր իրեն, թէ ինչ արհեստով աղէկ կըրցերես ապրիլ, ու Աստուծոյ բարիքը ունենալ. պատասխան կուտար, « միայն հօրս թողած ժառանգութենովը, որոնք էին՝ աղէկ անուն, արհեստ գիտնալս ու աշխատասէր ըլլալս. ասոնք պահել ջանացեր եմ » :

Դեռ երկայն կրնայի պատմել ասոր ըսածներն ու ըրածները, թէ որ չը վախնայի ան մարդուն պէս ըլլալու, որ թէ որ մէկը իրեն ստակ մը տար որ երգէ, երկուք ալ պէտք էր աւելի տար, որ երգելէն դադրի : Միայն աս բանս ալ կաւելցընեմ, որ սովորական նմանութիւնները նօր կերպով կըբանեցընէր. զորօրինակ. « ան մարդը նիհար է նախանձոտի մը պէս. անոր մազը թափած է խաղցողի մը պէս.

կոյր է՝ ընտոր մէկը բարկութեան ա-
տենը կրլայ, ստախօսի մը սլէս անարդ
է. լրտեսի նման փախստական կերթայ.
արթուն կենալու կրնեղի անիկայ՝ ըն-
տոր պարտական մը, աղէկ յիշողութիւն
ունի՝ ընտոր պարտատէր մը», և այլն:

Իրեն հազուստը մեր քաղքըներուն
սովորութեան կերպն էր. վասն զի
կըսէր. « ինչ երկիր որ երթաս, դտածդ
հազիր »: Բայց միշտ մաքուր էր ու
ազտոտութիւն ամենեկին վրան չէր երե-
նար. ինչու որ՝ մաքրութիւնը բնաւ
ծախք չունի՝ կըսէր: Արբոր մէկը տես-
նար որ ազտոտ ու թափթըփած հա-
զուստով կըքալէր, անոր գործքերն
ալ անկարգ են՝ կըսէր. ինչպէս պար-
տէզ մը երեսի վրայ մնացած ու աւե-
լորդ խոտեր բուսած տեսնանք, պար-
տիզպանին վրայ վարկումիս կըկոր-
սընցընենք: Ասե բան մըն ալ դիտեցի,
որ երբոր ուրիշ խանութպանները կը-
տըրտընջային թէ ծախողները շատցեր
են, ու ասոր անոր դէմ կըզուրցէին
թէ արհեստը կաւրեն ածան ծախե-

ԿԱՐՈԼՈՍ

լով, և այլն, Աարուլոս անոր ներհակ
կրսէր. « Թողունք որ ամէն մարդ
ապրի ու հնարագէտ ըլլայ. ան ամէն
նուն համար ալ ստեղծեր է օդը, ջու-
րը, երկիրն ու խելքը՝ անոնցմէ օգուտ
քաղելու համար. ամէն մարդ իրեն
լաւ երեցածը թող ընէ » : Արովհե-
տեւ որ ինքը համեստ մարդ էր, աւելի
յօժարութեամբ իրեն խանութը կեր-
թային : Թէ որ երիտասարդ մը երթար
իրմէ քան զնելու՝ աւելորդ զարդա-
րանքներ ընելու համար, ինքը իրեն
շահը կրմոռնար, ու կը հասկըցնէր
անոր թէ ինչ տարբերութիւն կայ ա-
ղէկ հազուստին ու զեղի հազուստին
մէջ. առջինը պատիւ կընէ՝ կրսէր,
երկրորդը աղէկ կասկած չտար : Աւ-
կրսէր, թէ « աւելորդ քան զնողը ետ-
քը շուտով հարկաւորն ալ կը ծախէ » :

Ան մօտիկ քաղքըներէն իմ գործ-
քերուս համար հեռացած ըլլալովս,

գրեթէ քսան տարի էր որ տեսած չէի իմ բարի Արողոսս, աս քսան տարուան մէջ շատ դիպուածներ գլուխս եկեր էին, աղէկ ու գէշ մարդկանց հանդիպեցայ, տեսակ տեսակ վայելքներ ու կրքեր ունեցայ, ընտոր աս աշխարհքիս մէջ ամէնուն կը հանդպի. երանի էր ինձի թէ որ աս դպրոցէս քիչ մը աւելի լաւ կը թուած ելէի. թէ որ մտիկ դրած ըլլայի Արողոսին խօսքին, որ կըսէր՝ թէ « աւելի ապահով ճամբան երջանկութեան հասնելու՝ էն շիտակն է ». թէ որ գոնէ սորված ըլլայի համբերութիւն ունենալ ու Աստուծոյ տուածին հնազանդիլ, ուրիշը չատել ու չարհամարհել. այլ միշտ սիրել, կարեկից ըլլալ ու անոնց օգնել:

Արբոր իմ Արիանցաքաղաքս դարձայ՝ մէկէն հարցուցի թէ ո՞ր է մեր Արողոսը. իմացայ որ իրեն առուտուրովը ու համեստ վարքովը՝ այնչափ բան մէկգի դրեր էր, որ իր աշխատանքի արհեստը թողեր ու հանդիստ կանգընէր իր ծերութեան օրերը: Բայց

ասանկով ալ երեսէ չէր թողուցած իր
ծնած գեղը . վասն զի ինքը կըսէր ,
թէ « ամէն թուշունին իրեն բոյնն
է գեղեցիկ » : Դիպուածով իմ բա-
նիս համար ան կողմերը երթալու ա-
տենս , իրեն հանդիպեցայ Մոնթե-
վեքիա լեռան տակը : Օ՛հիս ճանչցաւ
ու բարեւեց . ստիպեց որ իրեն հետ
լեռը ելլամ , ու ան օրը իրեն հետ
կենամ : Աս ուրիշ գործք ունենալով
խոստացայ որ վաղը երթամ . բայց
ինքը ըսաւ . « զիտես որ ես թշնամի
եմ կ'ընէ՞ ըսողին . լաւ է աս օրուան
մէկը , քան թէ վաղուան երկուքը » .
ուստի անոր ուզածը ըրի : Աւ տես-
նելով որ գաւազանի կրկոթընէր , ու
պէտք էր որ երբեմն երբեմն լեռ ելլելու
ատեն կենար շունչ առնէր , ցաւ ցը-
ցուցի իրեն անանկ անհանդիստ տեղ
բնակելուն . բայց ինքը ձեռքը վեր
վերցուց՝ ցուցընելով ինձի անոր քովի
բարձր Ալպեան լեռներն ու ըսաւ .
« Տղաս , հոն բնակողներուն ինչ կը-
զուրցես , պէտք է մեզմէ խեղճերուն

վրայ նայինք, չէ թէ աղէկ ապրողներուն : Չեմ պատմած քեզի Մերաթ քաղքին մէջ ոտքով քալողին վրայ, որ երբոր օր մը կըտըրարն ջար թէ ոտից ամանը պատուած է ու ոտքերը կըթըջին, ան միջոցին տեսաւ ուրիշ աղքատ մը առանց ոտքի, մէկէն տըրտունջը կըտըց, ու զԱստուած օրհնեց » :

Հասկըցայ որ մեր Աարօլոսը ակծերացեր էր, բայց ամենեին չէր փոխուած, և իրաւունք ունէր ըսողը, թէ « գայլը մազը կըփոխէ՝ բայց բարքը ոչ երբէք » : Բոլոր գեղին մէջէն աղէկ շէնքը իր տնակն էր, պատուհաններուն մէջ դրեր էր զանազան գեղեցիկ ծաղիկներ, ըթըր, մեկօն, մանուշակ և ուրիշ ազնիւ տունիկեր, տանը դրան դրսի երկու կողմը քարէ նստարաններ կային, ուր որ ինքը կընստէր խօսելու և օգ առնելու համար : Տանը բնակարանները վայելուչ զարդարուած էին, անանկ որ՝ երբոր ըսի իրեն, թէ տունդ գեղեցիկ է բայց պղտիկ, պատասխան տուաւ,

« պղտիկ է . երանի թէ պատուաւոր մարդիկներով լեցուէր » : Աս բարի մարդս ուզեց որ իրեն հետ կերակուր ուտեմ . իրաւ սովորական բաներ էին կերակուրները , բայց իմ միտքս բերել տուին իրեն ան մէկ առածը , թէ « ճշմարիտ և աղէկ կերակուրը՝ սիրան ու անոյշ երեսը պիտի ըլլան » : Ատքը ուզեց ցուցնել ինձի ախոռին մէջ եղած ձին ալ , որն որ հաւատարիմ եղեր էր ամմէն աշխատանքներուն մէջ . շատ ծերացած էր ձին վէրքերով լեցուած , կերակուր ուտելէն զատ ուրիշ բանի չէր դար . չէր աշխատցընէր զանիկայ , հապա երախտագիտութեան համար ծերացած ծառայի մը պէս կը պահէր :

Հոն լեռան վրայ հանգիստ կապրէր մեր Արողոսը , բայց դատարկ չէր : Ինքը ան տեղի ժամին եղբայրութեան զլխաւորն էր , ու կիրակի օրերը եկեղեցին կերթար երգելու : Օրինքը դրեր էին նաև ան գեղին վերակացու , ու հասարակաց զործքերը անանկ ջան

քով կը հոգար՝ ընտոր թէ իրեն գործ-
քերն ըլլային: Աղած ժողովքներու մէջ
միշտ ներկայ կըլար, չէ թէ միայն ան-
ձամբ հոն երևնալու համար, հասցա որ
գիտցածը խօսի. մանաւանդ երբոր գե-
ղի վարպետ, բժիշկ ու երեսփոխան ընտ-
րելու վրայ ըլլար խօսակցութիւնը,
սաստիկ ճշգութեամբ կը քննէր, որպէս
զի աւելի արժանաւորին վրայ ըլլայ
ընտրութիւնը. և աչքը անոնց վրայ էր՝
որ իրենց պաշտօնները աղէկ ընեն.
մասնաւորապէս գպրոցին աղէկ կընայ-
էր, և երբոր ան գաւառին գլխաւոր
կառավարը կուգար քննութիւն ընելու,
ինքն ալ հոն կը գտուէր:

Աւ սակայն, ընտոր որ կընէ մէկը՝
անանկ հատուցում կընդունի, ա-
նոր համար աս մեր Արարչոսը շատ սի-
րելի էր իր գեղացիներուն ու չորս գին
եղած քաղքըներուն, ընտոր պատուա-
ւոր մարդ մը կըսեպէին, ու որոնք որ
կարօտութի մը կունենային խորհուրդ
հարցընելու՝ իրեն կը վազէին, հաւնե-
լով միշտ անոր ըսածին, թէ « ծերուն

խորհուրդը գլուխ չպատուեր », և թէ « գանձ վաստակած կըլլայ՝ սվ որ աղէկ խորհուրդ կընդունի » : Աուրախանար ինքը նաև մշակութեան ու արհեստի բաներ սորվեցընելով մէկուն մէկալին . կըհասկըցնէր թէ ընտոր պէտք է աղէկ պահել թուրթին ծառերը, խտտեղէնները ընտոր տնկելու է , ինչպէս գինի շինելու է , թուզերը ինչպէս պահելու է , աղէկ պանիր շինելն ու պահելը , և քարոտ երկիրները մաքրելը ընտոր կըլլայ , և այլն : Վրոքեր կարդալով ալ կըզուարճանար , և ամմէն իրիկուն ընտանեաց հետ վարդարան ըսելէն ետքը՝ գրելու կընստէր :

Ի՞նչ բան արդեօք կըգրէր աս մեր խեղճ խանութպանը՝ կարծեմ թէ ամմէնքը հետաքրքիր են գիտնալու : Աս ալ աս բանիս հետաքրքիր եղայ , ու իրմէ ուզեցի որ ինծի ցուցընէ իր գըրուածները , որ ինքը փուճճ մուճճ բաներ են կըսէր : Վարի ծերը առջի բերան չուզեց ցուցընել , ըսելով թէ անոնք վերիվերոյ բաներ են , և միայն

անոնց համար գրեր եմ՝ որոնք ուրիշ
գիրք կարող չեն կարգալու : Բայց
էն ետքը հաւանեցաւ ու տուաւ . ես
ալ շատ ուրախութեամբ առի հետս
տարի , խոստանալով որ շուտով ետ
դարձրնեմ :

Ան ամառը թշուառաբար քօլէրան
ըսուած հիւանդութիւնը մեզի ալ հա-
սաւ : Ստփերնիս պահենք , ու Աստուծ-
մէ խնդրենք որ ալ չիխաւրէ մեզի ան
կոտորածը , և թէ որ դառնայ ալ՝ մե-
զի ոյժ ու համբերութիւն տայ : Կա-
րողս ջանք ըրաւ որ իր գեղին մէջ ան
խեղճ հիւանդութիւնը պակսեցրնէ ա-
ղէկ գեղով մը՝ որ միշտ կը ճանչցուի ,
այսինքն սէր ու ողորմութիւն ընելով :
Արք կիմանար թէ տուն մը ողորմելի
կապրին , կամ բնակութիւննին գէշ է ,
օգնութիւն կը հասնէր՝ քիչ մը ստակով ,
քիչ մըն ալ ուրիշներուն ողորմութեամ-
բը . հիւանդներուն հարկաւոր օգ-
նութիւնները կրնէր , առողջներուն
ապրուստ կը զտնար , մեռածներուն ըն-
տանիքը կը մխիթարէր : Իրեն արիու-

Թիւնը և Աստուծոյ ապաւինութիւնը
զինքը աս հիւանդութենէն պահե-
ցին . բայց մէկ հիւանդութիւն մը կար
իրեն վրան , որ է ծերութիւնը , ա-
նոր ալ դեղ չիկար : Հոկտեմբեր ամ-
սուն մէջ Սոնթեվեքիա ելլալու ա-
տենս , երբոր այգիները զուարճալի կը-
տեսնայի , մտացորենը հասունցած ,
դաշտերը աշխատաւորներով լեցուած ,
սիրտս կըբացուէր . մէյմն ալ յանկարծ
վրաս տրտմութիւն մը ձգեց զանգակին
ձայնը՝ որ վերը մեռելի մը համար կը-
զարնուէր : Աս մեռելին հողոյն հա-
մար մէկէն աղօթք ըրի , որն որ աս աշ-
խարհքէն բաժնուեր էր և ուրիշ տեղ
դացեր էր , ուր որ ամմէնքն ալ ճամ-
բորդ են : Ստածեցէ՛ք իմ սրտցաւու-
թիւնս՝ երբոր իմացայ թէ մեռնողը մեր
Արողոսն է : Տուները մարդ չէր մնա-
ցեր , ամմէնքը աս բարեյիշատակ մար-
դուն թաղմանը դացեր էին . ես ալ ա-
նոնց հետ միացայ , և լացի՝ երբոր տե-
սայ որ ան արդար մարդուն վրայ հող
լեցուցին : Ի՛նքը տեսնայ արքայութե-
նէն մեր արցունքը :

Իսկ թէ որ հիմա իրեն գիրքը հարցը-
նէք թէ ինչ եղաւ, ես ալ բուն իրեն
կերթայի աս գիրքը ետ դարձնելու,
կամ ճշմարիտը ըսեմ՝ իրմէ խնդրէի
պիտի՝ թէ թողու որ տպագրութեամբ
հրատարակեմ: Քիչ մարդ կայ՝ որ հա-
սարակ ժողովրդեան համար և ար-
հեստաւորներու համար գիրք շինէ:
Սովորաբար ուսումնականները բան
ծախելու կամ անուն հանելու համար
կրգրեն, թէ և այսպիսի փուճ վախ-
ճանի համար ալ չըլլայ, բայց գրե-
լու ատեն կրմտածեն, թէ « ասիկայ
արդեօք հաճոյ պիտի անցնի մի, ինչ
ձայն պիտի ելլայ, և թէ ինչ պիտի
ըսէ ան մարդը կամ ուսումնականը »,
և այլն: Աւ հազիւ կը փրնտուն, թէ
« ինչ օգուտ պիտի բերէ սղիտին, որ
առաքինութիւնը պիտի հաստատէ,
որ գէշութենէ պիտի հեռացընէ, որ
պիսի նախապաշարումներ պիտի կա-
րենայ ջնջել, որչափ տարածայնու-
թիւններ վերջացընէ պիտի ու սէ-
րը աճեցընէ »: Ասոնք ու ասոր նը-

ման մտքերով ըրեր էր Աարոլոս իրեն
զրուածքը . և որովհետև ինքը միշտ
ընկերին բարիքը կուզէր , ստոյգ զի-
տեմ որ ինծի պիտի թուլ տար որ ա-
նիկայ տպել տամ : Հիմա բանը ասանկ
է . ինքը մեռած ըլլալով ես իրեն հա-
ւանութիւնը կըրայտնեմ , ու տպագրու-
թեամբ դուրս կըհանեմ աս զրուածքը :
Իրաւ կըզուրցեմ թէ ես ուրիշ բան
չըրի , միայն քիչ մը ձեռի բերի , ուր որ
աւելի անհոգութեամբ ու վերիվերոյ
զրած էր , քիչ մըն ալ կարգի դրի ու յար-
մարցուցի : Օարմանք չէր որ նաև ա-
նանկ ըրած ըլլամ՝ ընտոր շատ հեղ կը-
հանգըպի , որ մտքերնիս կըգնենք թէ
ուրիշներէն աւելի գիտենք , այսինքն՝
կըրնայ ըլլալ որ աւրած ըլլամ , ու ի-
րեն զրածներուն համը կորսընցուցած :
Թէ որ ասանկ է նէ՝ ներէ՛ ինծի բա-
րի Աարոլոսը , և դուք ալ բարեսիրտ
ընթերցողներ ներէ՛ք աս ահամայ վրի-
պանացս : Իսկ թէ որ աս զիրքը ձեզի
հաճոյ ըլլայ . . :

Հիմա աս խօսքերը մէկգի թողունք ,

ձեզի պատմեմ պզտի բան մըն ալ :
Աարօլոս իրեն շատ կատարելութիւն
ներէն զատ նաև երգեհօն զարնել զի
տէր , և լսելով միայն սորվեր էր ա
ռանց երաժշտութեան խաղերը ճանչ
նալու : Իր դեղացիներուն աւելի ջեր
մեռանդական կերևնար իրեն պարզ ու
ծանր զարնուածքը , քան թէ ուրիշ
վարպետներունը , որ երբեմն սրբա
զան տեղուանք անվայել եղանակներ
կըզործածեն : Աիրակի օր մը սովորա
կան երգեհօն զարնողը հիւանդ ըլլա
լով՝ Աարօլոս վարկաւ , ես ալ հօն
դանուեցայ , և եկեղեցիէն դուրս ելելու
ատենս՝ իրեն ձեռքը սըխմելով ուրախա
կից եղայ ըսելով թէ շատ աղէկ երգե
հօն չալեցիր : Ան ատեն դիմացնիս ե
րիտասարդ մը ելաւ , և ուռելով մը ը
սաւ . « ես էի որ երգեհօնին փուքը (քեօ
րիւկը) կըքաշէի » . աս բանիս խնտալ
նիս եկաւ , ու թողուցինք որ երթայ
ուրախանայ :

Աս երիտասարդին կընմանիմ ես ալ ,
սիրելի ընթերցողք : Աարօլոս երգե

Հոնը զարկաւ, ես ալ անոր փուքը քա-
շեցի. թէ որ անոր շատ աղէկ ըրեր ես
ըսէք, ես ալ կուրախանամ ու փառք
կուներնամ: Աւ Աստուծմէ կաղաչեմ
որ զոհ ու հանդարտ պահէ զձեզ ձեր
վիճակին մէջ:

Բ

Կարողոս կըսպատմէ՝ թէ ինքը ինչպէս
իմաստուն եղեր է :

ՆԱՅՐՍ առաջ կօշիկ կարկըտող էր,
ետքը իրեն աշխատանքովը կօշկակար
եղաւ ու խանութ բացաւ. և ասով քիչ
մը հոգի առաւ իրեն ընտանեաց հա-
յր ճարելու: Խեղճ մարդ, Աստուած
’ի բարին յիշէ զինքը: Իր խանութին
փեղկերուն վրայ երկու թուղթ կա-
խուած կար. մէկուն վրայ գրուած էր.
« Այսօր ապառիկ (վերէսիյէ) չիտը-
րուիր ». մէկաւին վրայ նկարուած էին եօ-
թը ծեր մարդիկ՝ գրասեղանի մը շորս
գին նստած, ու ամմէնուն վրայ մէյ-
մէկ առակներ գրուած էին. անոր վա-
րի գին խոշոր գրերով գրուած, « Աօ-
թըն իմաստունք Յունաստանի »: Աս
Իմաստունն անունը պզտի տղայ ըլլալովս՝

ինծի մեծ բան երեցաւ , ու փառասիրու թիւնս շարժեց : Աս ինծի կըսէի , թէ որ աղէկ իմանաս աս բառին միտքը , քեզմէ իմաստուն մարդ չկայ : Իմաստուն ըլլալու համար ինչ բան պէտք է . ազնուական ծնանիլ , սակայն աս իմաստուններուն մեծ մասը՝ ինչպէս որ իրենց վարքը հայրս ինծի պատմեր էր , իմ վիճակէս ամենեւին տարբերու թիւն չունէին : Հարձուտ ըլլալ , աղէկ գտար , անանկներ կային անոնց մէջ , որ ստակի մը ողորմութեան կարօտ էին : Արդեօք պէտք էր երկան ու շատ բաներ դիտնալ . բայց ան եօթին մէկը ըսած է , թէ բոլոր իմաստութիւնը աս խօսքիս վրայ է , « ծանիր զքեզ » , ինքզինքդ ճանչցիր : Ասիկայ անանկ դժուար բան մը չերեցաւ ինծի առջի բերան . որովհետեւ միտքս դրի ան ատեն ու հաստատեցի իմաստուն ըլլալու , ու խելքովս հասկըցայ թէ աս բանիս համար պիտանաւորութիւն չկայ մեծ անուն կամ հարստութիւն ունենալու . սկսայ մէկէն դիտել

քննել ինքը զինքս՝ որ զիս կարենամ
ճանչնալ : Բայց իրաւ կըսեմ՝ որ աս
բանիս այնչափ դժուար ըլլալը չէի կար-
ծեր, քանի որ իմ պակսութիւններս
չէի քննած : ու ես ինծի ըսի, թէ «աս
գիտութիւնս ալ ուրիշ գիտութիւննե-
րէն տարբեր չէ, ու շատ աշխատանք
կուզէ ձեռք ձգելու համար » :

Սակայն չյուսահատեցայ, և թէ
որ կուզէք որ շիտակը ըսեմ, դեռ ին-
չուան աս ծերութեամբս նոյն ուսման
մէջ եմ. վասն զի անանկ աշխատանք
մըն է՝ որ վերջ չունի : Բայց աս ալ
կուզեմ ըսել. թէ որչափ որ առաջ
երթըցուի՝ աշխատանքը կըպակսի, մա-
նաւանդ թէ զբօսանք մը կըդառնայ :
Բան մը ըսեմ, կըհաւտաք, զուարճու-
թիւն մըն է ինծի ամէն անգամ՝ եր-
բոր իմ բնութենէս դուրս կըձգեմ մէկ
գէշ մոլութիւն մը. սաստիկ կեր-
պով անոր ետեւէն կիյնամ՝ որ աւե-
լի շուտով անկէ խալըսիմ. ընտոր նե-
ղացուցիչ ճանճին կընենք. և ամէն
անգամուն սրտէս ուրախանալով մը

կըսեմ, « փանօք Աստուծոյ մէկն ալ
սլակսեցաւ » :

Այսչափ ջանք ընելէս ետքը՝ կը-
ճանչնամ դեռ սիրելիք, թէ որչափ հե-
ռու եմ մտքիս դրածէն. բայց այնչա-
փը կրնամ հասկընալ թէ քանի՛ սլակ-
սութիւններ դեռ ունիմ, և թէ քանի՛
ստրկի մարդ եմ: Հիմա իմացայ թէ
աս բանս ճանչնալը՝ իմաստութեան
սկիզբն է, ուստի ձեռքէս եկածը ը-
նելէն ետքը, թէ որ իմաստուն չե-
ղած մեռնիմ, Աստուծոյ կամքը ըլլայ,
ու ինծի յանցանք չիսեպուի. բայց
յայտնի գիտցէք, որ ես ասանկով մեծ
օգուտ ըրած կըլլամ, ու ամենեին բան
չեմ կորսունցըներ:

Թէ որ ձեզմէ մէկն ալ ասանկ փա-
փաք մը ունենայ, ես անոր աշխատան-
քը քիչ մը կրնամ թեթեւցընել, իմացը-
նելով ան ճշմարտութիւնները՝ որ իմ
վրաս փորձեցի ու իմացայ: Միայն թէ
քիչ մը ուշ դրէք իմ ըսելիքներուս. և
թէ որ ուզէք օգուտ հանել անկէ,
ինծմէ աւելի կրնաք առաջ երթալ աս

բարի ճամբուն մէջը : Անանկ կըլլայ՝
ինչպէս թէ ես զձեզ կոնակս առած
ինչուան կէս ճամբան տանէի, ու դուք
անկէ ետքը յոգնած չըլլալով՝ կրրնաք
գիւրաւ առաջ երթալ ձեր ճամբան :

Առջի գիւտը որ իմ վրաս փորձեցի՝
վերի ըսած առաջագրութենէս ետքը,
ան փառասիրութեան զրդիօը եղաւ,
որն որ սրտիս մէջ մտած էր, ու ինչ
կերպով եղածը լսեցէք : Ասխ պէտք
է պատմեմ ձեզի՝ թէ ընտոր իմ քաղ-
քիս բարեյիշատակ ժողովրդապետը
վրաս մասնաւոր սէր ունէր, զիս քա-
հանայ ընելու միտք ունենալով՝ ինծի
կարգալ զրել սորվեցուց : Հասակա-
կիցներուս մէջ ինծի պէս սորվող քիչ
կար, անոր համար ուրիշներէն շատ
աւելի առաջ գացի, և ուրիշ իմ ըն-
կերներս համարձակ խօսելս տեսնա-
լով, զիս պզտի վարդապետ մը կամ
պատգամ տուող մը կըսեպէին, ու ինչ

ծի մտիկ կըզնէին . ու կըվկայեմ որ
ես անոնց խօսածներուն շատ անգամ
և ոչ ուշ կըզնէի : Անոնց ինծի ըրած
սլատիւնին ու սլատկառանքնին իմանձ,
նական սէրս կըզրգոէր . և մէկուն
մտքէն չէր անցնէր ինծի դէմ ըսելու
կամ հակառակելու, մանաւանդ թէ իմ
ընկերութիւնս կըսիրէին, թէպէտե ես
արդիւնք չունէի այնչափ սլատիւ ու
նենալու :

Բայց աս բանս ինծի քիչ քիչ սո-
վորութիւն բերեր էր զլուխս բարձր
ու շիտակ բռնելու՝ թէպէտ հասա-
կաւ ցած էի : Ասիկայ անմիտ փառա-
սիրութիւն մըն էր . բայց ո՞վ որ փա-
ռամոլութեան մէջը ընկած է, նման
է անոր որ դեղին ապակիի մէջէն ար-
ծըթէ դրամի վրայ նայելով՝ ոսկի կը-
կարծէ . կամ թէ աւելին ալ ուզէք
լսել, քիթը դրած աչքնոցովը՝ ինքը
զինքը ոսկի կըտեսնայ, և ուրիշները
պղինձ : Իմս ալ ասանկ էր . զիս ու-
րիշներուն բաղդատելով այսպիսի ու-
նեցած վարկումովս, ակամայ զիս մեծ

բանի տեղ կըսեպէի. ու թէ որ միտքս
գար ան եկեղեցական վիճակը, որ
հայրս ու ժողովրդապետը մտքեր-
նէն որոշեր էին, կըսկըսէի ես մէկէն
մտածել ինչուան եպիսկոպոսական
թագը, գաւազանը, և ետքը ո՞վ զիտէ
ուրիշ ինչ բաներ:

Բայց ասմեծ մեծ մտածմունքներուս
ատենն ալ չէի մոռնար հօրս արհես-
տը ընելու, այսինքն կօշիկ կարելու.
որն որ ինքը ան արհեստովը պատ-
ւով կապրէր ու ընտանիքը կըհոգար:
Ան ատենները օր մը հօրս հետ Մի-
լան քաղաքը գացինք՝ կաշի գնելու: Հոն
եղած ատեննիս Մարմնոյ և արեան
տօնը հանդիպեցաւ, ուր որ մեծ թա-
փօր կընեն, ու տէրութեան ամէն
պաշտօնատէրները, եկեղեցականները
ու զինուորականները հանդիտակից
կըլլան: Հետաքրքրութիւն ըրի աս գե-
ղեցիկ հանդէսը տեսնելու՝ որ ինծի
նոր բան էր: Հոն հանդիսի ատեն աչքս
բացուելով՝ մտքէս կըսէի. նայէ՛, Արք-
եպիսկոպոսը կեցեր է՝ գլուխը փառա-

ւոր թագ դրած , ու վրան ոսկեթել
շուրջառ առած . անոր չորս դին ալ
քահանաներ կեցեր էին միայն եկեղե-
ցական զգեստով : Մէկալ դին քաղա-
քապետը ու իր խորհրդականները՝ որ
փառաւոր զարդարուն զգեստով կեցեր
էին . ու ինքիրմէս կըսէի թէ քանի ու-
րիշ հասարակ պաշտօնատէրներ , գրա-
դիրներ ալ կան , որոնք խեղճաբար ի-
րենց ապրուստը կը հոգան : Անդին ալ
կըտեսնայի հազարապետ մը քանի մը
հարիւրապետներով՝ փալփըլուն ոսկի
ճարմանդներով ու փետուրներով զար-
դարուած . բայց անոնց համեմատու-
թեամբ քանի հազարաւոր զինուորներ
ալ կային . որ անոնց իբր խեղճ ծառա-
ներն են՝ կըսէի : Աւրիշ կողմն ալ երե-
սունի չափ փառաւոր հագուստով մար-
դիկ տեսայ . անոնց չորս կողմն ալ հա-
սարակ մարդիկներու բազմութիւն , ո-
րոնց շատը կարծեմ խեղճ աղքատներ
էին ինծի պէս ու քան զիս աւելի , և
ուրախ զուարթ կապրին կըսէի , ընտոր
իրենց երեսէն ալ կերեւար : Աւրեմն

դունքեզի եկուր Աարուլոս , մէկզի դիր
ան մեծ մեծ մտածութիւններդ , որ չըլ-
լայ թէ կործանիս : Մարդկանց ընկե-
րութիւնը բուրգի նման է . բուրգին
վերի ծայրերը նեղ են , ուր խիստ քիչ
մարդիկ կրնան սղմիլ , մէկմէկու վրայ
դիզուելով անհանդիստ կը կեցուի , շատ
հեղ մէկզմէկ հրել կը լլայ , ով որ կու-
զէ վարէն վեր հասնիլ , վար իյնելու ու
կտոր կտոր ըլլալու վտանգի մէջ է :
Անոր ներհակ՝ բուրգին վարի կողմերը
ամմէնուն տեղ կայ . ամմէն մարդ կը ը-
նայ հանդիստ կը թընիլ ու երկըննալ՝
որը աւելի որը պակաս : Աւստի քեզ
տեսնամ Աարուլոս մէկզի դիր ատ հը-
պարտութիւնդ ու փառասիրութեան
բաղձանքը . դիտցիր հոն կենալ՝ ուր որ
Աստուած զքեզ դրեր է , ու անանկ
զքեզ յարմարցուր՝ որ կարենաս քու
հօրդ բեռը տանիլ :

Ահա ան մեծ հանդէսը տեսնալով
աս պտուղը հանեցի , որ մտքիս դրա-
ծը առաջ տանիմ իմ անձիս դէմ . աս
որոշումը՝ իմաստութեան մէկ գործքն

էր, բայց ՚ի գործ դնելու և պահելու
համար խոհեմութիւն, արիութիւն ու
չափաւորութիւն պէտք է :

Առէկ նայէ չորս կողմդ, և ուշա-
դրութե՛ք նախ դուն զքեզ քննէ, ետքը
ուրիշները. ու մէկէն կը հասկընաս՝ թէ
ամէն մեզի հանդիպած չար բաները,
կամ թէ ան վնասներն որ ուրիշներուն
կընենք, շատ հեղ մեր չմտածելէն ա-
ռաջ կուգան : Գիտնաս որ՝ եթէ օր
մը միայն քովդ կենայի, որչափ անգամ
կիմացընէի քեզի, սիրելի ընթերցողս,
թէ ինչպէս ծուռ դատմունքներ կը-
նես թէ մարդկանց և թէ այլևայլ բա-
ներու վրայ, ինչպէս դէշ կը խօսիս և
ինչպէս կարդաւորեալ գործք չես ը-
ներ, ասոնց պատճառը ան է որ՝ չես
մտածեր թէ քու մտածմունքներուդ,
խօսքերուդ ու գործքերուդ ծայրը ուր
կերթան :

Նախ՝ առաւօտուն երբոր դուն դեռ

կըքնանաս արեգակը ելլելու ատեննե-
րը, կամ երբոր դուն մէկ դին մէկալ
դին կըդառնաս անկողնիդ մէջ ելա-
լէդ կէս ժամ առաջ, ել ել կըսէի քե-
զի, ատենդ կանցնի ու գործիքներդ կը-
ժանգոտին: Թէ որ անվրէպ ամմէն տա-
րի տասնըհինգ օր հիւանդութիւն քա-
շէիր, ու բանէդ գործքէդ ետ ձգէր
գքեզ, չէիր տխրիր: Աղէկ հաշիւ ըրէ,
ու կըգտնաս որ ամմէն օրուան կոր-
սընցուցած ժամդ՝ անոր կըհաւասարի
տարուան մէջ: Աորսընցուր ուրիշ ժամ
մըն ալ իրիկուան հանդիստդ փութա-
ցընելով առանց հարկաւորութեան .
և կամօք քեզի վնաս ըրած կըլլաս, ինչ
որ ամսական հիւանդութիւնը քեզի կը-
նէր: Դամանակը ստակի կընմանի,
ժամերը վրայէ վրայ դնելով՝ մարդս կը-
հարըստնայ, բայց որ ժամն որ փճա-
ցած է՝ ալ հաշուի չիգար և օգուտ մը
չունի: Աորսընցուցած ժամանակը ալ
չդառնար. վասն զի անցածը հոր մըն
է՝ ուսկից ամենեին բան դուրս չհա-
նուիր. վայ է ուրեմն թէ թողունք որ

անոր մէջ իյնայ պիտանի բանմը: Գործաւոր մը չիկայ՝ որ կարենայ բանի բերել ան դէշ կամ պարապ անցուցած օրը, ընտոր և ոչ ան որսի շունը կըրնայ հոտուըտալով նորէն ձեռք ձգել ժամ մը առաջ կորսընցուցած որսը: Ուրեմն խոհեմութիւն է ժամանակը չիկորսուենցընելը՝ առանց անոր ամմէն օգուտը վաստըկելու որչափ որ կարելի է:

Անանկ է նէ, հիմա դու գործքի մէջ ես, ինչո՞ւ համար արհեստիդ գործիքները ձեռքդ չեմ տեսնար, անոր համար կըպարտաւորիս ոտք ելլալու, երթալ, դառնալ, փընտռել, ու ետքը պէտք եղածը չես դանար ու կընեղանաս: Ի՞նչ որ ամմէն բան կարգաւ պահէիր, աս բանը չէր հանգիպէր քեզի: Ուրեմն չես գիտեր ան առածը, «թէ ամմէն բան մէկ տեղ պիտոր ըլլայ, ու ամմէն բան իրեն տեղը»․ որն որ մէկ հատիկ ճարն է աշխատանքը ու նեղ սրտութիւնը թեթեցընելու: Բաներդ կարգաւորելու համար անցուցած ժա-

մանակդ՝ կորուստ մի սեպեր, վասն զի
աւելի քիչ ատեն կանցնի կարգի դնե-
լու՝ քան թէ ետքէն փրնտուելու: Իր տե-
ղը դրուած բանը՝ դիւրաւ ալ կը-
դտուի: Իսկ որն որ խառնափնդոր դը-
րուած է՝ դրեթէ կորսուածի պէս է, կամ
թէ կորսուելու վրայ է: Բայց պէտք
եղածը չգտնալով՝ նորէն աշխատան-
քիդ ձեռք զարնես, և ասանկով մէկ
անկարգութիւնը ուրիշ անկարգու-
թեանց պատճառկըլայ: Չես գիտերա-
ռակը, « ան բանն որ իր ատենին կըլ-
լայ՝ լաւ կըլլայ », երբոր նկարելու ներ-
կերուն եղը չորցած է՝ գոյները իրա-
րու չեն խառնուիր: Թէ որ վերիվերոյ
ձեռք կըզարնես քու աշխատանքիդ,
կարգաւորեալ ընելու տեղը՝ կըտես,
նաս որ քեզի չեն յարմարիր ու աղէկ
չեն ըլլար, պէտք կըլլայ որ նորէն շե-
նես, ու ան միջոցին որ երկու կամ
շատ գործքեր կրնայիր ընել նէ՝ հազիւ
գործք մը լըմընցուցած կըլլաս:

Ինչ եղաւ քեզի . առաջ սոխակի պէս կըխօսէիր, ու հիմա երեսդ կախեր ես մաղձոտ մարդու պէս: Գուցէ միտքդ բան ինկաւ՝ տեսնելով ան դատարկ մարդիկներն որ ոտքով կամ կառքով ասդիս անդին ժուռ կուզան, ու դուն կըտրտրնջաս ըսելով, թէ « ո՞վ որ կաշխատի՝ պարապ կեցողին ծախքը կըհանէ »: Բայց անոնց վրայ նախանձելէն առաջ՝ պէտք է գոնէ ճանչնայիր զանոնք, վասն զի « ամմէն մարդ ինքը կըճանչնայ թէ ոտքի ամանը ուր տեղ կըզարնէ » կըսէ առակը, այսինքն ամմէն մարդ ինքը կըզզայ իր ոտքին ցաւը, և ուրիշինը ամենևին չիմանար: Ա՞յլ ըսաւ քեզի թէ ասոնք կամ անոնք ներսէն չեն տանջուիր սրտի անհանգստութենէն կամ ձախորդ բանէ մը . զուցէ մէկը ըստակ գամալու կըվազէ, մէկալը զուցէ պատիւ փնտրուելու ետևէ է, ո՞վ զիտէ թէ գեղեցիկ չորս ձիով կառքին մէջ նստողը սրչափ տխրալի մտածմունքներու մէջ ինկեր է, ու բոլոր զիշերը անբուն մնացած է, ու

մէկալը՝ որ հարստութեամբը այնչափ
կը հպարտանայ, ինքնիրեն հաւնած ու
զեղխութեան մէջ թաթխուած, վաղը
դուցէ ան բարիքներէն կը զրկուի, որ
հիմա քու առջևդ այնչափ երջանիկ կը
սեպուի: Ամէն փայլուն երեցածը՝
ոսկի չէ. հաւտա ինծի՝ որ անանկ
բան ծախելը շահ մը չունի: Հարուստը
աղքատէն կէս տրամ աւելի չի կը շո-
ռեր. և անոր ձի պէտք ըլլալը անոր
համար է՝ որ ձանձրութիւնը իրեն այն-
չափ ծանրը բեռ է: Ամէն փայտ իր
ցեցը ունի, ու ամէն դուռ իրեն զար-
նելիքը: Գունքու հանգիստ քունդ ե-
ղար, խաղաղութեամբ աւուրչէքդ վաս-
տրկէ, քեզի բաւական է: Աւրեմն դու
անոնցմէ աւելի հարուստ ես, որ իրենց
հարկաւոր եղածը չունին:

Եկուր նայէ սա խեղճ կիներ՝ որ ձեռ-
քը քանի մը հաւու ձագեր առած ողոր-
մութիւն կը մուրայ: Թէ որ ուզես դա-
ւաթ մը զինիէ ելլալ, կամ ժամ մը ա-
ւելի աշխատիլ, կրնաս անոր բոլոր օ-
րուան կերակուրը տալու, ուստի ինչ

բանի վրայ կրտորտընջաս : Ան է հա-
րուստ ու անիկայ երջանիկ պիտի սե-
պուի , որն որ իրենն չափաւոր պիտոյ-
քը ունենալէն ետքը կրնայ նաև իրեն
վաստըկած ստակը ուզածին պէս գոր-
ծածել : Թէ որ բովանդակ աշխարհքիս
մէջ մարդ մը չըլար՝ որուն կարենայիր
նայել , ես անմեղադիր կրնէի . սակայն
զամմէնքը կրտեսնաս և ամմէն բան
կիմանաս . և ասանկ կրնամ ըսել նաև
թէ աւելի ուրիշները պիտի քու վրադ
նախանձէին : Աւրեմն քեզմէ կրկա-
խուի ուրիշի վրայ նախանձ չունենալ .
խոհեմ եղիր թէ հիմակուան և թէ
զալիքին համար , այսինքն՝ ատենդ չա-
փէ՝ որ աւելի օգուտ հանես , ու ծախ-
քերդ ալ չափէ՝ որ ամմէն դժբաղդու
թեան դիմացը կարենաս առնել :

Բսենք թէ վաղը տօնի օր է . ըն-
տո՞ր պիտի անցընես ժամանակդ : Ախ-
քըդ դիր որ հանգիստը ու դատար-
կութիւնը մի և նոյն բանը չեն . հան-
գիստը հարկաւոր ու օգտակար է ,
մանաւանդ աշխատանքէն ետքը : Բայց

դատարկութիւնը ամենեւին աղէկու-
թիւն մը չունի, ու շատ գէշութիւննե-
րու պատճառ է : Մարդ յոգնութիւն
կաննէ՝ գործքերը փոփոխ ընելով ու
ինքնիրեն հանդիստ տալով . բայց ձեռք
ձեռքի վրայ դրած կենալով ձանձրու-
թիւն կուգայ, ու ձանձրութիւնն է որ
աշխարհքիս մէջ աւելի կըլողնեցընէ :
Պատարկութենէ առաջ կուգայ ձանձ-
րութիւնը . և ասոր դէմը ուրիշ բա-
նով շանուիր, բայց եթէ բանի հետ
ըլլալով : Ի՞նչ կընեն ոմանք որ իրենց
պարապ կեցած ատեննին ձանձրու-
թիւնը վերցընեն : Արխաղան, կերու-
խումի կուտան իրենք զիրենք, ուրիշին
բանին կըխառնուին, ու ընկերին վրայ
չար կըխօսին : Օ՞յլ եղողը՝ անոր հինգ
ճիւղերն ալ հետը ունի, որ իրմէ չեն
բաժնուիր, այսինքն՝ խաղ, անժուժ-
կալութիւն, հետաքրքրութիւն, ան-
խոհեմութիւն ու չարախօսութիւն .
գուցէ ասոնց պէս ուրիշ գէշ բաներ ալ
ունենայ, բայց միայն ասոնք ալ բա-
ւական են մեծ վնաս բերելու : Ա՛էկը

երբեմն կը բաւէ բանտ խաւրել տալ, կամ
ան ալ չըլլայն է՝ հիւանդանոցը կամ ա-
նոր նման տեղեր գրուելու. ուր որ
խենդեր, անզգամ ու չար մարդիկներ
կը գրուին : Խենդ չէ՞ ան մարդն որ իր
ճակտին քրտինքով վաստը կածը կը-
կորսունցընէ. անպիտան չէ՞ ան մարդը՝
որ դիպուածով կուզէ ձեռք բերել ան
բանն, որ կրնար իր կամքովն ու աշ-
խատութեամբ վաստը կիլ : Խենդ չը-
սուր անիկայ, որ երբոր անօթի ու ծա-
րաւ չէ՝ կերթայ իր առողջութիւնը ու
խելքը կը կորսունցընէ, ստը կին ալ փնաս
տալով. և երբոր ստակը հատնի, կամ
անօթութիւն ծարաւ իմանայ, ան ա-
տեն կը սկըսի ցաւիլ իր ըրածին վրայ :
Գէշ ու խեղճ մարդ չէ՞ անիկայ՝ որ մէկ
վայրկենի մը մէջ ունեցածը կը կորսուն-
ցընէ, որ կրնար երկայն ատեն բաւե-
ցընել, ու իր կինը, որդիքը պահել,
հազուեցընել ու կերակրել : Յիմար
չըսվիր ան մարդը՝ որ իր բանը կը-
մոռնայ, անօգուտ տեղը ուրիշին գործ-
քերուն մէջը կը խառնուի. նոյնպէս գէշ

մարդ չէ անիկայ որ իրեն բնութիւն
ըբեր է ուրիշի գաղանիքը յայանելու ,
որոնք կուղէին որ անյայտ մնար :

Եւ թէ որ քիչ մը առաջ երթանք
աս ծուլութեան ճիւղերը համրելու ,
ու անոնցմէ ելածներն ալ ճանչնալու ,
պէտք է որ ամմէն անթիւ մտու-
թիւնները ու կիրքերը մէջ բերենք :
Սովորաբար խաղէն՝ անհաւատարմու-
թիւն , գողութիւն , մարդասպանու-
թիւն , ինչուան նաև անձնասպանու-
թիւն կը հետևի . վասն զի իր յոյսը կոր-
սընցընողը՝ խաբեբայ ու բռնաւոր կը լ-
լայ , ու իր անպատիւ մնալուն՝ յուսա-
հատութենէն զատ ուրիշ զէնք չունի :
Ընծուծկալը՝ բարկացող ու անամօթ
կը լլայ . վասն զի՝ կամօք իր բնական
խելքը կը կուրցընէ ու գէշի կը դործա-
ծէ . զով որ պիտի սիրեր ու պաշտ-
պաներ՝ կը շարշարէ , և որն որ պիտի
յարգեր՝ կանարդէ : Հետաքրքրու-
նէն առաջ կուգայ ստախօսութիւն ու
չարամտութիւն . ինչու որ հետաքրքր-
ըր կեղծաւորութեամբ ու խաբէու-

Թեամբ կապրի : Անխոհեմութենէն
ու չարախօսութենէն շուտով դուրս
կելլէ ասելի զրպարտութիւնը . վասն
զի ո՛վ որ ամմէնուն վրայ չար խօսիլ
կուզէ , չեղածին վրայ ալ գէշ կըզրա-
նայ , ու քովէն բաներ կըհնարէ , երբոր
դուրս հանելու բան մը չցանար : Բո-
լոր աս չարիքները ետքը մէկ տեղ կա-
ճին , ու տեսակ տեսակ ատելութիւն-
ներ , վրէժխնդրութիւններ ու հազարա-
ւոր չարիքներ կըծնանին . ասոնցմէ կըր-
նայ մարդ զգուշանալ՝ թէ որ քիչ մը
խոհեմութիւն ու չափաւորութիւն ու-
նենայ , և մանաւանդ թէ որ դատար-
կութենէն փախչի :

Սակայն վերի ըսած գէշութիւննե-
րէն հեռու կենալու համար՝ միայն խո-
հեմութիւնը չիբաւեր . Բնաստուն ըլ-
լալու համար՝ նաև արիութիւն ու կրտ-
րըճութիւն պէտք է , որ վմարդ կըլաւ-
ցրնէ ու երկայնամտութեամբ չարեաց

համբերել կըսորվեցընէ: Արիութիւնը հսկայի մը նման է՝ որ իրեք ձեռք ունի. այսինքն քաջութիւն, յարատեւութիւն ու համբերութիւն. առջի ձեռքովը կըգործէ. երկրորդով հաստատ կըբռնէ, ու վերջինով անոր վրան ալ կըկըռթընի:

Քաջութիւնը կրնանք ըսել թէ զինուորի մը առաքինութիւն է, որ վտանգներու դէմ կելլայ, պատերազմի դժուարութիւններուն ու թշնամիին զէնքերուն դիմացը կելլայ: Երաւ որ զինուորներն ալ ասոր կարօտ են, բայց քննենք թէ մեր խաղաղ վիճակին ալ հարկաւոր չէ՞ մի, և թէ պէտք եղածին չափ ունինք: Առանց հեռուն երթալու, հաստատ գիտեմ որ մենք շատ տեսակ թշնամիներու մէջ ենք. անոր համար պէտք է քաջ ըլլանք, որպէս զի անոնց դէմ դնել կարենանք:

Են առաջ ծուլութիւնը, որ մեր ամ մէն ձեռք զարկած գործքերուն ճամբան կտրելու համար դիմացնիս կելլայ: Անիկայ հեաը կըբերէ փառասի-

րուծիւն ու շոայլուծիւն: Իրեն օգնական ունի մանր մունր թշնամիներ ալ, ինչպէս են յամառուծիւնը ու ապշուծիւն: Դեռ որչափ ալ փրնտուելու ըլլամ 'նէ' ամբողջ գունդ մը կը գտնամ, որոնց դէմ պատերազմիլ պէտք է՝ գործք մը սկըսելէն առաջ:

Ատքը տեսակ տեսակ դժուարուծիւններ ալ կը հանդըպին ձեռք զարկած գործքին մէջ. և հոս պէտք է ըսած յարատեւուծիւնը ունենալ ետե ետե չերթալու համար, ու մանաւանդ թէ առաջ երթալու է ինչուան վերջը: Քանիներ տեսած եմ որ սկսեր են, և քիչ մարդիկ լամընցուցեր են ձեռք զարկած գործքերնին: Արոնք որ ամէն բան կը սկըսին ու բան մը չեն լամընցըներ, անոր կընմանին՝ ընտոր որ շունը բան մը փրնտուելու համար՝ հոտուրտալով մէկ ճամբան կը թողու մէկալ ճամբան կերթայ, ու անանկ ընդունայն կաշխատի, ու լեզուն դուրս ընկած հեալով կը դառնայ: Ասանկ կը հանդըպին անհաստատ մարդուն ալ. վասն զի էն

դժուար ճամբան՝ դռնէն անցնելն է :
Կաշխատի ինքը կրփորձէ , և ետքը
կրճանձրանայ . փուշերը փրըցընելու
համար ձեռքը կրպատըռտէ , և ետքը
ծաղիկը ժողվել չուզեր : Փուճ աշխա-
տանք է՝ դաշտ մը փորել բանիլ , ու
ետքը բան չցանել . շերամը թէ որ կու-
զէ թեւաւորուիլ , պէտք է իրեն խողա-
կը ինչուան ետքը փաթութէ . թէ որ
հաւը ձանձրանայ հաւկիթի վրայ նըս-
տելէն , ձագեր չեն ելլար :

Ան մարդուն ձեռք զարկած գործ-
քը կըլըմըննայ , որն որ սկըսելէն ա-
ռաջ աղէկ մտածեր է թէ ընելու բան
է , ընելու համար ուժը կըբաւէ՞ . և
ետքը ինքը իրեն թո՛ղ ըսէ վստահու-
թեամբ , թէ կուզեմ աս բանս լըմընցը-
նել : Գիտէք թէ աս բանիս բուն շար-
ժողը ո՛վ է . կամքն է : Անով չգիտցա-
ծը կըսորվի , չկըցածը՝ ի գործ կըզնէ .
անիկայ մողականգաւազանի նման է՝ որ
ձեռնածունները կըգործածեն . որով ու-
զածնին կերէցընեն ու չուզածնին ան-
յայտ կընեն : Սովորաբար մարդկային

գործոց մէջ դժուարութիւն պատճառողը՝ շատ անգամ կամքին չուզելն է։ Ուրեմն նախ ուզել սորվեցէք, և ամ մէն բան կրնաք ընել։ Բայց հաստատուն մտքով ու ինչուան ետքը ուզելու է, վասն զի թէ որ չուանը քակես նէ՝ բեռը վար կընայ։ Աղէկ բանին սկզբնաւորութիւնը ուրախալի է, ինչո՞ւ, վասն զի բարի վերջաւորութեան յոյս կուտայ։ Մարդ կըսիրէ գեղձին ծաղիկը, վասն զի զիտէ որ ետքը պտուղ կուտայ, բայց աս բանս աղէկ միտքդ դիր, թէ պտուղները կատարեալ չեն հասուննար, ու ինչպէս որ պէտք է նէ չեն ըլլար, թէ որ ինքիրեննին ու բնական կերպով չիծըլին, և առանց արհեստի ըլլան։ Աս կերպով ալ որպէս զի քու աշխատանքդ աղէկ լըմընայ, պէտք է որ քու կամքդ, ջանքդ ու յարատեութիւնդ քեզի բնական ըլլան։ Ան բանն որ բռնի ու ակամայ կընես, անիկայ գէշ ու անյաջող կըլլայ, ուստի կըսենք առակով, « ան ձին որ մարակի կարօտ է, վազելով յաղ-

Թանակ չկրնար առնուլ » :

Աս բանս մտածէ ու անանկ ըրէ ,
կրտեսնաս թէ ընտոր քու դիմացդ ան
դժուարութիւները կը դիւրանան : Բայց
պիտի գիտնաս որ՝ կրնայ ըլլալ թէ Աս
տուած ուրիշ կերպով կարգաւորած ըլ-
լայ , որն որ ինքը կը խաւրէ բարին ու
չարը , վասն զի , սիրելիք , « մարդ կա-
ռաջագրէ , Աստուած կը կարգադրէ » :
Թէ որ իրեն նախախնամութիւնը զմեզ
փորձել ուզէ , որչափ ալ մենք ընդդի-
մանանք , ամենեւին զօրութիւն չունի
ու փնասակար է իրեն դիմացը . այս-
պիսի գիպուածի մէջ համբերութեամբ
կըլլայ արիութիւնը : Ի՞նչ . կուզես
դէմ գնել վրայ եկած հիւանդութեա-
նը ու վշտին . թէ որ պատահմամբ
պարտաւոր եղած ըլլաս պատիժ ըն-
դունելու քու մեծերէդ , կամ քու վրայ
իրաւունք ունեցողէն , ինչ շահ կունե-
նաս անոր դէմ դառնալու , որ քեզմէ
աւելի զօրաւոր է : Թէ որ դէմ դրա-
ծիդ վրայ բախտը քեզի չօգնէ , ինչ բա-
նի կուգայ բարկութեան կիրքդ : Պէտք

է որ զլուխդ խոնարհեցընես . վասն
զի ծոած եղէզը՝ փոթորիկը անցնելէն
ետքը կըշքտկուի . իսկ ամուր ծառը որ
չիճկիր՝ արմատէն կելլայ և ոչ երբէք
կըշքտկուի : Ավ որ քարը կըխածնէ ,
իր ակռաները կըկոտորտէ : Արբոր քա-
մին շիտակ դիմացէն չիփչէր , գեռ կա-
րելի է որ նաւը առաջ տանի քովընտի
երթալով : Տայց երբոր հանդարտ ե-
ղանակ է՝ քամի չկայ , անօգուտ տե-
ղը ասդիս անդին կըպըտըտցընես նա-
ւը ու առագաստները կըգարձընես :
Համբերութիւն . յուսանք որ քամին
նորէն փըչէ : Տայց կըսէք գուբ , թէ
որ ուշանայ նէ՝ անօթութենէն կըմեռ-
նինք , վասն զի պաշարնիս պակսելու
վրայ է : Աս ալ պատասխան կուտամ .
նորէն համբերութիւն , թէ որ ուրիշ
բան չենք կրնար ընել նէ , հնազանդինք
Աստուծոյ կարգաւորութեանը , որով
հետև օգին հրամայելը անհնար է :

Ինչուան հիմա ցըցուցի թէ ընտոր մոլութիւնները ուրիշ նման մոլութիւններ կը ծնանին, տեսնանք հիմա թէ ընտոր նաև առաքինութիւններն ալ ուրիշ առաքինութիւն կը բերեն: Արովհետև համբերութիւնը արիութենէն կելլայ, ինքն ալ յուսոյ ու համակերպութեան պատճառ կըլլայ: Յոյսը եղած է, սիրելիք, շատ հեղ ձեր և ուրիշներուն ապաւէնը, բայց աղէկ իմացերէք թէ յոյսը ինչ բան է: Տախտակի մը կընմանի անիկայ նաւակոծութեան ատեն, խաւարի մէջ՝ լոյս մըն է, անապատի մէջ մարդու ձայն է, բարեկամի մը յիշատակ է՝ թշուառ վայրկենի մէջ՝ մեր որդւոյն ժպտիլն է՝ իրեն հողեվարութեան ատենը, և դեռ մեծը ըսեմ, միտք բերել մըն է մահուան անկողնին վրայ՝ թէ Աստուած արդար ու ողորմած է: Աս է յոյսը, աս է մարդուն անբաժանելի ընկերը, որուն այսչափ կարօտութիւն ունի իրեն թշուառութեանց ատենը, և որպէս զի աւելի մխիթարութիւն ու գերա-

զանց բան սեպուի, մեր սուրբ կրօնը
դրաւ ասիկայ իրեք մեծ առաքինութի-
ներուն կարգը: Բայց մի և նոյն ասե-
նը՝ կրօնը պարտք մըն ալ դրաւ որ հա-
մակերպութիւն ունենանք Աստուծոյ
կամացը հետ որովհետև «մարդս տկար
ու մահկանացու է, պէտք է որ համ-
բերել զիտնայ, ու իրեն ճակտին վրայ
դրածը՝ զլուխ հանէ: Բայտ Աստու-
ած « օղնէ ուրիշին, որ ես ալ քեզի
օղնեմ », ասով սիրտ կուտայ յարատե-
ւութիւն ունենալու: Բայց նորէն ըսաւ,
թէ « որ բանն որ արգելել չես կրնար
անոր համբերել սորվէ », ու ասով համ-
բերութեան պատուէրքը դրաւ:

Գիտցէք՝ որ համբերութեամբ ամ-
մէն բան մեզի շահաւոր է: Հիւանդու-
թիւնը, թշուառութիւնը խելքով ու
հանգիստ սրտով տարուինէ՛ կիսով չափ
կըթեթենայ, անոր ներհակ՝ անհամ-
բեր ըլլալով, ծանրութիւնը կրկին կե-
րենայ, ու վէրքերը աւելի կըբանին:
Չին թէ որ ջանայ բերը վրայէն թոթ-
վելու, ծանրութեան հաւասարութիւ-

նը կրկորսընցընէ, և անոր համար աւելի կրտանջուի ու իրեն փնաս կընէ : Իսկ համբերող ուղտը անապատին մէջէն հանդարտութեամբ իր բեռը կրտանի, ու անանկ կըսեսպէ թէ կուզմը (խամպուռ մը) վրան աւելի ունի : Ատքի ցաւ ունեցողը չբըժըշկուիր ցաւին դէմ սրգողելով, հասպա միայն սըրտին հանդարտութիւնը կրնայ անոր ցաւը իջեցընել : Աւրեմն նորէն կըսեմ, երբոր բանի մը ճար չես կրնար ընել՝ համբերէ :

Իրաւ է ըսածս, բարեկամներ : Թէ որ գիտնանք ինչպէս պէտք է խոհեմ ըլլալ մեր մտածմունքներուն, խօսքերուն ու գործքերուն մէջ, չափաւոր ըլլալ մեր բաղձանքներու մէջ, պարկեշտ ու զգուշաւոր զբօսանքներու աւան, կրնանք մեզմէ հեռացընել շատ անդամ ան չարիքները, որոնցմով ուրիշները այնչափ կրտանջուին : Թէ որ

Հաստատ կենանք մեր կամքովը որոշած բաներուն մէջ, արիասիրտ ըլլանք ձեռք զարկած բաներնուս, աշխոյժ ու յարատևող աշխատանքի մէջ, շատ հանդիստ և ուրախ կենանք կունենանք: Թէ որ ցաւերու ու ձախողութեանց մէջ համբերող ըլլանք, գոնէ կանուշ ցընենք անով ճար չեղած նեղութիւնները տանելու. յոյսը մեզի քաջալերութիւն կուտայ, և Աստուած չմոռնար մեր համակերպութեան վարձքը տալու:

Ասոնք բուն պարզ ու անկեղծ ճրջմարտութիւններ են. բայց ես հազիւ կրցայ իմանալ ու ճանչնալ՝ այնչափ տարիներ դիտելէն ու քննութիւն ընելէն ետքը, թէ իմ վրաս ըլլայ և թէ ուրիշներուն վրայ: Իմ վրայի ըրած փորձառութիւնս՝ շիտակը ըսելով ինծի երբեմն ծանր եկաւ. վասն զի թէ որ փորձը այնչափ արժէք ունի նէ, շատ անգամ սուղ ալ կիյնայ. ուստի ես մեծ անխելքութիւն կըսեպեմ, որ մէկը ուրիշի ըրած փորձերէն խելք

չսորվիր, որն որ ճրի կրնայ ունե-
նալ: Թէ որ քեզի ըսէի, « բարեկամ,
աս տունը ես շինեցի, ու հիմա քեզի
ընծայ կուտամ », զո՛հ չէիր ըլլար՝ որ
առանց մըտմըտուքի ու առանց ծախքի
մը կը վայելես: Այսպէս հիմա քրտին-
քովս վաստըկած փորձառու թեանս պար-
զեր, կրնայ խալըսել զքեզ թէ ժամա-
նակի և թէ սարկի հոգերէ: Աստի
անպիտան կամ փուճ մի սեպեր, սի-
րելի ընթերցող, աս տուած ընծաս.
շատ չանցնիր դուն ալ կիմանաս, թէ
աս պարզեր ուրիշ ամմէն պարզենե-
րէն աւելի վեր է:

Գ

Կարողութիւն վարպետ փաստաբան ըլլալը :

ԱՍԳԻՍ անդին քալելով ըրած առուտուրս մէկզի ձգելէն ետքը, որուն մէջ աւելի բարի անուն ունեցայ՝ քան թէ վաստակ, հոս Պրիանցային կողմերը՝ չեմ գիտեր ինչէն՝ կրսեպէին թէ փաստաբան մը դարձեր եմ. ուստի իմ գործքերս աղէկ կամ գէշ կերպով լըմընցընելէն ետքը, պէտք էր որ ուրիշներուն գործքին ալ զբաղէի. թէ պէտ ես խելացի ու վարպետ մարդ երևնալու կամք չունէի : Իմ տուած խորհուրդներս ձրի ու Աստուծոյ սիրոյն համար ըլլալով, եկող գացողները չէին պակսեր. ու պարծենալու համար չեմ ըսեր, քիչ փաստաբան կար՝ որ այնչափ եկող գացողներ ունենար իր տանը մէջ, ինչպէս ես քիչ ատենի

մէջ ունեցայ : Վասն զի անոնք ինծի չափ փոյթ չեն ըներ , ու առանց ստրկի բան չեն ըներ . անոր համար կըջանան նաև որ քովերնին եկողները երկայն կենան . ես անոր ներհակ՝ ամէն կերպով կըջանայի որ ինծի եկողներուն գործքերը շուտով լըմընցընեմ :

Բայց ասիկայ իրաւ է , որ անոնց ինծի ցըցուցած վստահութիւնը ու սրբտերնին բանալը , ստիպեց զիս՝ որ աս բանս աղէկ ընելու ու անոնց մնաս չիբերելու համար , հարկաւոր եղած նոր տեղեկութիւններ ալ սորվիմ , որոնց զիս կարօտ կըսեպէի : Աս պզտի փաստաբանութեան ուսմունքէն , ու գործքով ըրած փորձերէս յորդորուելով , քիչ քիչ աղէկ օրէնքի գիրք մը շինեցի ուզածիս պէս , որ ամենեւին պարզ էր . ու ետքը միշտ անիկայ կըգործածէի , և հիմա ալ ճիշդ կըպահեմ ամէն անգամուն որ մէկը ինծի կուգայ : Անոր համար ալ մտածեցի թէ գէշ բան չըլար որ թղթի վրայ գրեմ աս օրէնս , զիտութեան սկզբունքները : Աս գը-

ըրուածքովս տեղը եկած ատենը ազատ
կըլլայի երկայն խօսակցութիւններէն .
ու մեռնելէս ետքն ալ կրնար առիթ
ըլլալ բարի մարդիկներուն՝ որ աս խոր-
հուրդներուս մտիկ դնեն :

Աւստի անանկ ըրի, ու ինծի կերև-
նայ որ զիտնական փաստաբաններէն
ոմանք որ շատ տարիներ անցուցած
են ուսումնարաններու մէջ օրէնսգի-
տութիւն սորվելու, ու ետքը երկայն
ատեն ալ փորձեր ըրած են, երբոր լը-
սեն աս խեղճ փաստաբանին ըրած
դատաստանները՝ որ առանց զիտու-
թիւն սորվելու կըդատէ, խնտան աս
զրուածքիս վրայ : Միրելի ընթերցող,
թող որ ծիծաղին . և թէ որ դուն ին-
ծի մտիկ դնելու ըլլաս, ծիծաղողնե-
րուն վրայ դուն կըծիծաղիս : Աս քեզի
անիմանալի լեզուներով վկայութիւն-
ներ չեմ բերեր, ես օրէնսգիտութեան
զրքեր չեմ կարդացած, և ոչ Յուստիա-
նոսի շինած Յունաց օրէնքը սորված
եմ : Իրաւ ասոնք աղէկ բաներ են՝ օ-
րէնքները զիտնալու ու անոնց վրայ

զրելու համար, ինչպէս պիտի դիտնայ նաև անիկայ՝ որն որ արդարութեան իրաւունք պիտի կտրէ, բայց աս զըրբերը այնչափ պէտք չեն ըլլար անոր, որ գործածել միայն կուզէ օրէնքը և անոր հետևիլ, և բուն իմ միտքս ալ ասիկայ էր: Թող փաստաբանները իրենց արուեստը ընեն, ջանանք մենք անոնց քիչ աշխատանք տալ՝ որչափ որ կարելի է, բայց չափէն դուրս պէտք չէ ելլանք, և ոչ արհամարհելով անոնց մտիկ դնենք, երբոր հարկաւորութիւնը կամ խոհեմութիւնը կը պահանջէ:

Արտիշեմ որ բժիշկ մը կըսէր, թէ « աւելի դիւրին է հիւանդութեան դէմ առնել՝ քան թէ բժրշկել »: Աոյնպէս ես ալ կըսեմ, թէ շատ աւելի դիւրին է դատաստաններէն հեռու կենալ, քան թէ անգամ մը անոր մէջ մտնելէն ետքը՝ խալըսիլ անկից: Արբոր ջուրը ցած է՝ կրնաս թումբ շինել:

Թէ որ սպասես որ բարձրանայ գայ
լեցուի, կառնէ ջուրը կըտանի ան շի-
նած Թումբն ալ ու աշխատողն ալ :
Բանը առաջուց պէտք է հոգալ . ին-
չու որ աղէկ մտածելը դիտակի մը
նման է , որ հեռուէն երեցընել կու-
տայ աղէկն ու գէշը . աս ազնիւ գոր-
ծիքը մէկը չունենայ նէ , մուտ տեղը
կըքալէ , մէյմը ասդին մէյմը անդին
կըզարնուի : Ի՞նչ փուճ պատճառներ են
աս բաներս , « Թէ ես չէի գիտեր . . .
ո՞վ կրնար մտածել . . . և ոչ մտքէս
կրնար անցնիլ » : Չիմտածող մարդիկ-
ներու կըհանգստի շատ հեղ այսպի-
սի խօսքեր ըսել . բայց քիչ մը խելք
բանեցընողը անանկ բաներու մէջ չե-
նար . վասն զի իրեն դիտակովը ան բա-
ները առաջուց տեսած է : Արեւիք ,
կուզէք հանգիստ ապրիլ , ձեր խաղա-
ղուծիւնը և ունեցածը պահել , ու
հանգիստ քուն ըլլալ , երկու բանէ
պէտք է զգոյշ կենաք . մէյմը՝ մէկմէ-
կու հետ հակառակուծիւն ընելէն , մէյ-
մըն ալ ընկերուծեան մէջ տրտունջ-

ներ ընելէն : Ասոնք են օրէնսդիտու-
թեանց երկու հիմերը (թէմէնները) :
Տեսնանք հիմա թէ ասոնց վրայ ի՞նչ
տեղեկութիւններ կրնանք տալ :

Մարդուս առջի պարտքն է՝ որ դէշ
բաներէն զգուշանայ . նմանապէս ի-
րեն առջի պարտքն է՝ ուրիշին ալ
նոյն բաները չընել . ուստի մեր օրի-
նաց զրքին առջի զլուխը կըզրենք .
« Մըներ ուրիշին այն բանը , որն որ
չես ուզեր որ քեզի ալ ընեն » :

Արտապաքինք հանգստութեամբ մեր
անուներ՝ մեր բարիքը ու մեր իրաւունք-
ները պահել . ուրեմն զգուշանանք մենք
ալ ուրիշին անուանը , անձին ու անոր
աղէկութիւններուն մնաս չհասցընելու :
Արսեն՝ թէ խածնող շունը՝ կըխած-
նուի . դող կատուն՝ ծեծ կուտէ . նոյն-
պէս ամմէն մնասակար կենդանի՝ փոր-
ձանքի կըհասնի : Միտքդ դիր թէ ու-
րիշի դէմ դէշ բան ընելը ու անիրաւ բա-

ներ խօսիլը՝ իրաւունքդ չեն աւելցրներ ,
և զօրաւոր կարծուած իրաւունքդ չեն
մեծցրներ : Ան զօրաւոր կարծուած իրա-
ւունքդ քիչ ատեն կրնան դիմանալ կամ
բանի գալ , որովհետև արդարութիւնն
է որ միշտ կըլաղթէ : Աայլը կրնայ գա-
ուր յափրշտակել տանիլ , բայց ետքը
որսորդը վրայ հասնելով՝ կըսպաննէ
զինքը : Թէ որ քու դիմացինիդ իրա-
ւունքները՝ նեղութիւն ու վիշտ կու-
տան քեզի , դիտցիր որ քու ըրած ա-
նարգանքներն ու ընդդիմութիւնները՝
անոնց դէմը առնել չեն կրնար , ու ը-
րած կոիւղ քեզի օգուտ չբերեր : Քա-
նը աղէկ մեկնելը՝ հակաճառութեան
առաջը կրնայ առնել , բայց դէշ խօս-
քերը՝ ամենեւին բանի չեն գար , ու
եղած կոիւնները՝ գործքով չեն շտ-
կուիր . ընտոր սնակ մը չես կրնար
զարնելով շտկել , կամ նուազարանը
շատ սխմելով յարմարցընել (տիւ-
զէնի բերել) . պէտք է կամաց կա-
մաց քովէքով յարմարցընել սնա-
կին կտորուանքը , ու նուազարանին

ձայնին մտիկ դնելով լարելու է : Ամ
մէն մարդ քիչ մը իրենէն ետ պիտի
կենայ , այսինքն բանի տեղ չսեպէ ե-
ղածը ու ձայն չհանէ . ան ատեն ամ
մէն բան լաւ կըլլայ : Այժմը տա-
կառին զարնելու է , մէյմըն ալ ա-
նոր շրջանակին (չէմպէրին) , ընտոր
կընեն . մէկ կողմանէ բանը թուլցընե-
լու է , ու մէկալ կողմանէ սխմելու է .
աս է իրար հասկընալու միջոցը , ու սի-
րով միաբանութեամբ ապրելու կեր-
պը : Ան պտուղներն որ մէկզմէկ կըճըզ-
մեն , ու թող չեն տար մէկմէկու օգ ու
արեւ տեսնելու՝ չեն հասուննար . բայց
ան պտուղներն որ իրարու արգելք
չեն ըլլար , ու մէկ մէկու շուք չեն ձգեր ,
աղէկ կաճին ու գեղեցիկ կըլլան . ա-
սանկ ալ մենք ջանանք ըլլալ , որ ամ-
մէն մէկը իրեն գործքը կարենայ վայե-
լել , և ուրիշներուն ըրածը չաւրէ .
վասն զի նորէն կըսեմ , թէ նեղսրը-
տութիւնը ու կոիւր նշան են թէ մէկը
նախանձ ու ինքնահաւանութիւն ունի ,
արդարութենէ հեռու է :

Միայն իրաւունք ունեցող ուժը՝
ճշմարտութեան ուժն է : Այլ որ ան-
կեղծ է՝ զօրաւոր է . խաբել ուզողը՝
տկար է . վասն զի բարեսրտութիւնը
ճշմարիտ իրաւունքին հետ համաձայն
կերթայ , ու ստութիւնը միշտ սուտի
վրայ կեցած է : Համեստ ու լաւ մար-
դը կրնայ անկեղծ ըլլալ , ինչու որ՝ ծած-
կելու պակսութիւններ չունի . իսկ գէշ
դիտաւորութիւն ունեցողը կամ շար
գործք ընողը , անկարելի է որ առանց
ստութեան բան ընէ : Ալ մարդը՝ զօ-
րաւոր ու ամուր բերդի մը մէջ կեցած
է . ջանանք մենք ալ անոր մէջը կենա-
լու . բայց չըլլայ թէ մեր չափազանց
բարեսրտութիւնը գոնէ պահապան մը
կեցընել շտայ անոր մէջ ուրիշ խա-
բեբայի գէմ : Արնանք վստահիլ մեզի
սէր ցուցընող շան մը վրայ . բայց պէտք
է զգուշանալ կատուին փափուկ թա-
թերէն : Շատ բարեսրտութիւն չու-
նենալը ու խելքով ուրիշին չվըստա-
հիլը անանկ հարկաւոր բաներ են ,
որ միշտ իրաւունք կունենանք և ոչ եր-
բէք կըխաբուինք :

Բայց ինչո՞ւ կըխօսիմ հոս անկեղծութեան վրայ, վասն զի ինչպէս որ գիտեմ նէ՝ ստուծիւնն ու կեղծաւորութիւնը ցած ու գէշ մտլութիւններ ըլլալէն զատ, նաև պժգալի ու անարգելի փնասներ ունին՝ որ ուրիշին ալ կըրնայ հասնիլ: Աւելի յօժարութեամբ կըրնամ ներել ան ազուալին, որ կուգայ կրթափրշտակէ գետնի վրայէն հաւուն ձագերը ցորեկը ու իմ աչքիս դիմացը, քան թէ ան նենգաւոր կենդանիին, որ յանկարծակի ու ծածուկ կուգայ գիշեր ատեն հաւնոցի մէջ կըխղզէ զանոնք:

Արովհետև մեր ունեցած սլարտականութիւնները ու մեր ամմէն շահերը մէկմէկու հետ կապուած են, հիմա ժամանակն է որ ուրիշին բաները յարգելուն վրայ ալ խօսիմ:

Գիտեմ որ երբեմն մարդուս զըժուարը կուգայ, տեսնելով որ ոմանք ա-

ուանց աշխատելու՝ Աստուծոյ ամենբարեքը ունին . ուր մենք աշխատանք աշխատանքի վրայ, նեղութիւն ու անձկութիւն կրելով՝ հաղիւ երկու բան ձեռք կրճղենք : Բայց լաւ մտածելով՝ զիտցիր թէ ամեն մարդ իրեն ճարտարութեամբը կրնայ ձեռքը բան մը ձգել՝ որչափ որ նաև քիչ ըլլայ . ուրիշ բան ալ չըլլայ՝ գոնէ իր հաղուստը ու բնակարանը կը գտնայ . և անոր շատ դժուարը կուգայ՝ թէ որ մէկը աս ունեցածին ալ նեղութիւն տայ : Պզտի թոչուններն ալ դէմ կը կենան՝ երբոր ուրիշ մեծ թոչունները գան իրենց բունը մանել ուզեն : Փոքրիկ կատուն ալ կը մոռնէ ու ճանկերը կը սրէ մեծ կենդանիի մը դէմ, երբոր երթայ քիթը երկընցընէ անոր կերակրին մէջ : Ասան զի բնական է ամեն կենդանւոյ՝ որ իր ունեցածին վրայ սէր ունենայ : Բանը ան աստիճանի կը հասնի երբեմն, որ կուզեն ուրիշինն ալ յափշտակել . բայց բնաւոր մարդս՝ որ զիտէ արգարն ու անիրաւը, ուրիշին ունե-

ցածր կըլարդէ, ապա թէ ոչ՝ պատիժ ,
յանդիմանութիւն ու վատահամբա-
ւութիւն կըկրէ : Յայտնի է որ դուն
չես ուզեր որ ուրիշները խորհուրդ-
ներ ընեն մտածեն քու պզտի տանգ
վրայ, արտերուդ ու խանութիդ վը-
րայ, ուրեմն դուն ալ պէտք է յարգես
հարուստներուն պալատը, երկիրները
և ունեցածնին : Ինչու որ՝ թէ որ դուն
պալատ կամ մեծ բաներ չունիս, կան
ուրիշներ որ և ոչ խանութ կամ պըզ-
տի տնակ մը ունին : Բայց ասոնք ալ
բան մը ունին, իրենց աշխատանքին
քիչ վարձքը, վաստըկածնին իրենցն
է՝ ու ստակով կըվճարուի : Չին ալ
երբ աշխատանքէն կըդառնայ՝ իրա-
ւունք ունի գարի ուտելու, և թէ որ
չտաս՝ քովինէն կուզէ առնուլ :

Մարդ ինչ որ կըշահի՝ իրմէ ետքը
իրեն որդւոցը կամ ժառանգներուն
կըթողու, և աս բանս արդար է, վասն
զի նոր բուսած ծառին ճիւղը արմա-
տէն կապրի : Ուրեմն պէտք չէ հար-
ցընես՝ թէ ինչո՞ւ աս իշխանը կամ ան

պարոնը այնչափ ստացուածք ունի, որ և ոչ իսկ մէկ մատը շարժեր է վաստրկելու համար: Երեն հայրը կամ իր պապը շահեր են իրենց աշխատանքովը, ու հիմա իրենց կիյնի վայելելու նախանձելու տեղ՝ դուն ալ աշխատէ, որ աղէկ հարստութիւն թողուս քու որդւոցդ: Աս մտածմունքը քեզի քաջալերութիւն ու աւելի ջանք պիտի տայ, քու խելքդ ու ճարտարութիւնդ պիտի սրէ. թէ որ ասանկ չըլլար՝ մարդկանց բրած գործքերուն կէսն ալ եղած չէին ըլլար. աս չըլլար նէ՝ ինչո՞ւ այնչափ ծախքեր ընել, հաստատուն պատով տներ շինել, երբոր քիչ տարիներ պիտի անցընենք, ինչո՞ւ համար ծառեր տնկէ մարդ, որոնց նաև շուքն ալ կրնայ ըլլալ որ չվայելէ: Սակայն աս բաները կընենք մեր որդւոց թողու համար, կամ անոնց՝ որոնց բարիք ընել կուզենք, մեր քրտինքին ու խնայելներուն պտուղը ցուցընելու համար: Սարգս անբաններէն տարբեր ըլլալուն մէկ բանն ալ աս է, որ ան-

բանները միայն մեծնալ ու շատնալ ունին, իսկ մարդը նաև յաջորդութիւն կը փրնտուէ, մանաւանդ կենդանիներ կան՝ որ իրենց ծնողքէն կօտարանան, երբոր քիչ մը կարենան ինքիրեննին ապրիլ. բայց մարդս կըսէ, աս իմ որդիս է, ինծի նման է, իմ յաջորդս է, իմ անունս, ունեցածս, պատիւս ու փառքս իրեն սլիտի թողում, թէ որ խելք ունենամ ասոնք շահելու. ինչ որ իրեն կը թողում՝ իմ ձեռքս եղածին չափ ապահով է իրեն ձեռքն ալ: Անոր համար տէրութեց օրէնքը փոյթ ունի ապահովցընելու ժառանգներուն ունեցածը, երբոր զիտնան թէ ինքիրեննին անկարող են պահելու՝ տղայ ըլլալնուն պատճառաւ. ու ինչուան որ չափահաս ըլլան՝ խնամածու (վասը) մը կը դնեն, որ փոյթ ունենայ անոնց ամէն ունեցածներուն վրայ:

Աս խնամածուին պաշտօնը զգուշալի ու դժուար բան է. անոր համար կը զգուշացընեմ զիւրաւ յանձն չառնէք անիկայ. բայց եթէ պարտը

կան ըլլայ մէկը իր գործքերուն պատ-
ճառաւը, կամ երախտագիտութեան
ու սիրոյ համար ընելու: Աղէկ կընէ
որ դաշինք մը չլըմընցընէ, ու առնե-
լու տալու գործք մը չընէ՝ ինչուան
խորհուրդ չիհարցընէ բան հասկըցո-
ղի մը, և աս բանս քու աղէկու-
թեանդ համար կըզուրցեմ: Վարձեալ
աս ալ դիտնալու է, որ աս խնամա-
ծունին պաշտօնը չպարտաւորեր միայն
որ որբին արտաքին շահուն ուշ գնէ,
հապա նաև անոր կըթուլթեանը, վար-
քին ու գալած ճամբուն ուշ գնէ. վասն
զի առջի պարտքին վրայ հաշիւ պի-
տի տայ ան պաշտօնը իրեն յանձնո-
ղին. իսկ երկրորդին համար Աստուծոյ:
Աւստի անոր համար կըսեմ թէ զզու-
շալի գործք մըն է ասիկայ, ու ես միշտ
վախցեր եմ ասկէ. ինչու որ՝ մարդ իրեն
վրայի բեռէն այնչափ նեղութիւն չի-
կրեր, որչափ ուրիշին յանձնածէն:

Անանկանձինքներու հանդիպեր եմ
երբեմն, որ իրենց փոխ առած բաները
կրմոռնան, ու շեն սեպեր թէ անիկայ
ուրիշին է: Իսկ պարտատէրներն ալ
աղէկ յիշողութիւն ունին, ու շատ հեղ
կուգան կրօնիչեցրնեն իրենց առնելիքը,
նաև երբեմն անյարմար ատեն ալ: Ա-
սիկայ է գլխաւոր բաներուն մէկը, որ
կռիւները ու դատաստանները կը շա-
սրնէ. թէ որ կուզես զիտնալ անկէ
խալըսելու կերպը, աս է:

Արբոր մէկէ մը փոխ առնել կուզես,
աս երկու բանը աղէկ միտքդ դիր. մէյ-
մը՝ թէ պէտք է ետ դարձնել առանց
ուշացրնելու. վասն զի ճշդութիւնը՝
արդարութեան ու բարեսրտութեան
նշան է. կըսուի, « ով որ պարտքը
շուտով կը վճարէ՝ սարկի գլուխ կուռնե-
նայ »: Արկրորդ՝ թէ փոխ առնելը՝
սանձ (եուլար) մըն է պարտապանին
գլխուն ձգած, ու անոր ծայրը պար-
տատէրին ձեռքն է. կամ թէ՛ պարտա-
պանը որս ընելու կենդանւոյ մը նման
է, որուն միշտ ետեւէն կը քալէ պար-

տատէրը, ուստի և կըսենք, « ով որ ուրիշին բանը կառնէ, իրեն ազատու թիւնը կըծախէ » :

Արբոր փոխ կուզես տալ՝ իրեք բան յիշէ նախ՝ աղէկ գիտէ ան վերի ըսած որսի կենդանին, ու անոր չուանը ամուր կապէ, այսինքն թէ գիտցիր որուն փոխ կուտաս, ու անոր տեղը յարմար բան մը փոխ առ : Արկրորդ՝ երբոր ծառի մը շատ պտղաբերել տաս՝ կըչորցընես, այսինքն չափէն աւելի ուզելով որ ստակը շահ բերէ, կորսընցընելու վտանգի մէջ կըձգես : Արբորդ՝ թէ ամէն մարդ միայն իրեն քսակին տէրն է, այսինքն թէ խելք չէ չունեցածին վրայ հաշիւ ընելը, ու մէկը ամենեին իրաւունք չունի՝ ուրիշին ունեցածը վտանգի մէջ դնելու :

Թէ որ աղէկ սլահես խրատներս, վէճ կամ դատաստան ընելու բան չես ունենար՝ թէ պարտապաններուն հետը ըլլայ և թէ պարտատէրներուն : Յայտնի է որ աս խօսածներս միայն առ ուսուրի վրայ կիմացուի, չէ թէ մար-

դավարութեան ու սիրոյ համար տը-
լած փոխերուն վրայ, որ պէտք եղած
ատեն ուրիշի օգնելու համար պիտի
զոհուի նաև ամէն բան, « ով որ ու-
ղորմութիւն կրնէ, ետեէն չերթար
փոխարէնը ուզելու » : Իրաւ որ աս
բանս աղէկ ու ազնիւ բան է, բայց ա-
սանկ դիպուածի մէջ ալ պիտի աղէկ
գիտնաս, թէ միայն տէր ենք մեր քսա-
կին՝ ընտոր ըսի, և մէկը իրաւունք չու-
նի ուղորմած ու առատաձեռն ըլլալու
ուրիշին բաներովը :

Սուրիշին բանը յարդել պէտք է, թէ
և պզտի բան ըլլայ : Բու դրացիիդ
արտին մէկ հասկն ալ ըլլայ, իրեն պար-
տիզին մէկ խնձորը կամ մէկ կուզ խա-
վողը, ընտոր նաև ամէն եղածներն
ալ քուկդ չեն : Մ'ըսեր թէ ո՛վ կրնայի
ասանկ մանր բաներու, վասն զի թէ
որ ամէնքը ասանկ ըսէին՝ ելած պը-
տուղները դեռ տէրը անոնց չիգպած՝
կըհատնէին : Իմ և քու երկու
պզտիկ բառեր են, բայց անոնց նշա-
նակութիւնը՝ ձայներնէն մեծ է. ամ-

մէն տեղ կրբաժնուին, երկիրներուն չորս դին փշեր կրտնկուին՝ փոսեր կրբացուին, ցուցընելու համար թէ իրենն է. ապա թէ ոչ՝ ապահովութիւն մըն ալ չէր ըլլար: Քուկդ է ան տունը, երկիրը, ընտանիքը, ծառաները, կարասիքը, հարստութիւնները, կամ նաև ան ունեցած աղքատութիւնդ. և ես կարող չեմ ձեռք դպցընելու կամ անոնց բաղձանք ունենալու. վասն զի ես ալ չեմ ուզեր որ քու ձեռքդ շարժի կամ բաղձանքդ գայ իմ ունեցածներու վրայ:

Բայց աս նիւթական բարիքներէն աւելի ազնիւ ուրիշ ստացուածք մընալ ունինք, որ է պատիւը: Պատիւը հարստութիւններէն մեծ է, ինչու որ՝ ասիկայ պահել ջանացողը, թէ և ուրիշ բարիքները կորսընցուցած ըլլայ, ասով կրնայ մխիթարուիլ ու կորսուածներուն ճար ընել. վասն զի պատիւը երիտասարդութե նման է, մէյմը որ կորսուեցաւ, ալ ձեռք չկնար թէ և բոլոր աշխարհքի հարստութիւր ուզես

տալ: Արեմն մէկուն պատուոյն դպչիլը
անոր ստացուածքին դպչելէն աւելի
մնասակար է. ուստի չարախօսէն ու
զրպարտողէն անանկ փախչելու է, ըն-
տոր կը փախչիս գողերէն ու ճամբու
վրայ կեցած աւազակներէն: Ասոնց ըն-
կեր անոնք միայն կը լլան, որոնք ա-
սանկ բաներ մտիկ ընելու գէշ սովո-
րութիւն ունին, որ ետքը երթան դուրս
հանեն եղած խօսակցութիւները: Այս-
պիսիները չարախօսներէն վար չեն մը-
նար. վասն զի, զանգակը այնչափ ձայն
չէր հանէր, թէ որ օդ չըլլար անոր
ձայնը հեռուն տարածելու, ու առանց
արձագանդի՝ ձայնը հեռուէն նորէն
չէր լսուէր: Հոս ես չեմ խօսիր ան ու-
ղորմելի ցած մարդիկներուն վրայ, ու-
րոնց պատիժը Աստուած կուտայ, ըն-
տոր նաև արդարութեան իրաւունքը՝
շուտով կամքիչ մը ուշալ ըլլայ: Աիայն
իմ բարեսիրտ ընթերցողներուս դիմա-
ցը կուզեմ դնել ու խրատել, որ զգու-
շանան տաքնալու հակաճառութիւն-
ներու մէջ. որ ետքը անարգանքներու

չերթայ բանը, ու ընկերին պատուոյն
դպչի, և իր էն սիրելին վերաւորուի :
Աղէկ գիտցէք՝ թէ գէշ խօսք մը շատ
հեղ չար կենցաղավարութենէն գէշ է :
Անձին շահը և օգուտը՝ դաշնագրու
թիւն կամ հաշտութիւն ընելով կրնայ
շտկուիլ. բայց պատիւը ոչ երբէք կը շտ-
կուի : Մէկ խօսքը բաւական է հազա-
րաւոր մոռցուած խօսքեր միտք բերել
տալու, ու երբոր վէրքը բացուի, լեզուն
թունալից սուր կը դառնայ : Անոր հա-
մար առակով կըսենք, թէ « լեզուն ոս-
կոր չունի, բայց մեծ մեծ ոսկրներ կը
կտորրտէ » :

Թէ որ ուշ դնէք ըսածներուս՝ գի-
տեմ որ աղէկ կիմանաք թէ ինչպէս
պէտք չէ վնաս տալ ուրիշի անձին, ա-
նոր բաներուն ու պատուոյն, ընտոր
նաև ձեր անձին յարգութիւնը պահել,
ու վերջը նաև տհաճելի գործքերու մէջ
զձեզ չձգել : Աս բանիս համար աղէկ
հասկըցէք, թէ հարկաւոր չէ որ ձեր
բուն իրաւունքը զոհէք՝ երբոր օրինա-
ւոր են, բայց նաև մտքերնիդ պահե-

ցէք, թէ «ամմէն թոյլ տրուած բաները՝
միշտ պատուաւոր բաներ չեն»: Օրինա-
կի համար, օրէնքը՝ որուն ամմէն գի-
պուածները առաջուց զիտնալ անկա-
րելի էր, քանի մը կանոններ ուզեց դը-
նել, որպէս զի վաւեր ու օրինաւոր ըլ-
լան դաշինքները, ու անպատշաճ բա-
ներու գիմացը առնէ, որ չկարծած
ատեն մը կրնան հանդըպիլ: Ինչպէս,
գուն ստակի ընդունելու թեան զիր մը
տուեր ես մէկուն, ու պարտատէրը կոր-
սընցուցեր է անիկայ, գքեզ չկրնար ալ
պարտաւորելու որ վճարես: Մէկու
մը հետ դաշն դրեր ես, բայց անոր վե-
րաբերած պայմանները, վկայները կը-
պակսէին, ու տէրութենէ որոշած թըղ-
թին վրայ զրուած չէր, ան դաշը չզօ-
րեր դատաստանի մէջ: Ի՞նչ որ մէկը
ետեւէն չկնայ երեսուն տարի առնելի-
քը ուզելու իր պարտասպանէն, անիկայ
արձըկուած է իրեն պարտքէն. (աս բա-
նիս Նախագորութիւն կըսենք:) Բայց
խղճմտանքին գիմացը՝ ըսած պայման-
ներու, վկայներու պակսութիւն չկայ,

և ոչ տէրութենէ տպած թուղթ և ոչ նախագրութիւն: Մէկը կըսնանկանայ (միւհշիւզ կելլայ), ու ետքը իրաւախոհ (ուզլաշմիշ) կըլլայ պարտատէրներուն հետ այսչափ պակաս վճարելով. բայց սունտըլին մէջը պահծու ստակ ունի եղեր, ու քիչ ատենէն նորէն կըծաղկի. թէպէտ օրէնքը ալ անոր ետեւէն չի նար, սակայն աս բանս իմ դիմացս գողութիւն կըսեպուի. վասն զի մարդ մը իրեն պարտքը վճարած սեպուելու համար, բաւական չէ միայն որ դատաստանի մէջ միաբանի, հապա նաև իր ամմէն պարտականութիւնները պիտի կատարէ: Ասոնց նման դիպուածներու մէջ՝ ճիշդ իրաւունքին օգուտը քեզի հանելէն առաջ, խրղճմտանքիդ հարցուր, և ուրիշին դէմ մընէր՝ օրէնքին դիւրութիւնները նայելով. միայն ան ատենը կընաս գործածել, երբոր կըտեսնաս որ արդար է:

Տեսնանք հիմա նաև ան բաներն՝ որ ընկերութեան հետ վերաբերութիւն ունին. և անանկով օրինաց գրքին երկրորդ մասին անցնինք:

Երբոր ուրիշներուն հետ ընկերու-
թիւն կրնես վաճառականութեան հա-
մար, կամ բանի մը մէկ տեղ ձեռք զար-
նելու ատեն, առաջուց դիտես որ ամ-
մէն մէկը իրեն ընկածը կառնէ, թէ
վասարկի բան ըլլայ, և թէ ծանրու-
թիւն կամ կորուստ հանդրպի: Ասանկ
պիտի ըլլայ աշխարհքի ընկերութեան
մէջն ալ. ան օգուտները վայելելու հա-
մար որ տէրութիւնը ամմէնուն կապա-
հովցրնէ, պէտք է որ ամմէն մէկը հը-
պատակի անոր դրած ծանրութիւննե-
րուն կամ բեռներուն: Գլխաւոր օգուտ-
ներն են, մեր անձին ապահովութիւնը,
ամմէն մէկուն իրաւունքները պահելը,
չար ու վնասակար մարդիկները զըսպե-
լը: Աս բաներս ունենալու համար՝
պէտք էր որ կառավարութիւն մը իշ-
խանութիւն մը ըլլար, ատեաններ, զի-
նուորներ, ու ասանկ շատ հարկաւոր
բան է՝ որ ամմէն մէկը իրեն բաժինը
տայ, հասարակաց ծախքերը հոգալու
համար. ասոնք են ան ըսած ծանրու-
թիւնները կամ բեռները տանիլը: Աս

Անժ ընկերութեանը դաշնագրութեան
դիրքը՝ օրինաց գիրքն է, ուր ամէն
հարկաւոր եղած թէութիւնները որո-
շուած են, ու ասոնք մէկ օրէնսգիր
մը դրեր է, և իրեն առջի սլարաքն է՝
ամմէնուն աղէկութիւնը ուզել:

(Օրէնքը կարգելու ան բաներն որ
ուրիշին կրնայ մնաս բերել: (Օրինակի
համար՝ թէ որ յանկարծ կամք ունե-
նաս բռնութեամբ կամ չարութեամբ
ուրիշին վազուկ ջուրը քու ջաղացքիդ
բերել տալ, նայէ որ դուն ալ չիյնաս
քու որոգայթիդ մէջ, վասն զի արդա-
րութիւնը քեզմէ աւելի ուշագիր է, ի-
րեն աչքը ամմէն դին կրտեսնայ՝ որ-
չափ որ հեռու ալ ըլլայ, ու իր ձեռքը
որչափ որ ուզէ նէ կերկրնցընէ:

(Օրէնքը ան բաները կըսահմանէ՝ ո-
րոնք ընդհանուր ու հասարակաց բա-
րեացը ու շահուն հարկաւոր են: Աւս-
տի հարկաւոր են տուրքեր գնելու, որ
կարենայ տէրութեան ու դատաստան-
ներուն ծախքերը լեցընելու, ընտոր
նաև ճամբաներ, հիւանդանոցներ, հա-

սարակաց դպրատուններ և ուրիշ հարկաւոր տեղեր շինելու ու սլահելու: Աւրեմն ամմէն մարդ պէտք է որ վճարէ իրեն ունեցածին համեմատութեամբը կամ տէրութեան կարօտութեանը չափ: Ավ որ չուզէր վճարել աս արդար ու հարկաւոր պարտքը՝ իրաւունք չունի ամենեւին, ընտոր թէ մէկը վճարել չուզէ իրեն ընկած ծախքը առանձին վաճառականութեան ընկերութեանը մէջ: Գիտեմ որ երբեմն աս տուրքերը կրճանրանան, բայց ինչ կրնանք ընել, երբոր կրճանջնանք նոյն ատենին կարօտութիւնները:

Պէտք չէ որ մէկը միտքը դնէ թէ ինքը օրէնքներուն որոշածներէն աւելի զիտէ: Օր օրինակ, դուն կըսես թէ ինչ բանի համար պէտք է ատեան երթալ՝ ան ըրած դաշնադրութեանդ թղթին թուահամարը ու օրը առնուլ, կամ թէ տան տէր մը կըմեռնի, գիտենք կըսես թէ ինչ ունի չունի, ինչ պէտք է ցուցակի վրայ առնել անոր ունեցածները: Ըս մտածմունքը այսօր ա-

դէկ կերեւնան . բայց ինչ կըսէիր թէ որ ատենօք մէկը գար դատ վարէր քեզի հետ ըրած դաշնագրութեանդ վրայ , կամ բանի մը հաշիւ ուզէր՝ որ իրօք մեռնողին թողուցածներուն մէջը մտած չըլլար . ուր պիտի փընտռէիր , ու ապա հովութեամբ ցուցընէիր անոր անխրաւ պահանջմունքները : Ահա ասանկ դիպուածներ կան՝ որ դուն չէիր մտածած , ու օրէնքը առաջուց իմաստուն զգուշութիւններով որոշեր էր :

Աս բանիս վրայ բան մըն ալ կուզեմ ըսել , որ ես փորձով սորվեր եմ . թէ անհաւատարմութենէ զատ անխոհեմութիւն է դաշնագրութեան գրի մը մէջ ճշմարիտ չեղած բանը դնել : Շատ անգամ կը հանգըպի՝ որ ծախքէ փախչելու համար կամ ուրիշ շահու մը համար՝ վաճառքներու մէջ , աճուրդներու և տուրքերու մէջ , ծախելու բանին զինքը կը ձեռացուի կամ ուրիշ կերպով մը կը դրուի . ու ետքը շատ չարութիւններ կը հետեւին անկէ : Այսպիսի սուտ ու ճշմարիտ չեղած դաշինքները՝ ան-

Հուն դատաստաններու պատճառ կը լան, իսկ օրէնքը միշտ ճշմարտութիւր ու անկեղծութիւնը կը պաշտպանէ: Ասանկ գործքերը թէ և դաղտնի դիտմունք սեպուին, կամ բարի մըտքով եղած գործքեր կոչուին, որոնք կը սեմ ես թէ աւելի խաբէութեան համար եղած են, օրէնքին քովը ամենեւին բանի չեն գար: Աւստի զգուշանալու է ասանկ բաներէն, միշտ արդար գործք ընելու է. վասն զի ոչ երբէք օգուտ կը բերէ սուտ բան ձեացընելը, կամ սուտ բանին ստորագրելը:

Արեմն գանգատելու և տրտնջալու տեղ՝ պէտք է օրէնքին հպատակինք, օրհնենք ու սիրենք անիկայ, որովհետև աղէկ օրէնքը մեր լաւ պահապանը ու պաշտպանն է: Անոր վրայ յարգութիւն ու վարկումն ցուցընելու համար պէտք է յարգենք անոր անունով իշխանութիւն կամ ուժ ունեցողը: Ամ

մէն անգամ որ պաշտօնատէրներուն գէմ, տէրութեան գործքերուն վրայ եղողներուն գէմ գանգատ կը լսեմ, մըտքէս կըսեմ. « ով որ մէկուն ծառաներուն հետը գէշ կը վարուի ու կը խօսի, ըսել է թէ անոր տիրոջը վրայ ալ վարկում չունի » : Մենք ալ անոնց պէս օրէնքին ծառաներն ենք. տեղը եկած ատենը պիտի յարգենք զանոնք, որովհետեւ հասարակաց գանձը անոնց ամ մէնուն պահպանութեանը յանձնուած է : Թէ որ տեսնես մէկը որ հասարակաց շինուած շէնք մը կաւորը շարիէ, կը սրբողիս ու կըսես, թէ « աս շէնքը մերն է, ինչո՞ւ կաւրես » : Ատ անգին շէնքը՝ օրէնքն է, և դուն պէտք է միտք դրնես, որ մէկը անոր վնաս չբերէ :

Արբեմն մեծ կամ ծանր դիպուած կը հանդըպի, որ օրէնքը կամ ատեանը զքեզ ալ կը կանչէ գատաստան կտրելու կամ վկայ ըլլալու համար. և աս բանը լաւ է, բայց զգուշալի գործք է, և անկէ հրաժարիլը իրաւունք չէ : Բայց պարտական ես դիտցածդ անկեղծու-

Թեամբ ու ճշմարտութեամբ ըսելու . նոյնպէս երդումն ալ ընել՝ թէ որ պահանջեն : Թէ որ սուտ վկայութեամբ յանցաւոր մը խալըսես, ամմէնուն դիմացը դուն յանցաւոր կըլլաս՝ անոր ետքի ընելու չարիքներուն համար : Անոր ներհակ՝ անմեղ մը պարտաւոր ընես քու սուտ կամ սխալ վկայութեմբ անոր պատժին դուն ալ արժանի կըլլաս : Աս զգուշաւորութիւններուն համար ետ պիտի չիկենաս ասանկ բաներէն . վասն զի մաքուր խղճմտանք ու անխարդախ դիտաւորութիւն ունեցողը, այսպիսի պարտականութենէն ետ չկենար : Ատքն ալ միտքդ դիր, թէ դիպուած ըլլար որ զքեզ անիրաւաբար ամբաստանած ըլլային, կուզէիր որ ան վկան որ կրնար զքեզ արդարացընել՝ հոն չուզէր դալ, « դուն քու պարտքդ ըրէ, ու թող որ ըլլալիքը ըլլայ » :

Ահա բովանդակ օրէնսդիտութեան
ուսմունքս աս է. ոչ երկայն և ոչ դը-
ժուարին է. բայց աղէկ տեսնելու ու
շիտակ քալելու համար՝ պէտք է որ
ճամբան լապտերներով լուսաւորած
ըլլայ. կրնայ նաև պզտիկ լոյս մըն ալ
բաւական ըլլալ, թէ որ մէկը խելքի
լոյսը ունենայ: Իմ վրաս կը վկայեմ, թէ
ասանկ վարուելով բովանդակ կեանքիս
մէջ ազատեր եմ ու հեռու կեցեր եմ դա-
տաստաններէն ու կռիւներէն, և շատ
անգամ ուրիշներն ալ խալըսեր եմ, որ
աշխարհքիս մէջ թէ մասնաւոր անձի
ըլլայ և թէ ընկերութեան մը մէջ կըր-
նային հանդըպիլ: Արնայ ձեզի ալ հան-
դըպիլ անանկ գատաստանի դիպուած-
ներ, և ես շատ զոհ և ուրախ կըլլամ՝
թէ որ իմ խրատներս բանեցընէք, ին-
չու որ՝ ասանկով կը խալըսիք նեղութի-
ւներէ, վիշտերէ, և մանաւանդ ձեր տա-
նը վերջի քանդումը հասնելէն: Դա-
տաստանը զանգակի մը կընմանի, որ
գիշեր ցորեկ ականջին տակը կը զարնէ,
որով ոչ բան մը կընանք հասկընալ և

ոչ ալ քնանալ . ջրհան (թուլումպա)
մըն է ձեր սունտուկին վրայ դրուած,
որ ինչուան վերջի կաթիլնիդ կըծծէ:

Արանի թէ կարող ըլլայի միշտ աս
թշուառութենէն զձեզ պահելու . բայց
աս բանիս ասպահով ընելու զձեզ՝ չեմ
կրնար խոստանալ . վասն զի անանկ
մարդիկ կըդտնուին, որոնք ոչ օրէնք և
ոչ հաւատք կըհասկընան . ու երբոր
դատաստան մը կըսկըսին, անանկ կըն-
կըզմին անոր մէջ՝ որ ալ դուրս չեն ու-
զեր ելել: Արդ՝ թէ որ հանգըլի որ
այնպիսիներուն հետ բան ունենաք,
ըսած նախապահողական դեղերը ան-
օգուտ կըլլայ, կըմնայ անոր վերջի դեղը
ընելու, որ է զձեզ պաշտպանել: Բայց
ասիկայ անանկ բուրդ է՝ որամմէն սան-
տըր չիկրնար գզել . ու հոս իմ իրա-
ւագիտութիւնս կըվերջանայ, և պէտք
է ան ատենը սորված փաստաբանի մը
գիմել: Պէտք է որ անոնք ալ իրենց
արուեստը ընեն, որոնք այնչափ աշ-
խատեր են ասոր համար . թէ որ իմ ար-
հեստս գլխանոց շինել է, կօշիկներս

ալ ես պիտի չկարեմ. թէ որ հիւսն ըլ-
լայի՝ սայլս կրնայի նսրողել, բայց ժա-
մացոյցս չէի կրնար: Արեմն ամմէն բա-
նին լաւագոյնը ըրէք, որչափ որ կարե-
լի է և ինչ որ ձեզի կիյնայ. և որ բանն
որ կարող չէք դուք գիտնալու, խոր-
հուրդ հարցուցէք :

Դ

Կարողութիւն քաղաքականութիւնը:

Ամէնքը կրկնայեն, թէ հիմակուան դարուս մէջ շատ մարդիկ խելագարութեամբ մտքերնին դրած են աշխարհքի կամ տէրութեանց կառավարութե վրայ խօսելու՝ առանց անկէ բան մը հասկընալու. և անանկ խորհրդածութիւններ կընեն՝ ընտոր խուլ մը երաժշտութեան վրայ ընէր, կամ կոյր մը դունբու վրայ: Թող որ փուճ տեղը ատեննին կըկորսընցընեն ունայն հակաճառութիւններով, և ան բանն որ իրենց չիյնար՝ կըխառնուին: Աւելի գէշն ալ աս է, որ իրենք զիրենք վտանգի և սըխալ ճամբու մէջ կըձգեն, հետեւելով անոնց որ չար գիտաւորութիւն մը ունին, կամ աւելի խորամանկութեամբ կըխօսին: Այսան զի բան չգիտցողը՝

գիտցողին գերին է, և ով որ աչուրնե-
րը դոցած կըպահէ, ճամբան կըմնու-
րի և գիտաւորութեանը չհասնիր. և
անանկով՝ առջի դիմացը ելլող սրիկան
կրնայ զինքը ուզած տեղը տանիլ:

Աս ալ ատենով աս որոգայթին մէջն
ինկայ, ու յիմարութեամբ միտքս դը-
րեր էի՝ որ քաղաքական բաներու մէջ
խառնուիմ, կամ թէ որս ընեմ առանց
ուռկանի (թօռի): Բայց ինծի ըրած
օգտակար սովորութեամբ՝ իմ վրաս ըզ-
գուշաւոր ըլլալու, Աստուծոյ շնորհքով
վը կրցայ իր ատենին զգաստանալ, ու
ըսի ինծի. « Աեցիր մէյմը, դուն քեզի
եկուր. բանի մը վրայ խօսելէն առաջ՝
խօսածներդ ճանչցիր. միայն խենդերը
չգիտցածնին կըխօսին, և ան բանն որ
սորված չեն՝ կըսեպեն թէ գիտեն »:
Ուրեմն տեսնանք հոս ինչ բանի վրայ
կըխօսի քաղաքականութե արհեստը, և
ինչ բան է: Քաղաքականութե արհես-
տը՝ աշխարհք կառավարելու արհեստ
է. շատ աղէկ. բայց կարելի բան է որ
թաղաւորին մտքէն անցնի՝ զիս պաշ-

տօնատէր կամ խորհրդական ընելու :
Յայտնի գիտեմ որ ասոնք ինծմէ շատ
հեռու բաներ են . անոր համար պաշ-
տօններուն պարտքերը քննելը՝ ժամա-
նակ կորսունցընել է , ու անանկ գի-
տութիւն մը՝ որ ամենեւին պէտք պիտի
չունենամ գործածելու : Ի՞նչ բանի կու-
գայ գիտնալս՝ թէ նաւուն ղեկը ընտոր
կրդարձուի , երբոր ես ղեկավար պիտի
չըլլամ : Սակայն ես ալ ան նաւուն մէ-
ջը կեցեր ճամբայ կրնեմ կոր , և ես ալ
ջանք ունիմ որ չըլլայ թէ նաւը ընկըղ-
մի : Թէ որ կրբաղձամ որ նաւը տանող
ները ինծմէ աւելի գիտնան , ու ընտոր
պէտք է նէ անանկ ճամբայ ընեն , ին-
ծի ընելու բան չիմնա՞ր . կարող չեմ ես
ալ գոնէ անոր հաւասարակչոութիւնը
պահել տալու և առաջ տանելու : Թէ
որ կառավարողներուն համար քաղա-
քականութեան գիտութիւն կայ , չիկայ
ուրիշ գիտութիւն մըն ալ՝ որ սորվեցընէ
ուրիշներուն թէ անոնց ջանքին ինչպէս
օգնելու է , ու աղէկ կառավարութեան
ամմէն օգուտները վայելելու է :

Հատ մտածելէն ետքը՝ գտայ սիրելի հայրենակիցներս, որ հարկաւոր զիտութիւն մ'ալ կայ, որն որ շատ դժուարութիւններ չունի: Ասոր վրայ կրցածիս չափ մտածեր եմ, և կուզեմ հիմա ամմէնուն հաղորդել, թէ մասնաւոր մարդիկներու ըլլայ, և թէ բովանդակ ազգին բարւոյն համար:

Սիրեցէք ձեր ազգը և ձեր կառավարութիւնը, միաբան ապրեցէք ու աշխատեցէք: Ասոնք են բոլոր ձեզի պէտք եղած զիտութիւնը: Ասեցէք որեմն թէ ըսածներս ճշմարիտ են թէ չէ:

Թէ որ ես խօսէի խեղճ Վաբոնայւոց ազգին հետ, որ հիւսիսային կողմը բովանդակ սառերու մէջ կապրին, ան երկրի բնակիչներուն՝ որոնք ծաղիկ կամ կանաչ գետին չեն տեսնար, ու վեց ամիս արեգակ չունին, թէ որ խօսէի կրսեմ ասոնց հետ ալ հայրենեաց սիրոյն վրայ, անոնց սիրտն ալ զարնել

կուտայի, ու իրենց թմրած ողիքը կը-
կենդանացընէի: Բայց հոս կըխօսիմ
իմ քաղաքացիներուս, գեղեցիկ ու ա-
նուանի դաւառիս որդւոցը. որ երկիր
մըն է՝ պատիւ, իմաստութիւն, գեղե-
ցիկ արուեստներ ու հնարագիտութի-
ւներ բերող. երկիր մըն է յիշատակաց
արժանի ու մեծ բարիքներու յոյս տը-
ւող: Աս հայրենիքը չէ՞ր մի արդիւնա-
ւորէր իրեն որդւոցը սիրոյն: Մտքեր-
նիդ դրէք՝ թէ մէկը որպէս զի իր ու-
նեցածը պահէ՝ պէտք է որ անիկայ
սիրէ: Ավ որ փոյթ չունի պատիւ ու
ստացուածք ունենալու, անզգայ է այն-
պիսին՝ որ խեղճութեամբ ու թըշուա-
ռութեամբ պիտի իր կեանքը լըմընցը-
նէ: Հայրենեաց տուած բարիքները ու
հարստութիւնները բուն ձերն է, վասն
զի ամմէնուն համար է. և ինչ որ ամ-
մէնուն կիյնայ՝ ամմէն մէկուն ալ կիյ-
նայ: Չեր մէջը կըգտնուի՞ մէկը, որ
հանգստութիւն չգտնայ՝ երբոր հայ-
րենիքը աւելի հարուստ է: Արտեսնաք
մէկը որ իր զլուխը չվերցընէ ու չու-

րախանայ՝ երբոր տեսնայ որ իր քաղաքը կը փառաւորուի, կամ մէկ ուրիշ մը՝ որ սիրտը չի կտարի ու չի տխրի, իր հայրենիքը խեղճութեան մէջ տեսնելով: Հայրենիքը ձեր սիրելի ծնողքն է, ամ մէնքը կը սնուցանէ, ու ամէնուն պաշտպան կը կենայ. բայց քանի որ ինքը կենդանի է՝ ասանկ կընէ. թէ որ մեռնելու ըլլայ ժառանգութիւն չի թողոր: Աւստի թէ որ ձեր երախտագիտութիւնը անոր սէր ու մեծարանք կը բերէ, ձեր շահն ալ աս բանիս խորհուրդ կուտայ:

Տեսէք թէ ինչպէս ձեր ազգին իշխանութիւնը ձեզի պատիւ կը բերէ. ուրեմն ջանք պիտի ըլլուի անոր յաջողութիւն տալու, հարստութիւնը շատցընել տալու, խելք բացուելու բաներ ընելու, անվնաս գործքերը շատցընել տալու որչափ որ կարելի է, մեծերուն օգնելու, կը թութիւններ տալու, և ուրիշ ամմէն բան ընելու է հասարակաց բարւոյն համար. ուրեմն սիրէ անիկայ: Առաջնորդները բարի հովիւի պէս են,

ոչխարներուն չէ թէ միայն բուրդը կը
կըտարեն ու ետքը մորթելու կըտանին,
հապա նաև զանոնք արածելու կըտա-
նին, կըպահեն զանոնք ցրտէն, անօ-
թուութենէն ու գայլին բերնէն: Առաջ-
նորդներուն պարտքն է ամօհնուն ար-
գարութիւն ընել, տկարը պաշտպանել,
աղքատին օգնել, արուեստներու ու
ճարտարութեանց ձեռք տալ ու օգնու-
թի հասնիլ, ազգին շահը ու պատիւը
պահել: Ասանկ չեն ըներ քու գլխա-
ւորներդ, ուրեմն որչափ պարտական ես
զանոնք սիրելու ու յարգելու, նաև ա-
նոնց ապրուստին համար ալ քու ունե-
ցածէդ տալու:

Տէրութեան կարգաւորութիւննե-
րուն մէջը կիմացուին ան տեղուանքն
ալ, ուր որ աղքատները կապրին ու կը-
հողացուին, հիւանդանոցները, ծերա-
նոցները, ճամբորդութիւններու ու վա-
ճառականութեան օգտին համար եղած
չէնքերը ու գործքերը, ընտոր են թըղ-
թաբերները, հասարակաց կառքերը,
փողոցները, զետերը, և այլն. ասանկ

ալ կիմացուին դպրատունները, դիտութեանց տեղուանքը, արժանաւոր մարդիկները վարձատրել ու անպիտաններուն երեսը չնայիլ. նոյնպէս իրեն կառավարութեանը կիյնայ որ յանցաւորները ճանչնայ, ու արդարութեամբ զանոնք պատժէ. ինչպէս նաև ան զգուշութիւնները որ կրնէ հասարակաց ապահովութեան համար, առողջութեան համար ու քաղքրներուն վայելչութեանը համար. թող ուրիշ ասոնց նման բաներն ալ: Սիրէ ուրեմն անիկայ, օգնէ անոր որչափ որ ձեռքէդ կուզայ. ու երբոր կըլսես այնպիսի բանսարկուներէն՝ որ կըսեն, «բայց աս բանս գէշ կրնեն. . . ան բանը կրնար լաւագոյն ըլլալ. . . բայց ուրիշ տէրութեան մը տակ. . . ուրիշ քաղքրներու մէջ. և այլն». դուն ասոնց հարցուր թէ զո՞վ կուզէին դնել անոր տեղը, յիշեցուր թէ ի՞նչ կը հանդրպէր թէ որ իրենց իյնար օրէնքներ տալու, ու զանոնք պահել տալու: Գիտեմ որ անոնց բերանը կը բռնէիր, ու խելագարութի

կըսեպէիր ըսածնին. որպէս զի նստողը ոտք հանել տան, ու իրենք նստին անոր տեղը : Գիտեմ որ կը հասկընայ իր ան ատենը, թէ Աարոյլոսն իրաւունք ունի եղեր, երբոր կըսէր թէ ամէն տեղ ու ամէն բանի մէջ աղէկն ալ կը գտնուի զէշն ալ, և թէ ամէն մարդ զոհ պիտի ըլլայ իր քաղքին կարգաւորութիւններուն. չէ թէ միայն ասանկ պէտք է, հապա նաև քաղաքականութիւնն ալ ասանկ կըսպահանջէ :

Թէ որ մեղուներու մէջ խռովութիւն խնայ, մեղոր իշամեղուներուն կըմնայ. ասանկ ալ թէ որ ժողովուրդ մը միաբան չէ, իրեն թշնամիներուն կերակուր կըլլայ : Մի վստահիք ան մարդկանց՝ որոնք ետեէ են կողմնակցութեամբ ատելութիւններ ձեր մէջը ձգելու : Ընոնք ձուկ կուզեն որսալ պղտոր ջրին մէջ. կըլուսան խառնակութեց մէջը բան մը ձեռք ձգել, փոյթ չունին թէ ինչ չար հետեանք կրնայ դալ քաղքին վրայ : Չեզի գեղեցիկ ու մեծ մեծ խօսքեր կըխօսին, ձեզի ծո-

վեր լեռներ կրխոստանան. բայց հաւ-
տացէք ինձի, անոնք միայն իրենց շա-
հր կրնային, ու ձեր շահր բանի տեղ
չեն սեպեր: Ան քաղքէ քաղաք սերմա-
նած տարածայնութիւնները, ատելու-
թիւնները, ծաղրական ու նախատա-
կան անուէնները, ան կարծիքներու տար-
բերութիւնները՝ որ կուզեն տարածել,
անոնց հնարքներն են՝ որ իրենց փա-
ռասիրութիւնը առաջ տանին. ու չեն
մտածեր՝ թէ մէկը մէկալին գէմ գրը-
գոելով, ազգը կըտկարացընեն: Ասիկայ
է իրենց հնարքը. ձերն ալ ան պիտի
ըլլայ՝ որ չիխաբուիք: Այն է մուկին՝
թէ որ միայն նայի պզտի կտոր պան-
րի մը վրայ, ու իրեն համար դրած որո-
գայթին չնայի: Հաստ չուան մը ծանր
քարերն ալ ինչուան բարձր տեղուանք
կըհանէ. քակէ անոր հիւսուածքն ու
թելերը բաժնէ, տղայ մըն ալ կրնայ փրը-
յընել անիկայ: Չթողունք որ զմեզ մէկ
մէկէ բաժնեն, թէ որ կուզենք զօրա-
ւոր ըլլալ: Ասիկայ նման է ընտանեաց
մէջ հանգիստածներուն. երբոր մէկ մէ-

կէ բաժնուած եղբայրները իրենց մէջը
դատաստաններ կոխներ ընեն, ժառանգ
դուծիւնը կը պակսի, աշխատանքնին
ամենեին բանի չի գար, ու նախանձոտ
ները անոնց ունեցածը կը փճացընեն :
‘Ներհակը’ միաբան եղբայրներուն և
ոչ մէկը դպչել կը համարձակի . վասն
զի մէկը մէկալին պաշտպան կեցած է,
և ով որ մէկուն կը դպչի՝ ամմէնքը ա
նոր դէմ կելլան . և ասանկով ուժեր
նին կը շատնայ ու ժառանգուծիւննին
կը մեծնայ : Հայրենիքը մեր ընտանիքն
է, եղբօր պէս ապրինք : Աս է մեր ընե
լիքը :

Գէշ խոտը ինքիրմէ կաճի . բայց ցո
րեն բուսցընելու համար պէտք է եր
կիրը բանիլ : Ասանկ ալ թշուառուծիը
ինքիրմէ կուզայ, բայց յաջողուծիւնը
միայն աշխատանքով ու յարատեուծի
կրնանք ձեռք ձդել : Գուն ալ հարստու
ծիւն կը սիրես նէ՝ միտքդ մի դներ թէ
բաներուն սղուծեանը վրայ ստըկին
պակսուծիւնը վրայ կուուելով, վաճառա
կանուծիւնը աւրըված է ըսելով, ա

տենի թշուառութիւններուն վրայ խօսելով կը վաստըկիս : Աս փուճ խօսակցութիւնները ամենեւին օգուտ մը չունին . վասն զի բաղդը խուլ է , սլոռացողներուն չինայիր , ու միայն գործքերը կը տեսնայ . իր հասկընալուն շանը՝ աշխատանքն է , ու անոր միայն սլատասխան կուտայ : Թէ որ քու եղած ատեններդ թշուառ են ու շահ չեն բերէր , դուն աւելի աշխատէ . աս է լաւ ու աղէկ ճարը . վասն զի թշուառութիւնը՝ լացողներն ու տրտնջացողները բանի տեղ չի սեպեր , միայն աշխատանքէն կը վախնայ , ու անոր դիմացէն կը փախչի : Աշխատաւոր բնակիչները՝ քաղքին հարստութիւն կը բերեն , ու քաղքի հարստութիւնը՝ բնակիչներուն մեծութիւն ու առատութի կը բերեն . թէ որ տուրքերը քեզի ծանր կերևնան , թէ որ յիրաւի անտանելի ալ ըլլան , տրտնջալովդ չես կրնար թեթեւցընել . անոր տեղը ժամանակդ աղէկ գործածէ , երկիրդ լաւ բանեցուր , աւելի ուշագիր եղիր քու գործքերուդ :

Թէ որ ըսես՝ ես կաշխատիմ, ու վաստակածիս մեծ մասը ասանկ բաներու կերթայ. կուզէի որ քու տեղդ ըլլայի, տուածիդ կրկինը վճարէի, և այնպէս աւելի փոյթ ու ջանք կըլլար աշխատելու. ու աս կերպով հարիւրին հարիւր կըշահէիր: Բարիք մըն ալ ըրած կըլլայիր քեզի և ուրիշներուն, քու ընտանիքդ աւելի առաջ կերթար. քեզի ալ փառք կըլլար՝ որ քու քաղքիդ յաջողութեանը համար օգներ ես: Հայրենիքը ծառ մըն է, անոր արմատներն ու ճիւղերը մենք ենք. որպէս զի ծառը ուժով մեծնայ ու բոլոր ճիւղերը կանաչնան, պէտք է որ արմատները հողէն հիւթ առնեն ու տերևները օդէն թացուծին:

Մհա, բարի քաղաքացիներս, ձեր բովանդակ ընելիքը ասոնք են. հայրենեաց սէր ու անոր տէրութեանը, միաբանութիւն, աշխատանք ու չափա-

ւորութիւն . ասոնք են իմ սորված
ներս , որ բոլոր կեանքիս մէջը դործա
ծեցի : Ասոնց վրայ գուք ալ կրնաք ա
ռանց վախի համարձակ խօսելու , որ
չափ որ ուզէք : Բայց խօսիլը բաւա
կան չէ , ուրիշ լաւագոյն բան ալ կրր.
նայ ըլլալ , որ է ասոնք դործքով սլա
հել , ու անոնց վրայ ջանք ունենալ :

Ե

Կարողոս բժշկութիւն ալ կըսորվեցընէ :

Ես ոչ երբէք վարպետութիւն ընել կըսիրեմ, մանաւանդ բժշկութեան մէջ : Բայց Աստուած որ ինծի քիչ մը խելք ու աղէկ մտածել տուեր է, կըհաւտամ որ աղէկ մտածմունքը՝ ամէն բանի կրնայ գործածուիլ : Ասանկ ալ օրինակի համար, ինչպէս որ մեր թշուառութիւնները ու վիշտերը՝ սովորաբար մեր անփոյթութիւններուն պտուղն ու հետեանքներն են, նոյնպէս ալ մեր մարմնոյն հիւանդութիւնները ու տկարութեանց մեծ մասը՝ միայն մեր անկարգութիւններէն առաջ կուզան : Աս տեսակ բաներուն դիմացը առնելու մեզի սորվեցընող դիտութիւնը՝ Բժշկութե տեսակ մըն է ամէնուն հարկաւոր . ու ամէնքը կրնան

կրթուիլ ասոր մէջ առանց ուսումնա-
րանները երթալու, հիւանդանոցնե-
րը քալելու ու առանց ուրիշ վար-
պետի՝ բաւական է ամմէն մէկուն ի-
րեն աչքն ու ականջը և աղէկ մտած-
մունքը, ինք զինքը քննելու և իր վը-
րայ անդրադարձութիւններ ընելու: Աս
նախասպահողական բժշկութիւնը թէ
որ աւելի ճանչցուէր ու գործածուէր,
կրնար քիչ մը բժշկութեան արուեստը
խափանել տալ, ու բժիշկներու երթևե-
կութիւնը պակսեցընել: Նայց անանկ
չէ. կերևնայ թէ մարդիկ չեն ուզեր
դէմ դնել գալու հիւանդութիւննե-
րու, կամ մանաւանդ ջանք ընել ար-
զիլել որ չգայ: Աս անոր ներհակը
կըմտածեմ, ինչու որ կըսեպեմ թէ մէ-
կուն ունեցած հիւանդութիւնը ստոյգ
ու իրական է. իսկ անոր բժշկուիլը՝
տարակուսական. նոյնպէս հիւանդու-
թիւնը կարծես թէ վազելով կուգայ,
ու կամաց կամաց քալելով կերթայ:
Անոր համար ջանացեր եմ միշտ զգու-
շութիւններ ընել հիւանդութե՛ դէմ,

որպէս զի դեղերու քիչ կարօտութիւն
ունենամ. և որովհետև օգուտ տեսայ
աս բանէն բոլոր կեանքիս մէջ, ու ինչ
չուան հիմա ողջ առողջ մնացի՝ որ վաթ-
սունուեօթը տարուան եմ, կը փափա-
քիմ ձեզի ալ նոյն ճամբան ցուցընե-
լու: Աւ ձեզի օգնելու համար՝ հոս
քանի մը կանոններ գնեմ, որոնք իմին
ըրած դիտողութիւններէս հանած եմ:

Բայց զիտցէք, ինչպէս միտք չու-
նիմ ես բժշկութեան վարպետ ըլլալու,
նմանապէս չեմ ուզեր շատախօսի տեղ
անցնիլ, մանաւանդ որ կը խորշիմ աս
տեսակ մարդիկներէն, և որչափ կըր-
նամ՝ կը փախչիմ անոնցմէ: Աւստի չեմ
ըսեր թէ տուած կանոններս պահե-
լով՝ ամէն հիւանդութիւններէ պիտի
խալըսիք. անկարելի բանին ետեէն
պէտք չէ խնալ, ոչ հաւտալ և ոչ ա-
նոր վրայ յոյս ունենալ: Արբոր կը
տեսնաս որ օգը գէշ է՝ անձրևի նշան
կայ, վերարկուդ վրագ կառնուս. և ա-
սով ապահով չես որ սաստիկ անձրև
մը գալու ըլլայ նէ՝ անոր վրայէն անց-

նի . բայց հաւանական է որ ան վե-
րարկուովդ այնչափ չես թրջիր , որով-
հետեւ հասարակ անձրեւի մը կրնայ օ-
գուտ ընել : Ասանկ ալ իմ տուած դե-
ղերովս չէ թէ չես մեռնիր , հապա ա-
նով կրնայ ուշանալ մահդ , և ինչուան
ան ատենը կրնայ զքեզ ազատ պահել
տեսակ տեսակ հիւանդութիւններէ :

Արեմն ընտոր հիւանդները բժիշկ-
ներուն նուսխաները կուզեն ու ա-
նոնց կըսպասեն , ասանկ երբոր դուք
ալ առողջ էք , զիտեմ որ հիւանդու-
թիւններէ ազատ ըլլալ կուզէք , ու
անոր կերպը իմանալ . անոր համար
թղթի վրայ գրել ուզեցի աս իմ կա-
նոններս , որ համառօտ ու պարզ են ,
մութ ու անհասկընալի նշաններ չու-
նին , որ մէկը չիմանայ . վասն զի տե-
սայ որ պզտի հատիկները (հապերը)
գլուրաւ կըկըլլուին ու լաւ կըմարսու-
ին՝ քան թէ մեծերը . աս աղէկ բանն
ալ կայ , որ ես առանց ստակի կուտամ
ձեզի :

Բժշկութեան կանոններ :

1. Հոգւոյն ուժը ու առողջութիւնը՝ զարմանալի ազդեցութիւն մը ունի մարմնոյն վրայ : Թէ որ հոգին աւերուած է, մարմինն ալ կապական է :

2. Մոլութիւնները բազմածին են. ամէն մէկը հարիւրաւոր հիւանդութիւններ կրճնանին. թէ որ մէկ զաւակ մ'ալ բերէ, ան ալ մահն է :

3. Մահն ու հիւանդութիւնները հինգ կտրիճ ու զօրաւոր պաշտօնեաներ ունին. ասոնք կըսուին, անժուժկալութիւն, գատարկութիւն, բարկութիւն, նախանձ ու անմաքրութիւն :

4. Աստուծոյ իմաստութիւնն ու բարութիւնը մեր ըրած բաներուն ախորժ մը տուեր է՝ որ ամէն բանէն համ մը առնենք : Սւտի աս ախորժը թէ որ չափաւոր կերպով դործածենք՝ օգտակար կըլլայ . իսկ թէ որ անկարգ կամ չափազանց կերպով վնասակար կըլլայ :

5. Չկայ նաև ազէկ բան մը, որուն չափազանցը գէշի չերթայ: Արեգակը ազէկ ու հարկաւոր է պտուղները հասցընելու. բայց թէ որ սաստիկ կերպով զարնէ, կըչորցընէ զանոնք ու կայրէ: Անձրևը կըպարարտացընէ ու կըկենդանացընէ տունկերը. բայց թէ որ շատ ու երկար ատեն գայ, գաշտերը կըլեցընէ ու բոյսերուն արմատները կըփտտեցընէ: Ասանկ ալ մարմնոյն օրինաւոր գործքերը՝ իրեն կեանք ու վայելչութիւն կուտան. իսկ չափազանցը ու զեղխութիւնը՝ իրեն պատիժ ու դահիճ կըլլան:

6. Ինտոր բերդերուն գիմացը պահապան կըգնեն՝ ներս մտնողը ճանչնալու համար, ասանկ ալ ճաշակելեաց զգայարանքը դրուած է որ կերակուրները ճանչնայ՝ քանի որ ստամոքսը չեն մտած: Իրեն պաշտօնը իմացընելն է՝ թէ որն է բարեկամը կամ թշնամին, և թէ կարժէ՞ զանոնք ընդունելու թէ չէ: Այն է ան բերդին՝

որ որկրամուտութիւնը վրայ հասնի, ու պահապանը վորնտէ :

7. Արբոր փամփուշտ մը ուռած է և աւելի ուզես փչել նէ՛կը ճաթեցընես. ասանկ ալ՝ ինչ որ ներս կառնես հարկաւորէն դուրս, ուրիշ բանի չի դարձայց միայն վնաս բերելու :

8. Ստամոքսդ ձիու կընմանի, որ շատ բեռ կընայ վերցընել, ու ալէկ դործածուի նէ՛ հեռու տեղ ալ կըտանի. բայց թէ որ չափազանց բեռնաւորես, կամ իր ատենին հանդիստ չտաս, բեռները կըթողու ու կէս ճամբան կըմընայ :

9. Չափաւոր գինի խմելը՝ թէ որ ծարաւը մարելու կամ ուժ բերելու համար ըլլայ, անվնաս բան է. իսկ կարօտութիւն չունենալով խմելը՝ խենդութիւն է : Արտի մը ջուր տալ պէտք ըլլայ նէ, պզտի առուէ մը ջուրը կըբերեն, չէ թէ մեծ գետին թումբը կըպատռեն, որ բովանդակ գետին ջուրը մէջը վազէ : Աւտի վնասակար առուտուր է՝ խելքը ծախել քանի մը գաւաթ գինիի համար :

10. Օղին կամ զինւոյ սղին (որ իտալացիք ջուր կենաց կրկոչեն,) չի խաբէ զքեզ իր անունովը . անիկայ մէկու մը կեանք կամ զօրութիւն շտար, ոմանց նաև մահ կը սպասուի : Աւստի ասանկ բաներու համար մ'երթար քսակդ պարպեր՝ որ ստամոքսդ լեցընես . վասն զի աւելի լաւ ու հանդիստ կընաս ապրիլ, մամտութեամբ ալ չես ունենար, թէ որ ծոցդ քիչ մը ստակ ըլլայ նէ :

11. Արողայթի մէջ չիյնալու համար՝ միշտ զբաղմունքի հետ եղիր . վասն զի անժուժկալութիւնը՝ պարասպորդ կենալով կըլլայ, ու թէ որ պարասպ չըլտնէ զքեզ՝ անիկայ և ոչ արմատ մը կըրնայ ձգել :

12. Հեղգութիւնն ու ծուլութիւնը՝ քուն է, որուն մէջը աղէկ երազներ չեն տեսնուիր, հոգին ու մարմինը ոյժ չեն առնուր : Ի՞նչ որ ձեռքդ տկարութեան համար կամ ուրիշ բանի մը համար վզէդ կախած պահես, անիկայ տկար կըլլայ, բայց երբոր գործա-

ծես նէ , անոր ջիղերն ալ կը հաստնան
ու կուժովնան :

13 . Ան աշխատանքը առողջութեան
օգուտ կընէ՝ որն որ շարժմամբ կըլ-
լայ , թէ որ քու արուեստդ նստողա-
կան է , ու արիւնիդ շրջանը աղէկ
չքալէր նէ , շարժումը րէ հանդիւ-
ատենդ , վասն զի նստած աշխատողը՝
իր յոգնութիւնը միայն քալելովը կան-
ցընէ . ու երբոր մարմինը նեղութիւն
կըզգայ , դրսի աղէկ շարժումը՝ արիւն
առնելու չափ կօզնէ :

14 . Հեղգութիւնը՝ թշուառութիւն
կըբերէ , իսկ թշուառութիւնը գրեթէ
մարմինը կըմեռցընէ՝ զինքը շատ բա-
ներէ զրկելով , ու հոգին տխրութեան
մէջ կըձգէ : Աշխուժութիւնը՝ մեծու-
թեան ու հարստութեան կըհասցընէ .
և այնպէս նաև առողջ ու հանդիստ
կեանք կուենայ :

15 . Փախիր ուրեմն թմրած ու ան-
շարժ կենալէն , որ չըլլայ թէ անոնք
ճրագդ մարել տան . զգուշացիր նաև
բարկութեան բոցէն , որ մէկէն ՚ի մէկ

քու ճրադդ կըհալէ ու կըմաշէ :

16. Բարկութիւնը՝ հողւոյ հիւանդութիւն է, բայց մարմնոյն ալ շատ փնասներ ունի. վասն զի արիւնը կըտաքցընէ, սիրտը կըխռովէ, ջիղերն ու ըղեղը կըցընցէ, ու կրնայ անանկ սկար ու խեղճ թողուլ, և երբեմն նաև յանկարծամահ ընել :

17. Բարկութեան կիրքը կընմանցընեմ թնդանօթի մը, որ երկու կրակի բերան ունենայ, մէկը ուրիշին գէմ շըտկած, ու մէկալը միշտ գէպ 'ի նետողը դարձուցած. ասով շատ հեղինքզինքը կըսպաննէ :

18. Ոմանք կըսեպեն թէ դրսէն այլ լայլիւ կամ կիրք ելալը՝ իբր թէ իրենց բնութեանը թեթևութիւն կըբերէ, ու իրենց բարկութիւնը ինջեցընելու կօզտէ. բայց աս բանս ըսել կուզէ՝ թէ ուրեմն գեղը հիւանդութենէն գէշ է, ու մէկը զինքը գետը ձգէ՝ որպէս զի ծարաւը մարէ :

19. Բուն գեղը թեթևալու համար կիրք ելած ատենը, ինքն իր վրան

տիրել ու կիրքերը ճնշելն է . կոխէ մէկէն առջի երեցած կայծերը, ու կրա-
կը չիբօրնկիր :

20 . Մտածէ թէ ան քու կիրքերուդ
ատենը կարող էիր մեծ յանցանք մը ը-
նելու . թէ որ ետքը խելքդ վրայ գայ ,
խղճմտանքդ ալ զքեզ հանդիստ չթո-
ղուր . ու միտքդ դիր թէ խղճմտանքը
խարտոց մըն է , որ հոգին մարմինը
ու ոսկորները կրմաշեցընէ :

21 . Ուրիշ խարտոց մըն ալ նա-
խանձն է , որ շարունակ կուտէ զին-
քը , ու դիշեր ցորեկ կրմաշեցընէ . ու-
րիշին ունեցած բարիքը՝ իրեն խրտուի-
լակ մը (քօրքուլուք) կըլլայ , որ միշտ
զինքը վախով մը կարթընցընէ : Անի-
կայ է որ նախանձոտին երեսին գոյնը
կըթափէ ու կըզեղընցընէ , ախորժա-
կը ու քունը վրայէն կառնէ , ու վեր-
ջը կրնայ նաև ճաթեցընել տալ :

22 . Նախանձը , բարկութիւնը , հեղ-
գութիւնն ու անժուժկալութիւնը ա-
նանկ աղտեղութիւններ են , որ հոգին
կասկական են ու կաղտոտեն : Օգու-

շացիր նաև ան բաներէն՝ որոնք մարմնոյն ալ վնաս կուտան ու գրսէն կերևցընեն :

23. Արծաթը գէշ հոտերու մէջը թողուի նէ , գեղեցկութիւնը ու փայլունութիւնը կերթայ : Ժանկը անանկ կուտէ պղնձէ ամանը , որ մէյմն ալ փայլեցընել ու մաքրել չես կրնար : Աղտեղութիւնն ալ ժանկ մըն է , որ մեր մարմինը կրնայ մաշեցընել , ու առողջութիւննիս վերցընել :

24. Ինտոր որ արեգակը ամմէնուն համար կը ծագէ , ասանկ ալ գետը ամմէնուն համար կը վազէ , և ամմէնուն համար օդը կը շարժի : Աւրեմն անանկ աղքատութիւն մը չկրնար ըլլալ՝ որ իր մարմինը լուանալու չթողու , ընտոր նաև ճերմակեղէններն ու տանը վերաբերեալ բաները , իր բնակարանը մաքուր պահել ու անոր օդը փոխել տալ :

25. Թէ որ զքեզ մաքուր չի պահես , վրայի աղտեղութիւնդ որդերու և վէրքերու պատճառ կը լայ , աման

ներուդ աղտեղութիւնը կերակուրդ
թոյն կըդարձնէ, տանդ թացութիւ-
նը քեզի ցաւեր կըպատճառէ, կեցած
տեղիդ ապականած օդը զքեզ կըդե-
ղնցընէ ու շնչարդել կընէ, ինչուան
նաև կընայ խղզել տալ:

26. Կամակորութիւնն ու տղիտու-
թիւնը՝ որոնք միշտ մէկ տեղ են, շատ
հեղ մեզի հիւանդութեան ու մահուան
պատճառ կըլլան: Քաներնին զիտ-
ցող ու սորվող մարդիկ անանկ բաներ
կըզտնան, որ զիրենք կընան պահել
քանի մը տկարութիւններէն. բայց
տղէտ հպարտները ան տեսակ բանե-
րը ու լսածնին բանի տեղ չեն սեպեր.
միտքերնին կըզնեն որ իրենք քան զա-
նոնք աւելի զիտեն, որոնք որ կեան-
քերնին սորվելու համար ծախեր են.
ու իրենց թանձր կամակորութեամբը՝
կարծես թէ հիւանդութեան կըսպա-
սեն:

27. Քանիներ կան որ դեռ չեն ու-
զեր հաւանիլ, թէ աւելի պարզ ու ա-
պահով է ծաղկի հիւանդութիւնը պա-

տուաստելը (աշ ընելը,) քան թէ ետ-
քը բժշկելը, քանիններ կրծիծաղին լը-
սելով թէ ածուխին հոտը կամ կա-
ղը մարդ կըսպաննէ, և թէ սունկի
(մանթարի) տեսակներ կան, որ թու-
նաւոր են: Այսպիսիները անանկ ան-
զգայ են, որ շատ ուշ կամ բանը բա-
նէն անցնելէն ետքը կըհաւտան:

28. Դուք անոնց մի նմանիք սիրե-
լիք. թէ որ վրանիդ յանկարծ հիւան-
դութիւն մը գայ, և աս իմ խրատ-
ներս նայելով կրցաք առաջուց իմա-
նալ, մէկէն բժիշկի վազեցէք որ առող-
ջանաք: Պէտք չէ սպասենք ջուր տա-
նելու՝ երբոր կրակը բովանդակ շէնքը
առեր բորնկերէ. «նոր սկսած հիւան-
դութիւնը՝ շուտով կըբժըշկուի:»

29. Բայց ասոր մէջն ալ մի հաւ-
տաք մէկէն բժիշկներուն զարմանալի
խոսամունքներուն, վասն զի վստահա-
նալը՝ իրաւ իմաստուն բան է, բայց
դիւրահաւան ըլլալն ալ՝ յիմարութի է:

30. Մի հաւտաք ան շատախօս
մարդիկներուն ալ, որոնք ամէն հի-

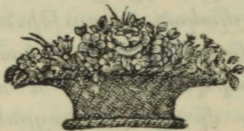
ւանդութիւններու գեղեր ունին . վասն
զի ամմէնուն յարմարած զգեստը՝ մէ-
կու մը յարմար չկրնար ըլլալ : Ան չի-
հասկըցուած ու երկգլխի խօսքերը՝
հեւանդութիւնը չեն առողջացրներ .
մէկուն առողջութիւն տուած գեղը՝ ու-
րիշին թոյն կրնայ ըլլալ :

Սիրելի ընթերցողք , ահա այսչափ
է իմ բժշկական գիտութիւնս , գրսի
երևոյթ մը չունի . ստոյգ է նաև որ ին-
ծի ոչ վարպետութեան և ոչ իշխա-
նութեան մը պիտի հասցընէ : Բայց
ձեզի աս բանս ալ կըսեմ , թէ աղէկ
հասկըցողին՝ ընտոր կըսեն , քիչ միտն
ալ բաւական աղէկ արգանակ կունե-
նայ . այսպէս ալ՝ ըսածներս գործա-
ծել զիտցողին , բաւական է որ համա-
րումն ունենայ , անկէ շատ օգուտներ
կրնայ հանել :

Վերջը՝ ձեր մարդավարութեանը
համար , որ կեցաք մտիկ ըրիք իմ խօ-

սաճներուս, ձեզի առակ մը կընծայեմ,
որ Քանդուին դեղավաճառը միշտ իր
բերանը առած կըզուրցեր.

Սակաւ կերակուր և հոգ բնաւին
Քաջառողջ գործէն ըզքո մարմին :

Զ

Կարողութիւն բարեարտութիւնը :

Երբ որ բան կը ճանչնամ, որ հարուստները բոլոր աշխարհքիս ստակովը չեն կրնար գնել, և անոնք են բուն հարստութիւնը, կամ թէ ան ալ չըլլայ՝ աղքատին միտթարութիւնը, թէ որ գիտնայ ձեռք բերել, և ասոնք են՝ վարկումն ու սէր ունենալ բարի անձինքներու վրայ : Ես շատ բաղձանք ունեցայ աս երկու անդին ու շահաւոր բաները ձեռք բերելու, և ամմէն ջանքով ետեէ եղայ թէ ինչ կերպով կրնամ ունենալ. ետքը ճանչցայ թէ իմաստութիւն՝ վարկումն ունենալը կրնայ շահիլ, բայց ինքիւրմէ բաւական չէ սէրն ալ մէկտեղ ունենալ : Ինծի երեցաւ թէ ասիկայ միայն բարի ըլլա-

լով կրնայ ձեռք ձգուիլ. վասն զի կատարեալ ու ճշմարիտ ուրիշին բարին ուզողը միայն կրնայ սիրուիլ, ու բարի եղողը միայն սիրել զիտէ: Հաստատ կրնամ զուրցել՝ թէ մարդ մը որ ամենեին բարեկամ չունի, ինքն ալ մէկը սիրած չէ ամենեին, և ոչ իսկ սիրտ մը գտեր է՝ որ իր ցամաք ու անզգայ սրտին յարմարի: Ինչպէս՝ թէ որ մէկը իր մասը երկրնցընէ, ուրիշը անոր ձեռքը չկրնար սրխմել. թէ որ ծառի մը պատուաստը (աշը) չորցած է, ծառը անոր սնունդ չիտար ու իրեն հետը չկպչիր. թէ որ բան մը աղէկ ու ամուր կպցընել կուզես, պէտք է երկու կտոր բանին վրայ ալ քսես ան կպչուն նիւթը: Ասոր համար առական ալ կըսէ. « կարծր քարը՝ կարծր քարի վրայ դրած, ամուր պատ չըլլար »:

Ասանկ մտածելով ես իմ վրաս քըննութիւն ըրի, թէ արդեօք անանկ բաներ ունիմ՝ որ ինծի բարեկամներ զըտնամ, ու մանաւանդ թէ՛ ունեցածներս պահեմ: Ինծի կերևնար թէ ես աղէկ

մարդ մըն եմ, բայց իմ շափաւոր պակ-
սութիւններս ալ ունիմ. կուրախանայի
որ շատերու աղէկութիւն կուզեմ,
և մէկու մը ոչ երբէք չար կուզէի. սրը-
տիս մէջ ուրիշին վրայ սէր մը կի-
մանայի, և անոր համար կրնայի յու-
սալ որ ես ալ բաղգ մը ունենամ ու-
րիշներէն սիրուելու: Աս քննութիւն-
ները ընելուս ատենը՝ օգուտ մը եղաւ
ինծի, որ քանի մը պակսութիւններս
գուրս հանեցի՝ զիս ուղղելու համար.
ու կարգաւ աչքիս դիմացը բերի հար-
կաւոր պարտքերս, մտածելով թէ կըր-
նամ վրաս գտնալու աս բաները թէ չէ:
Արբոր մէկը իր տանը մէջի բաները
կրնայի երբեմն ու կը համրէ, աւելորդ-
ները ու հինները գուրս կը ձգէ ու քո-
վէն կը հանէ, և իրեն պէտք եղածները
լաւ կարգի կը դնէ:

Արդուսամ որ դուք ալ ինծի շնոր-
հակալ կը լաք, որ հիմա կը յայտնեմ
ձեզի իմ առանձին իմացածներս. ո-
րոնք թէ որ օգտակար ըլլան ձեզի,
ուրիշ հատուցում չեմ սպասեր ունե-

նալ. միայն ուրախութեամբ կուզեմ՝ որ բարեկիրթ մարդիկները շատնան, որոնց սէրը ու վարկուժը՝ ինծի ամմէն բանէն մեծ են :

Առջի հարցմունքն որ սրտիս ըրի՝ թէ որն է իրեն պարսփը, ու որոնք են իրեն սիրածները, աս պատասխանը առի. « քու հայրդ ու քու մայրդ » : Ազգացի մէկէնիմէկ որ աս խօսքերը ուժով մը սիրաս զարնել կուտան, ու մխիթարուեցայ : Այնպէս է՝ ես ինծի ըսի, ամմէն պէտք եղածը հոն անոնց վրայ ցուցընելու է. յարգութիւն, երախտագիտութիւն, սէր ու վստահութիւն : Ա՛յլ Արարչոս, կրնաս մոռնալ անոնց ունեցած պարտականութիւններդ, որոնք են՝ կեանքդ, տղայութեանդ հողերը, իրենց ջանքը, նեղութիւնը, աշխատանքները, անոր արթուն կենալները՝ որն որ զքեզ աշխարհք բերաւ ու իրեն կաթովը սնուց, անոր համբե-

րութիւններն ու հոգերը, որ զքեզ
մեծցընելու աշխատեցաւ ու քեզի ապ-
րուստ պատրաստեց . անոնցմէ ունե-
ցած կրթութիւնդ ու անոնց տուած
օրինակները կրնաս մոռնալ: Յիշէ միշտ
թէ աս Գութ որդիական ըսուած խօս-
քին մէջը բան մը կայ, որ կըցուցընէ
թէ ընտոր պիտի զԼստուած ներ-
կայացընեն երկրիս վրայ քու հայրդ և
քու մայրդ, և թէ պէտք է որ պա-
տուես զանոնք, օգնես ու հնազանդիս
անոնց: Լնոնք կըծերանան, կը հիւանդ-
նան, ան ատենը դուն արթուն պիտի
կենաս անոնց վրայ, որչափ որ կըր-
նաս՝ աշխատիս պիտի անոնց կարօ-
տութիւնը լեցընելու համար: Պակ-
սութիւններ ալ ունենան նէ՝ աչք պի-
տի գոցես. թէ որ մէկը իմացընէ ալ
քեզի, դուն պիտի գիտնաս արդա-
րացընելուն կերպը: Օնոնք կըյար-
գես՝ թէ որ դուն զքեզ պատուաւոր
ու յարգելի ընես. որովհետեւ առա-
քինի որդին վարագուրի մը պիտի նը-
մանի, որ հօրը պակսութիւնը գոցէ,

ու մօրը տկարութեանը պաշտպան կենայ : Արբոր առու մը մանր քարերուն վրայէն թափանցիկ պայծառ կը վազէ, ամմէնքը կը զովեն անոր բուն աղբիւրը, ու չեն փընտըռեր թէ անիկայ առաջ պղտոր էր՝ թէ պայծառ :

Միաքղ բեր, նորէն ես ինծի կը սէի, թէ որ ատենով մտքէդ անցած ալ ըլլար՝ որ դուն հարուստ կամ մեծ մարդ ես, ու յանկարծ հանդիպէր որ իրաւ անանկ եղած ըլլայիր, ու փարթամ և հանդիստ վիճակ մը ունենայիր, մտածէ թէ պիտի ջանայիր աւելի լաւ պատուելու քու հայրդ, չէ նէ անոր աղքատութեանը վրայ պիտի ամրջնայիր : Ան որդին որ իր ծնողացը աղքատ վիճակին վրայ կամրջնայ, ինքը զինքը կանարդէ, որովհետեւ կը յայտնէ թէ ինքը ապերախտ ու հպարտ մարդ է, ու այնպիսի բաղդին անարժան է. անկէ զատ՝ ետքը ամենեւին օգուտ մըն ալ չունենար իր մեծութէն :

Ուրեմն ինչ բարիք որ մեզի հասնի, պարծանք պիտի սեպենք անոնց ալ

պատիւ տալու , որ առանց անոնց մենք
ոչինչ կըլլայինք , ու բան մը չէինք
կրնար ունենալ : Ամէն բանէն վեր՝
նայինք որ անոնց օրհնութեանը ար-
ժանի ըլլանք . որովհետեւ ս՛վ որ ծնո-
ղացը օրհնութիւնը չունի , յոյս չու-
նենայ Աստուծոյ պարգևներուն , և
ոչ աշխարհքիս բարիքներուն : Ասանկ
ապերախտ ու անօրէն որդի՝ ընտոր
անբժշկելի յիմար մըն է , կամ՝ հրէշ
մըն է որ չիբժշկուիր ու երեսէ ընկած
է : Թշուառ է այնպիսին՝ թէ որ ինքն
ալ հայր ըլլայ : Կերութեան ատենը
ինչպէս պիտի կարենայ համարձակիլ
իր իրաւունքները ուզելու , երբոր ին-
քը չէ ձանչցած : Արդւոցը տուած յար-
դութիւնը իրեն , ամբօցընէ պիտի զին-
քը ծերութեան ատենը , ու չհամար-
ձակի պիտոր օրհնելու նաև իրեն յա-
ջորդները , վախնալով թէ չըլլայ որ
անոնց զժբաղդութիւն մը բերէ : Ա՛վ
Աարողոս , ուրախ կեցիր . դուն դո՛հ
ես հայր ըլլալուդ վրայ . ասիկայ նշան
է թէ դուն Աղէկ որդի եղած ես :

« Գոհ Հայր ըլլալուդ վրայ : » Ա՛վ
թէ ընտոր աս խօսքին աւելի ուժով
մը զգացի սրտիս զարնուածքը . ընտոր
կրնայի հասկըցընել անոր՝ որ աս խօս-
քէն չայլայլէր, ու ներսի դիէն չշար-
ժէր : Ա՛րչափ բարի ու նախատես է
Ղստուած, որ այնչափ ուրախութիւն-
ներու առիթներ մէկտեղ միացուց
այսպիսի հարկաւոր պարտքերուն հե-
տը : Ատեղութիւններն ու աշխատանք-
ները շէն մոռցուիր՝ երբոր մեր պզտի
տղուն առջի ժպտիլը տեսնանք . ինչ
վախեր, և նաև ինչ ուրախալի յոյ-
սեր ու մտածմունքներ կունենանք ան
խեղճ պզտի տղուն վրայ, երբոր տես-
նանք անոր առջի շարժմունքը . անոր
ամմէն մէկ պզտի խօսքը բերանը բա-
ցուելու ատենը՝ մեզի մեծ ուրախու-
թիւն է : Ա՛հ . ամմէն բանէն աւելի ա-
նոյշ է, աւելի սիրով ու առանց շա-
հու մը եղածը՝ ասիկայ է : Գիտենք
որ օր մը մեզմէ պիտի բաժնուին մեր
զաւկընները . գիտենք որ օր մը իրենց
սէրը մեզմէ պիտի կտրի . փոյթ չէ,

չենք պահանջեր մեր առաւածներուն կատարեալ փոխարէնը . թող անոնք երջանիկ ըլլան կըսենք , նաև առանց մեզի ալ , ու իրենց ըրած կապերուն մէջն ալ . այս է մեր փափաքը , մեր էն սիրելի փոյթը : Հայր մը կըմոռնայ իր ցաւերը , տառասպանքներն ու աշխատանքը՝ առաջուց տեսնելով կամ միտքը բերելով իր որդւոց ետքի աղէկութիւնները . նոյնպէս ալ մայրը՝ որն որ արթուն կեցեր է իր խեղճ տղուն վրայ , ու ամէն կերպով սնուցեր է զանի : Ա՛յ սիրելիք , ձեր մէջը հայր կամ մայր էղողը խօսածներս աղէկ կըհասկընայ , ուրիշները գեռ չեն կրնար աղէկ իմանալ . ինչու որ՝ մէկը չկրնար ճշմարիտ խնդութիւնները իմանալ , երբոր ճանշցած չէ :

Բայց կարծեմ թէ բաւականին չափ կըհասկընան ու ինծի հետ կըզարմանան , թէ այսչափ բնական զօրաւոր ու անոյշ բանը , երբեմն անանկ տեսակ սրտերու կըհանգըպի , որ անոր գէժ կընեն ու կանարդեն : Օտոր իրեն հիւ-

Թուլը՝ ճիւղերը կրսնուցանէ, ու անոնք
ալ իրենց շուքովը արեգակին տաքու-
թենէն զանի կրպաշտսպանեն . թըռ-
չունը իրեն շինած բոյնին մէջ կընստի
իր, հաւկիթներուն վրայ, իրեն ձագերը
բերնովը կըկերակրէ . նոյնպէս ուրիշ
կենդանիներն ալ կաթ կուտան ու կը-
սպաշտսպանեն իրենց ձագերը, և արա-
րած մը չկայ որ դէմ կենայ աս բնա-
կան բնութեան գործքին . . . կարելի
բան է մարդկանց մէջ՝ որ ծնողք ե-
րեսէ թողուն իրենց սրգիքը : Չեմ
կրնար հաւտալ՝ որ ասիկայ բանի տեղ
չգնելէն կամ բնութեան դէմ անդը-
թութենէ մը առաջ գայ : Սուլու-
թիւնն ու վախն է, մարդկային նկատ-
մունքը, ամօթը, և մանաւանդ մոլու-
թիւնն է պատճառը՝ որ աւրուած ու
տկար անձինքները իրենց կըքաշեն, և
այսպիսի սրբազան պարտքերու դէմ
ընել կուտան : Գուցէ վախնալով ետ
կըքաշուէին առջի բրած սխալմունքէն,
թէ որ իրենց դիմացը երևնար աս վնա-
սակար բանին հետեանքները, ու ի-

րենց զաւկընները երեսէ ձգելնուն վընասները, վասն զի մարդ թէ որ մուծութեան անգունդը չափէր նէ, կը վախնար անոր եզերքին ալ մօտենալու: Բայց մէկը երբոր դժբաղդութեամբ մը անոր մէջն ընկեր է, լաւ է որ պըլլուի անոր խորտուբորդ տեղերուն ու փշերուն, քան թէ թողու զինքը որ վար զլորտըկի ինչուան հոն գտնուած սուր ծայրերուն վրայ: Սխալմունքը անմեղագիր կըլլայ՝ երբոր կըճանչցուի ու անոր դարման կըտարուի, չէ թէ չտեսուելով ըլլալ, ու անգլծութեամբ բնութեանը գէմ ընելով:

Ես չեմ կրնար ասիէ աւելի չար դժբաղդութի մը երեւակայել, որ հայր մը ու մայր մը չուզեն կամ վախնան հայր կամ մայր կոչուելէն, կամ ան անունը իրենց վրայ ունենալէն, նաև բռնագաստուած ըլլան իրենց արիւնը երեսէ թողուլ: Անկէ վերջը ուրիշ բան մըն ալ կուգայ, որ է՝ իրենց գէշ մեծցուցած տղոցը երեսը զարնել անոնց տղիտութիւնը, անընգունակութիւնը,

պակսութիւնները, մոլութիւնները ու
չար վարքը, և կենալ ըսել անամօթա-
բար, թէ « իմ պարտքս աղէկ չիկա-
տարեցի, պէտք եղածը չըրի, տղուս
դատարկութեանը պատճառ եղայ, իմ
աղջկանս վարքը արեցի, անոնց ոչ
խրատներ և ոչ առաքինութեան օրի-
նակներ տուի » : Աս բաները միայն
բաւական էր որ իրենց ծերութիւնը
գառն ընէր, ու իրենց ցաւ և վիշտ
բերէր : Ինչու որ՝ մօրը պարտքը միայն
իր տղան աշխարհք բերել ու կաթ
տալը չէ, հօրը պարտքը միայն իր
տղուն ապրուստը հոգալը չէ իրեն
քրտինքովը, հապա՛ պարտական են
նաև աղէկ սնունդ տալու անոնց հոգ-
ւոյն ու սրտին, կրթութիւն պէտք է
տան՝ որ բարեպաշտ, իմաստուն, աշ-
խատասէր մարդիկ ըլլան անոնք : զխա-
ւորաբար պարտական են անոնց ա-
ղէկ օրինակ տալ, որն որ խրատներէն
աւելի ուժով է : Ինտոր՝ կրտեսնաս-
ան պզտիկ այծը՝ որ մօրը ետևէն կեր-
թայ ինչուան ցրցուած ժայռերուն վրայ

ալ, ու ցաթկըտել կըսորվի անանկ
դժուար տեղերուն վրայ: Արբաղձաս
որ քու տղադ քեզի շատ ծանրութիւն
չըլայ ետքը, պէտք է որ անանկ սոր-
վեցընես՝ որ կարենայ իր ապրուստը
պատուով շահիլ: Աուզես որ քու աղ-
ջիկդ քեզի օր մը տրտմութիւն չըլայ,
պէտք է որ անոր սրտին մէջը հաս-
տատես Ղօտուծոյ ու առաքինութե սէ-
րը, և դուն բարի օրինակ տաս անոր:

Միտքերնիդ գրէք՝ թէ որ կուզէք
աս ըսածներս ունենալ ու ձեռք ձգել,
խստութենէ ու թթու երես ցուցընե-
լէն հեռու պիտի կենաք: Շատ հեղ
գէշ վարմունքներն են որ կըզրզուեն
ձեր տղաքները. բարկութիւնը՝ դիտ-
ցէք որ փոխադրական ախտ է: Աար-
գաւորեալ վարուիչները, արդարու-
թիւն ու անուշութիւն ցուցընելը՝ հայ-
րական իշխանութեան ճշմարիտ նը-
շաններն են: Բնտոր՝ երբոր վազրը
կըսպատըոտէ իր լակոսներուն մէկը,
մէկալնոնք չէ թէ կըլանան, մանա-
ւանդ թէ աւելի կատաղի կըլան:

բայց երբոր շունը իրեն ձագերը կըլը-
զէ ու անոնց հետ խաղալով կիյնայ
կելայ՝ նաև պահապան կեցած ատենն
ալ, զանոնք ընդասուն, զգուշաւոր,
արթուն ու հաւատարիմ կընէ: Գուն
ալ ասանկ պիտի ըսես. Արդի՛ իմ, իմ
սիրելի՛ զաւակս, կուզեմ որ իմ յիշա-
տակս օրհնես, ուրախութեամբ յիշես
միշտ անցած ժամանակը որ զքեզ կը-
պահէի. կուզեմ՝ որ չկարենաս մե-
ղադրել ոչ իմ անհողութիւնս, ոչ ա-
նիրաւութիւնս, ոչ խստութիւնս և ոչ
չար օրինակներս. որպէս զի դուն եր-
ջանիկ կեանք ունենաս, ես ալ ծերու-
թեանս ատեն գոհ ապրիմ, կուզեմ
միշտ Աղէկ հայր ըլլալ:

Ասկէ ետքը կը հետևի մէկալ պարտքն
ալ, որ ամուսինները իրենց մէջը պի-
տի ունենան. որ սովորական սիրոյ
պարտականութենէն զատ, նաև Աս-
տուծոյ գիմացը երդուընցած են՝ որ

մէկը հսրատակ ու հաւատարիմ մնայ, ու մէկալը պաշտպան ու բարեկամ ըլլայ անոր : Անոր համար ասիկայ սրբազան կապ մըն է, որ ինքն Աստուած ըսաւ մարդուն, « [Թողցես զհայր և ըլլամայր քո, և երթիցես զհետ կնոջ քո] » : Արպիսի մեծ միութիւն մըն է ասիկայ, ուր ամմէն եղած վաստակը, նեղութիւնը և ուրախութիւնը՝ հաւասար են իրենց մէջ . ուր վայելքը՝ իրենց միաբան ըլլալովը կաճին, և երբոր մէկը մէկալին կօզնէ՝ կեանքին ծանրութիւնը կըթեթեցընեն, ու երկուքն ալ մէկ մէկու երջանկութեանը համար կաշխատին . մէկտեղ կըտանջուին ու մէկտեղ կըվայելեն :

Այն է անոր որ այսպիսի մեծ ու հարկաւոր պարտքերուն դէմ կընէ . թէ որ կինը երգմնազանց ըլլայ իր հաւատարմութեանը, այրը [Թողու զանի, չպաշտպանէ ու բռնաւորութիւնընէ, Աստուծոյ համար պիտի տան՝ որ իրենց երգմունքէն պակսեցան : Բայց նաև հոս աշխարհքիս մէջն ալ

արդար պատիժը կըսկըսի. իրենց ան-
միաբանութիւնը՝ հակառակութիւն ու
թշուառութիւն կըբերէ տանը մէջ.
Ճախորդութեանց կըհանդըպին՝ որ ըն-
տանիքը տակնուվրայ կըլլայ. իրենց
որդիքը նեղութեան մէջ կըտեսնան,
իրենց չար օրինակովը կաւրուին, ու
ետքը նաև իրենք կամըչնան անոնց
վրայ: Անանկ կըլլայ՝ ընտոր երբոր
ձիերը կառքը մէկտեղ չքաշեն, և մէկը
աջ դին ու մէկալը ձախ դին քաշեն,
կառքը կըկործանի ու փոսը կըլլորի:

Գիտեմ որ կատարեալ մարդ զը-
ժուար կըգտնուի, և երբեմն պակսու-
թիւններ կունենայ վրան. բայց ասոր
համար պէտք չէ յուսահատիլ, հասպ
մէկմէկու միշտ կարեկից ըլլալու է:
Արբոր ընկերդ կիհիւանդնայ՝ միտքդ
չիզար թէ յանդիմանելով կամ հետը
դէշ վարուելով զինքը բժշկես, հա-
պա բժշկին կարգաւորած դեղը անոր
կուտաս: Ապակութիւններն ալ հոգւոյ
կամ բնութեան հիւանդութիւններ են,
և մէկ հատիկ դեղը զանի բժշկելու՝

ներողամտութիւնն է : Աստի մէկուն պակսութիւնը չես կրնար շտակել գէշ վարմունքով, մանաւանդ թէ անանկ կերպերը դիմացինին միտքը կը պղտորեն, ու կը սեպէ թէ անիկայ կամօք իրեն գէմ կրնէ, ու առանց պատճառի կը տրտնջայ. անոր համար կարծես թէ փոյթն ալ չէ անոր յանդիմանութիւններէն : Անտարակոյս մտքերնիս գնենք, թէ խաղը, զինին, խեղկատակութիւնը ու շռայլութիւնը՝ զըլխաւոր թշնամիներն են ընտանեկան միաբանութեան մէջը. ու յիշենք միշտ՝ թէ աշխատանքը, ջանացողութիւնը, մէկմէկու վստահիլը, քաղցրութիւնն ու ներող ըլլալը՝ անանկ անոյշ նուագարաններ են, որ պէտք է միշտ միատեղ զարնել՝ աս ընկերական պարտքը աղէկ ընելու համար :

Ինծի միշտ ցաւ եղած էր, թէ ինչպէս եղբայր մը կամ քոյր մը ունենա-

լէն զրկուեր եմ. և երանի՛ թէ երկուքն ալ ունենայի: Ստոյգ զիտեմ որ բոլոր սրտանց պիտոր սիրած ըլլայի զանոնք: Թէ որ ես մեծ եղբայր եղած ըլլայի՝ ինծի պարտք և ուրախութիւն պիտի սեպէի անոնց վրայ հօր պէս նայելու, օգնելով անոնց, պաշտպանելով, ամմէն ունեցածներս անոնց հետ բաժին ընելով, և բարի օրինակ ըլլալով: Թէ որ պզտի ըլլայի, ու անոնք զիս սիրէին, իմ երախտագիտութիւնս ու սէրս աւելի պիտի շատնար: Ա՛հ. ան ատեն ընտո՞ր զօրաւոր կըլլայինք ամմէն պատահարներու մէջ. վասն զի իրենց մէջը միաբան եղբայրները հաստըկէկ կապոցի մը կընմանին, որ սաստիկ ուժով բաներու ալ կըղիմանան: Ա՛ն տունը բաղդաւոր կըլլայ, վասն զի՝ երկուքին միաբան աշխատիլը աւելի կարժէ, քան թէ չորսինը՝ որոնք առանձին մինակ մինակ աշխատէին. ու ընտոր թէ մէկը դամբ զարնէ, մէկալն ալ դամին ծայրը կըշտկէ: Բայց թէ որ մէկ ձեռքը մէկալ ձեռ-

քին օգնել չուզէ, ոչ երբէք բանը ազնկ կըլայ. նոյնպէս մէկ ոտքը քալել չուզէ, մէկալովը կաղ կաղ առաջ կերթայ : Տեսեր էք մըջիւններուն շէնքը . բոլոր մըջիւնները կաշխատին ու միաբան կըգործեն, ու անանկ հրաշալի գործք մը կելայ . թէ որ ցրուես զանոնք մէկը մէկալէն, կըտեսնաս որ ոչինչ է մէկ մըջիւնին շինածը :

Մտքերնիդ պահեցէք աս ճշմարտութիւնը ամմէնքնիդ, որ աս բաղգը կըվայելէք . ու զիտցէք որ Աստուած կօրհնէ եղբարց միաբանութիւնը ու սէրը : Աս բանս՝ որ կրնանք ըսել թէ կեանքին հետը կըսկըսի, ուրիշ ամմէն բաներուն առջինը պիտի ըլլայ, ու անանկ գործածուի պիտոր, թէ որ բնական մոլութիւն մը կամ ցաւալի անմիաբանութիւն մը չբաժնէ : Թէ և աս ալ հանդըպի, զեռ կապ մը մէջերնին կըմնայ, ան արիւնին կապը կըսեմ՝ որ սուտ բան չէ, ու աշխարհքիս մէկ բանն ալ ամենեին կարող չէ բաժնելու, և շուտով կամ ուշ՝ կրնայ նորէն

կապուիլ : Ասանկ հաշտուելու շատ օրինակներ տեսեր եմ. երկու ատելի եղբայրներ երկար ատեն բաժնուելէն ետքը՝ մէկմէկու հանդիպուր, կարծես թէ ներքին ուժ մը կը հրէ մէկը մէկալին կողմը, ու ականայ ալ ըլլայ՝ մէկմէկու կը պըլլուին բարեելով, ու նորէն սիրով կը միանան : (Նստօր միտքերնին կրնան չբերել իրենց մանկութեան բաները, իրենց մէկտեղ խաղալները, նոյն հայրական ծածքին տակը ըլլալնին, ու մէկտեղ ունեցած նոյն մօրը սէրը իրենց վրան, ու նոյն հօրը ունեցած ներողամտութիւնը, որ իրենց այնչափ սխալմունքներուն ներքեւ ու մոռցեր է : Թէ որ մէկուն սիրտը ներսէն աւրուած չըլլայ կամ բոլորովին ապականած, կարելի է որ աս բաներս միտքը բերելով՝ իրեն սիրտը չգարնէ, ու առջի ունեցած սէրը նորէն չերեցրնէ :

Այնչափ մեծ վստահութիւն ունիմ աս արեան կապակցութեան վրայ, որ անոր ուժը կը զգամ ազգականներուս

վրայ ալ, թէպէտ այնչափ մօտիկ չեն
ինծի անոնք եղբայրներուս պէս, ու
նաև շատ չեմ ճանչնար զանոնք: Ըս
տազգականի անուներ միայն ինծի կերև
նայ անոնց իրաւունք մը տալու՝ որ իմ
վրաս փոյթ ունենան, ու անոնց մաս
նաւոր պարտքը պիտի ըլլայ, որ կա
րօտութեան ատենը օգնեն ու մեզի
ձեռք տան: Ինչպէս տան մը մէջ թէ
որ մէկը դժբաղդութեամբ անիրաւ
դատաստաններ ունենայ, մէկալնոնք
ամմէնքը կամըչնան, ու թէ որ իր յան
ցանքէն ալ չըլլայ ան դատաստանը,
ասանկով ալ անիկայ ամմէնուն երես
զարնել մըն է, ու ազգականներուն
անփոյթութիւնը կըմեղադրեն, որ հոգ
չեն տարած բանը աղէկի դարձընելու:
Ըստուած ամմէն բան անանկ զար
մանալի կերպով կարգադրեր է, որ մեր
բարին ու յաջողութիւնը՝ պարտքերնիս
կատարելուն հետը միատեղ կապուած
ըլլան. և մեր երջանկութեանը շատ
մեծ օգուտ կըլլայ՝ թէ որ աղէկ եղբայր
ու աղէկ ազգական ըլլանք իրարու:

Սակայն թէ որ ես ոչ եղբայր և ոչ քոյր ունեցեր եմ, փա՛ռք Աստուծոյ՝ բարեկամներ ունիմ. և աս բանիս վրայ զանէ իմ փորձովս կրնամ խօսելու :

Իրեք բան պէտք է մտածել՝ երբոր մէկը ուզէ բարեկամութիւն ընել կամ բարեկամութիւն կապել ուրիշի հետ : ‘Ախ’ ախտաւոր և մոլի մարդ մը չկըրնար ճշմարիտ բարեկամ ըլլալ . որովհետեւ անկեղծ ու սրտանց զործքերը միայն համեստ անձի վրայ կերեւանն : Ախտաւոր մարդուն բարեկամութեան հաւտայլը, ինքը զինքը որոգայթի մէջ ձգել է . աղուէսը զինքը բարեկամ կրցուցրնէ անմեղ նապաստակին, որ պէս զի անոր ձապերուն տեղը իմանայ : Ախտաւոր մարդուն բարեկամութիւնը ուզելը, ըսել է թէ անոր փոխադրական ախտը իր վրան կուզէ առնել :

Արկրորդ՝ բարեկամներուն մէջ թէ պէտ ոչ երբէք մէկմէկու պարտականութիւններ կրպահանջուին, բայց միշտ ալ կրպահանջուին անոնք՝ ճշ-

մարիտ բարեկամութիւնը ցուցնելու
համար: Արբոր մէկը ծառայութիւն մը
ընէ քեզի, ու դուն անոր փոխարէնը
ընես, կերեւոյ թէ պարտքէդ ազատ
կըլլաս: Անանկ չէ. դեռ պարտք մըն
ալ կըմնայ. որովհետեւ անիկայ առջի-
նը եղաւ քեզի օգնելու՝ երբոր պարտք
չունէր, լաւ կըլլայ որ դուն ալ տեղը
գայ նէ առջինը ըլլաս ուրիշ բանի մը
մէջ: Իրաւ որ աս կերպով կըլլայ ե-
րախտագիտութեան պարտքը ամմէն
մարդկանց մէջ. բայց բարեկամաց մէջ
ուրիշ լաւ բան մըն ալ կայ, յայտնի
զիտնալով որ ըրած ծառայութիւն-
ներդ բանի մը տեղ պիտի չսեպուին.
բանը որոշողը ու դուրս հանողը՝ ե-
ղած պարագաները պիտի ըլլան. ա-
ւելի բարեբաղդը ան մարդն է՝ որ կըր-
նայ ուրիշի աւելին ընելու: Արեմն
ներքին լաւ բարեկամներ գտնալու հա-
մար պէտք է ծառայութիւններ ընել
առանց պահանջելու, և մանաւանդ՝
առանց անոնց իմացընելու:

Աւ երբորդ՝ ով որ քեզմէ կըպահէ

իրեն խորհուրդները ու մտածմունքը ,
ով որ շողոքորթել զիտէ միայն ու նե-
րել չզիտեր , անիկայ բարեկամ չէ .
որովհետև ճշմարիտ բարեկամին մտա-
ծութիւնները՝ յայանի ու բաց պիտի ըլ-
լան , միշտ սրտանց ու անկեղծ ճշմար-
տութեամբ պիտի զուրցէ ամէն բան ,
ու ամենեւին ռի պիտի չպահէ :

Աս նշաններէն և սրտիդ զգած-
մունքներէն՝ կրնաս դատաստան ընել
ուրիշներուն բարեկամութեանը վրայ .
բայց զգոյշ կեցիր՝ որ աս բանիս
վրայ չխաբուիս . նայէ թէ չըլլայ որ
շահը կամ փառասիրութիւնը մտած
ըլլայ բնութեանդ մէջ , ու ան է լա-
ւր ըսելով խաբեն զքեզ . վասն զի ա-
նարդ ու զգուելի բան է՝ բարեկամ մը
փնտրուել միայն օգուտ հանելու հա-
մար . նոյնպէս վտանգաւոր ու ցածու-
թիւն է փառասիրութեան համար այն-
պիսի անձինքներու հետ կապուիլ ,
որ քեզմէ վեր աստիճանի ու վիճակի
մարդիկ ըլլան : (Թուփ մը կայ՝ որ
կաղնի ծառին վրայ կը պըլլուի ըն-

տոր անկոչ բարեկամ մը , որ անոր
ուժովը ինքն ալ ապրի : Ան խեղճ պըզ-
տի շունը՝ որ առիւծին վանդակին մէջ
կըզնեն որ մէկտեղ ապրի ու անոր
հետ ուտէ , անանկ հետու բան է ա-
նոր առիւծին հետ բարեկամ ըլլալը ,
որ միշտ վախնալով կընայի անոր ա-
ւելցած կերակուրներէն ուտելու , չէ
նէ օր մը առիւծը անօթութեան ա-
տենը կընայ զինքը ուտել :

Օգուշանանք աս տեսակ բարեկա-
մութիւններէն . ու այսպիսի ազնուա-
կան բանին քաղցրութիւնները վայե-
լելու համար՝ ազէկ ընտրենք մեր բա-
րեկամները , ու անով ցուցընենք թէ
մենք ալ ազէկ բարեկամներ ենք :

Աշխարհքիս մէջ սովորաբար փի-
ղերը մըջիւններէն սակաւաթիւ են .
կուզեմ ըսել թէ պղտիկները մեծերէն
շատ աւելի են , և թէ ծառաներուն
թիւը տէրերէն շատ աւելի է : Արով-

Հետև ուրիշ կերպ ըլլալը անհնարին է, ինծի կերևնայ թէ լաւը ան է՝ որ ամեն մարդ իրեն ինչ որ վիճակեր է, ինքզինքը անոր յարմարցընէ, ու խաղաղութեամբ ասորի :

Հատ հեղ տրտունջներ լսեր եմ տէր եղողներէն իրենց ծառաներուն վրայ, ու կը վկայեմ ալ որ շատ անգամ իրաւունք ունէին, բայց կրնամ ալ ըսել՝ որ իրենք ալ ան մեղադրութեանը մասնակից են : Ասանկ դիպուածներու մէջ ես անոնց կըսէի. « դուք տըժգոհ էք ձեզի ծառայողներուն վրայ . բայց թողութիւն ըրէք, ինչ բան ըրած էք անոնց որ ձեզի աղէկ ծառայեն : Միշտ արդարութեամբ վարուեր էք անոնց հետը . պահանջեր էք անանկ բաներ որ իրենց ոյժէն կարողութենէն վեր ըլլայ, կամ զանոնք ընկճել տայ . ինչպէս որ պէտք է նէ ու իր ատենին վճարեր էք անոնց ծառայութիւններուն վարձքը . անոնց հետ անարդութեամբ կամ խստութեամբ վարուած էք : Թէ որ անոնք իրենց

հանդրպած դժբաղդութեան ատենը
կարօտութի ունեցեր են ձեզմէ, պաշտ-
պաներ էք, անոնց օգներ էք: Աղած է
որ ձեր զէշ օրինակով՝ իրենց գործ-
քէն, փոյթէն, զուցէ նաև բարեսըր-
տութենէն պակսած ըլլան »:

Տէր մը որ իրեն պարտքերը չպա-
հեր, շատ դժուարին է որ հաւատա-
րիմ ծառաներ գանէ: Արաւ որ իմ
կեանքիս մէջ քիչ անգամ պէտք եղած
է որ ծառայութեան կարօտ ըլլամ, ա-
ւելի շուտ ու դիւրին կըլլար ինքիւրմէ
ըրած գործքերս, շատ մտմտութի չեմ
ունեցած ծառաներու, աղախիններու
և խանութի մանչերու վրայ: Այսպիսի
միայն իմ ձիս ունէի՝ ընտոր ըսեր եմ,
որ առանց անոր բան չէի կրնար ընել.
և ստոյղը կըզուրցեմ թէ անոր աշխա-
տելէն ետքը, իրեն խոտը ու գարին
տալու չէի չարչարեր. ոչ երբէք չա-
փազանց կըբեռնաւորէի զանի. և երբ
որ յօգնած կըտեսնայի՝ կըթողուի որ
հանգչի: Աս կենդանին ինծի ամե-
նեին փնաս տուած չէ, մանաւանդ ի-

րեն ջանքովն ու լաւ աշխատելովը շատ
օգուտ ըրեր է, ու իրեն ցրցուցած սէ-
րը վրաս՝ ինծի շատ հաճելի էր : Թէ
որ ձայն մը հանէի, պատասխան կու-
տար դրսի նշանով մը, ու կարծես թէ
կուրախանար տուած նշանիս : Արբոր
ջրոտ աեղէ մը անցնիլ պէտք ըլլար,
քիչ մը ատեն իրեն կոնակը եղած կո-
ղովին վրայ կելլէի՝ որ չթրրջիմ. ինքը
ուրախութենէն կրխրխրնջար ու ա-
ռաջ կերթար, թէ և բեր աւելի ծան-
րացած էր : Չեմ կարծեր թէ ծեծն
ու գաւազանը կարենային աւելի ա-
ղէկ ծառայութիւններ ընել տալու, որ-
չափ որ աղէկ վարուելովս ընել կու-
տայի :

Բայց դուք որ ձեզի նման արա-
րածներ ծառայ ունիք, կրբաղձա՞ք որ
աղէկ ջանքով ձեզի ծառայեն անոնք,
կուզէ՞ք որ սիրեն զձեզ, հնազանդին
ու յարդեն զձեզ, ըսածներուս ուշա-
գրութեամբ աղէկ մտիկ ըրէք : Չե-
ռուրները ոչ երբէք աղէկ բան կրնեն
ու շատ հեղ սրարապ կրկենան, թէ

որ զանոնք բանեցընող զլուսը ողորմելի ու խեղճ ըլլայ : Գիշեր ու ցորեկ աշխատողը , անկէ աւելի ու լաւ չկրննար ընել , թէ որ իր ատենին քիչ մը չհանգչի : Ատոքին անիւր ճամբայ ելլալէն առաջ , ու ճամբան ընելէն ետքը եղոտել պէտք է . թէ որ հեծած ձիգ աղէկ կըքալէ , անոր մի զարներ . վասն զի արագ երթալուն տեղը՝ կըկենայ ու քեզի կից (թէքմէ) կըզարնէ : Եսածներս երկու խօսքով յայտնեմ քեզի . խօսքդ բոնող , արգար ու քաղցր եղիր , թէ որ կուզես աղէկ տէր ըլլալ :

Խօսեցայ տէր եղողներուն արտընջանաց վրայ . բայց ասոնց աղաղակը ոչինչ է՝ ծառաներուն անհատնում տրտունջներուն նայելու ըլլանք նէ , թէ որ հանգըպիս ծառայի մը որ զինքը զոհ ու բարեբաղդ կոչէ , կրնաս նշանել զանի՝ ընտոր թէ զարմանալի

բան մը գտած ըլլայիր : Գիտեմ ու
կրճանչնամ թէ ծառայող մարդը փա-
փուկ չկրնար կենալ . բայց պէտք է ը-
սել՝ թէ շատ հեղ իրեն վիճակը այն-
չափ ծանր չէր ըլլար , թէ որ ունե-
ցած վիճակին դէմ բաներ չընէր :
Դուն կրճառայես կամ քու ուզելովդ
և կամ կարօտութեանդ համար : Թէ
որ ուրիշ բան կրնայիր ընել , ու ծա-
ռայութիւնը ընտրեցիր , ամենևին ի-
րաւունք չունիս ու տրտունջներդ բա-
նի չեն պար : Բայց թէ որ ուրիշ լաւ
բան ընել չէիր գիտեր , դարձեալ ի-
րաւունք չունիս տրանջալու տիրոջդ
դէմ . որն որ քու ըրած ծառայու-
թեանդ կը վճարէ , քեզի տուն տեղ ու
հաց կուտայ . որ եթէ չիտար՝ դուն
չէիր կրնար անոնք ունենալ :

Ասեք հիմա թէ ի՞նչ բանի վրայ են
աս տրտունջները : Մոյլ ծառային՝ամ-
մէն տէր պահանջող կերևնայ . անհա-
ւատարիմ , զինէմոլ ու նախանձոտ ծա-
ռային՝ տիրոջը ըրած արթնութիւնն
ու զգուշաւորութիւնը՝ իրեն կը ծծու-

Թիւն ու կասկածոտութիւն կերեւան .
յանդուզն ծառային՝ տիրոջը հրամա-
նը կամ ազգարարութիւնը՝ թշնամանք
ու յանդիմանութիւն կերեւան : Արը-
նայ ըլլալ որ դուն քու տիրոջդ վրայ
ձգես քու յանցանքներդ , կարելի է որ
քու նախանձդ անանկ շարժի , որ ին-
չուան քեզի փափաք մը դայ քան ըզ-
տէրդ վեր ըլլալ , որն որ իրաւունք
ունի քեզի հրամայելու : Խեղճ մարդ .
թէ որ ասանկ է , կընախանձիս ու-
րեմն տիրոջդ ունեցած հոգերուն վը-
րայ ալ , որ քուկիններէդ աւելի շատ
են : Չէ՛ , ամմէն փայլուն եղածը ոս-
կի չէ , ու ամմէն տուն իրեն պակ-
սութիւնները ունի : Մտիկ ըրէ ին-
ծի . երբոր կըլմընցընես քու պարտ-
քըդ , բանդ կընայիս , հանգիստ կու-
տես կըլսմես : Իսկ քու տիրոջդ զլխուն
մէջ չես գիտեր թէ ի՞նչ բաներ կեփին .
պէտք է որ մտածէ տանը ամմէն հար-
կաւոր բաները , բոլոր ընտանեացը ու
քեզի համար հոգ պիտի ունենայ . ու
էն ետքը պիտի գիտնաս , թէ « ամ

մէն մարդ տէր է, ու ամէն մարդ ծառայ է » : Գուն իրեն կրճառայես, ո՛ր գիտէ ինքն ալ մեծ ու զխաւոր տէր մը չունենայ, ուսկից կըսպասէ բան ձեռք ձգել, ու կըդողայ անոր գէմ բան մը ընելու . ինչու որ՝ ինքը ուրիշ անանկ տէր մը չկրնար գտնալ, ընտոր որ դուն զինքը գտեր ես : Արբոր աջ ձեռքը կըհրամայէ, շատ հեղ ձախը կըհնազանդի . և աս բանը սովորական է . ու դժբաղդ պիտի չսեպէ զինքը՝ ով որ երկու ձեռքովն ալ կըհնազանդի : Աս բանիս վրայ աղէկ կըսէր մարդուն մէկը . « զինքը յարմարցընողին՝ չկայ անանկ գէշ անկողին մը, ուր չկարենայ քուն ըլլալ : Անանկ երկար գործք մը չկայ՝ որ չկարենաս կարճեցընել, անոր շիտակ ու դիւրին ճամբան գտնելով : Չկայ անանկ ծանր բեռ մը, որ բեռնաւորելու կերպը գիտնալով՝ չկարենաս թեթեցընել » :

Արեմն ով որ ուրիշին իշխանու թեան տակն է, պէտք է որ հոն կենայ : Թողունին վանդակը որչափ ալ

շուտ շուտ փոփոխես, միշտ նոյն բան տին մէջն է, ու անոնց և ոչ մէկուն մէջ կը փափաքի կենալու: Օտոային հաւատարմութիւնը ու ջանացողութիւնը անանկ մագնիսներ պիտի ըլլան, որ տիրոջը վստահութիւնը ու առատաձեռնութիւնը միշտ իրեն քաշեն: Ա երջապէս՝ քիչ խօսքով լըմնցընելու համար կը սեմ, աղէկ տէր մը գտնալու համար, պէտք է աղէկ ծառայ ըլլալ:

Դեռ ուրիշ բան մըն ալ կայ զիտնալու, որ հոս աշխարհքիս մէջ ամէնքնիս մէկ մէկու ծառայ ենք: Մարդըս մինակ ինքիրեն մնացած՝ անանկ տկար արարած մըն է, որ մէկը շկայ ամենեին որ կարենայ ըսել, « ես մէկուն կարօտութիւն չունիմ »: Ըմմէնուն հայրը Ըստուած է, ու մենք ամէնքնիս ընտոր եղբարք մէկմէկու ձեռք պիտի տանք, ու իրարու բարի ուզենք: Ի՞նչ որ տեսնանք մեր եղբայրը տա-

ուսպանաց կամ կարօտութեան մէջ՝
օգնենք անոր, ապա թէ ոչ՝ և ոչ մենք
արգիւնք կուենենանք որ մէկը օգնէ մե-
զի՝ նեղութեանց մէջը ընկած ատեն,
նիս: Կըտեսնանք որ ան պզտիկ յար-
դի կտորը երբ խիստ ծանր կուգայ մըր-
ջիւնին՝ որ քաշելով կըտանի, մէկէն
ուրիշ մըջիւն մը կուգայ անոր օգնելու:
Մեզուն երբ իր ընկերը կըտեսնայ որ
ծանր բեռներով փեթակը կըդառնայ,
կըվազէ մէկէն թեթևցընելու զանի,
ու անոր կէս ծանրութիւնը վրան
կառնու: Իրաւ որ բազդ մըն է մէկը
զանել՝ որ ուրիշին ծառայութիւններ
ընէ, բայց աւելի մեծ բազդ է՝ որ մէ-
կը կարող ըլլայ ինքը ուրիշներուն ը-
նելու. որովհետև զիմացինը երախ-
տազէտ տեսնալը՝ հաճելի բան է,
բայց հազար անգամ աւելի հաճելի է
կըսեմ անոր առիթ տուողը. այսինքն՝
անանկ բան ընողը, որ ուրիշը իրեն
երախտազէտ ընէ: Մէյ մը որ աս զը-
ւարձութեան համը առնես, միշտ կու-
զես վայելել. ու անիկայ շատ հանդար-

տութիւն կուտայ հողւոյդ, ու սրտիդ
երջանկութիւն : Աւստի կրնայ ըսուիլ,
թէ բարի գործքերը՝ շատցող բաներու
նման են. վասն զի առջինը ընողը՝ եր-
կրորդն ալ կրնէ, ու անոր ետեւէն ու-
րիշ շատեր ալ կրնէ : Զթողունք ու-
րեմն որ բարիք ընելու առիթները փախ-
չին, և մասնաւորապէս չհարցընենք թէ
անիկոյ կարօտ է արդեօք մեր օգնու-
թեանը, մեզի պէս կրմտածէ, կրգոր-
ծէ ու կըհաւտայ, չարչարուող մար-
դը մեր եղբայրն է, ուրիշ բան պէտք
չէ մտածենք : Ենոր համար ընենք՝ ինչ
որ կարող ենք նէ, անմեղադիր ջընենք
զմեզ մեր աղքատութիւնը պատճառե-
լով. վասն զի մեծ բարիքը ոսկիով չըլ-
լուիր : Եստուած ամէնուն չէր հրա-
մայէր որ մէկզմէկ սիրեն, թէ որ չգիտ-
նար թէ ամէնքն ալ անոր ընգունակ
են ու կրնան գործքով ալ ցուցընել :
Ով որ մէկուն աշխատանք կամ վաս-
տըկի գործք մը կըդտնայ, ստակէն ա-
ւելի կածէ : Շատ հեղ բարի համբաւ
ունենալը՝ տուած ստակէդ աւելի շա-

հաւոր է, և համարումն ունենալէն աւելի՝ բարի օրինակը օգուտ կրնայ ընել: Այլ վերջը՝ ան տեսած բարի օրինակիդ հետևելու ջանքէն, ալ ուրիշ հարկաւոր բան չեմ ճանչնար: Բարեպաշտութեամբ, կարեկից ըլլալով, մխիթարանքներով ու օգնութիւն հասնելով կրնայ նաև աղքատը ուրիշին բարիք ընել, թէ և ուրիշ բան ալ չունենայ: Աս բարիքները օգուտ ալ կը բերեն. վասն զի լաւ ու սրտանց խօսք մը երբեմն շատ աւելի սիրտ կուտայ մէկուն, որչափ որ ուրիշ զօրացուցիչ գեղերը չէին կրնար զանի բժշկելու:

Աս բաները միտքերնիս պահենք, և որովհետև չկարծած ատեննիս կըրնանք կարօտութիւն ունենալ ուրիշի օգնութեանը, ուստի գիտնանք թէ ասկէ աւելի ծանր ու անախորժ բան չկայ, երբ պէտք ըլլայ մէկէ մը օգնութիւն ուզել, որուն որ աստենօք մնաս բերեր ենք: Անանկ չափենք ուրեմն խօսակցութիւննիս ու գործքերնիս՝ որ մէ-

կու մը վերաւորելու առիթ չըլանք .
ու թէ որ դժբաղդութեամբ բան մըն
ալ հանդիպած ըլլայ, մեզի ցածու-
թիւն չսեպենք համարձակ խոստո-
վանելով՝ թէ յանցանքը մերն է : Իսկ
թէ ուրիշները զմեզ անարդեր են , յի-
շենք թէ անիրաւութիւնները մոռնալը՝
սիրոյ պարտք է : Ա՛րջապէս ո՛վ սի-
րելիք , ինձի մտիկ ըրէք . երբոր են-
թադրէք ալ որ ուրիշները ձեզի հետ
թշնամացեր են կամ՝ կրկարծեն թէ
ձեզմէ անարգուեր են , դուք անձամբ
անոնց ետեւէն գնացէք՝ որ առջի ի-
րիկուընէ հաշտուիք . որպէս զի զի-
շերը հանդիստ անցընէք , ու Աստու-
ծոյ պատուէրը կատարէք :

Վիրքեր ու տհաճութի՛ բերող շատ
առիթներուն մէջը՝ ուրիշ մըն ալ կայ ,
որ երբեմն մեր միտքը չիյնար . ու ա-
սիկայ է՝ անքաղաքավար կերպերը , որ
վարմունքի ու խօսակցութեան մէջ կըլ-
լուին : Մարդ չկայ որ յօժարութի՛ք
ձեռքը քսէ քերիչին (ռէնտէին) վրայ ,
ու իրեն մատուընները քերթուածին

պէս՝ նեղանալով մէկզի չիձգէ : Աոյն-
պէս մէկուն մտքէն ալ չանցնիր որ եր-
թայ շոյէ ոզնի (քիբրի) կենդանին .
որ անոր ներհակ՝ յօժարութեամբ կը
զգուենք ճերմակ մաքուր աքիսը (քա-
քումը :) « Եղբը լզել կուտայ, վասն
զի անոյշ է » , կըսէ առակը . այսպէս
ալ մարդկանց մէջի անվայել կամ ան-
քաղաքավար կերպերը՝ հաճոյ չեն անց-
նիր, ու մէկ մէկէ հեռացընել կուտան .
ասոր ներհակ՝ միշտ օգտակար է որ մէ-
կը ինքզինքը անոյշ ու սիրելի ցու-
ցընէ : Յայտնի է որ կծու խօսքերը՝
աւելի ոյժ չունին քաղցր խօսքերէն ,
որ ոմանք կրնան անոր հակառակը կար-
ծել . և ոչ իսկ ան տմարդի ու դաժան
կերպերը՝ ծանրութիւն մը կամ մէկ
տարբերութիւն մը կաւելցընեն իրա-
ւունք ունենալու կամ հրամայելու ա-
տեն :

Աս հարկաւոր բաներուս մէջ ջա-
նացէք զզուշանալ Սիրելիք . և մաս-
նաւորապէս թէ որ ձեր պատիւը կու-
ղէք պահել, խօսակցութեան ատենը

ու գործողութիւններու մէջ պիտի դի-
տէք զանազան վիճակի մարդիկը, ու
անոնց տկարութիւնները և հասակը
պիտի նայիք: Ամէն պարագաներու
մէջ՝ պարտրկան է մարդ իր կիներ պաշտ-
պանելու, և թէ որ վար զարնելու ըլ-
լայ՝ ինքը ցած մարդ մը կը համարուի:
Օգուշաւոր ու շրջահայեաց պիտի ըլ-
լայ ձեր լեզուն անմեղ տղաքներուն դի-
մացը խօսելու ատեն, անոնք փափուկ
ծաղիկներու կրնամանին, որ դէշ հով
մը զարնելուն պէս՝ կրնան թոռմիլ ու
չորնալ: Օ՛երերը պատուեցէք. տա-
րիքը առնողը ու ճամբուն վերջերը մօ-
տիկցողը՝ ոյժը կորսընցուցած ըլլալով,
կարօտ է ան ձեռքին՝ որ զինքը վեր
վերցընէ, պէտք է ուրախացընել ա-
նոր պանգխտութեան վախճանը, ու
իր մնացած քիչ ճամբուն վրայ ծաղիկ-
ներ ցանելու է: Ա՛յ է ան պատան-
ւոյն՝ որ ծերերը չուզեր յարգելու, ինքը
ամօթով կըմնայ ու խղճմտանքները կը-
շատցընէ՝ երբոր իր վրան ալ տարիք-
ները ծանրանան: Արանի՛ անոր որ ան

վերջի տարիքին հասած՝ բոլոր կեանքը
աղէկ անցուցած ըլլայ, ու միայն իր
գովելի բաները յիշէ. և ինքն իրեն հա-
մարձակ կարենայ ըսել. « Կամ ընկե-
րիս վնաս չիտուի, որուն որ կրցայ բա-
րիք ըրի, աղէկ զաւակ եղայ, աղէկ
հայր ու ծնող եղայ, աղէկ եղբայր, ա-
ղէկ բարեկամ, աղէկ տէր, աղէկ ծա-
ռայ, ու նաև աղէկ մարդ եղայ. և հի-
մա հանդիստ ու յօժար սրտով հողիս
Լստուծոյ ձեռքը կըլանձնեմ » :

Ըս բանիս կըբաղձամ բոլոր սրտանց
ձեզի ու ինծի համար սիրելի ընթեր-
ցողք : Ի՞նչ որ ես ինչպէս որ պէտք էր
նէ իր ատենին ճանչցած չըլլամ ար-
դարութեան ձամբաները, որուն վրայ
քիչ մը վախ ունիմ՝ աչքս ուշ բա-
ցուելուն պատճառաւ. սակայն դուք
օգուտ հանեցէք աս հիմակուան սոր-
վեցուցած բաներէս, որ ան երջանիկ
վախճանին ինծմէ աւելի դիւրաւ հաս-
նիք :

Է

Կարողոսին բարեպաշտութիւնը :

ՊէՏՔ է առաջ զիտնալ՝ թէ իմ հայրըս զիս բարի քրիստոնէի մը պէս կրթեր էր, և սորվեցուցեր էր որ Աստուծոյ վախնամ. և մանաւանդ՝ ընտոր առաջ ըսեր եմ, միտք ունէր զիս քահանայ ընելու, և իր տանը մէջ պահելու : Ինքը գոհ չէր ան սովորական հոգևոր կրթութիւններուն՝ որ արդոցը կըտրուի ընդհանրապէս. բայց մեր բարի ժողովրդապետին ջանքովը՝ զիս քիչ մը աւելի կրթեց հաւատոյ բաներուն մէջ : Կուզէր որ ամէն կիրակի օրը տանը մէջ խօսիմ ինչ որ եկեղեցին լսեր էի, անանկ որ՝ շուտով ան աստիճանին հասայ, որ չէ թէ միայն պատասխան կուտայի ամ

մէն եղած հարցմունքներուն , հասպանակ ես ալ կրցայ վարպետ ըլլալ քրիստոնէական վարդապետութեան :

Ասանկ դեռ պզտի տղայ ըլլալովս՝ հաւատոյ բաները զիտէի , ու այնպիսի տարիքի մէջ սորվեր էի պատուիրանքները . թէպէտ այնչափ չէի կրնար հասկընալ ու անդրադառնալ , և աւելի յիշողութիւնս կը բանէր քան թէ խելքս : Բովանդակ քրիստոնէական վարդապետութիւնն ու աղօթքները անանկ միտք կառնէի , ընտոր ուրիշ ամէն ուսման դասերս : Զերմեռանդութիւններ ու առաքինութեանց կրթութիւններ կրնէի , և ամենեին քրիստոնէի սլաքտքերէն չէի սլակսեր , բայց յայտնի կըսեմ՝ թէ իմ բարեպաշտութիւնս աւելի ունակութիւն մը ու սովորութիւն մըն էր , քան թէ ներսէն ու բանը աղէկ հասկընալէն :

Սակայն աս կրթութիւնս և աս ըրած ունակութիւնս ընդունայն ու անօղուտ չեղան : Միտքս դրի որ ես լաւ մարդ ըլլամ , առաքինութիւններ վաս-

տրկիմ, ու դէշ բնութիւններուս դէմ
գնեմ: Այսպեցայ մէկ կողմանէ որ քա-
նի մը նոր սորված առաքինութիւննե-
րուն մէջէն մէկքանին սրտիս մէջ չէ-
ին կրնար աճիլ, ու մէկալ կողմանէ՝
մանր պակսութիւններ, քանի մը ար-
մատացած մանր կրքեր՝ ամմէն ըրած
ջանքիս դէմ կրկենային, ու չէի կըր-
նար փրցընել. ու խոտի նման՝ մէկ
դիէն փրցընել կըջանայի, մէկալ դիէն
կըտեսնայի որ նորէն կըծլէին: Ան ա-
տեն հասկըցայ թէ իմ ոյժս բաւա-
կան չէ յաղթելու աս դժուարութիւն-
ներուն. ուստի ես ինծի սկսայ հար-
ցընել՝ թէ արդեօք ուր կրնամ աւելի
զօրաւոր օգնութիւն մը գտնել:

Արբոր աս հարցմունքը կրնէի,
սիրտս զրեթէ բոլորովին կոտրած էր.
բայց ան միջոցին որ անանկ պաղ կեր-
պով մը կեցեր էի, կարծես թէ պա-
տասխան մը եկաւ՝ որ դէպ ՚ի երկինքը
նայիմ: Ինծի երևցաւ որ ան ատենը
վերէն ճառագայթ մը կինջնար հո-
ղւոյս վրայ, ու յանկարծակի կըլու-

սաւորէր զիս : « Այնպէս է՝ կանչեցի ,
հոն վերն է ճշմարիտ ոյժը . Աստուած
միայն կը բաշխէ զանի . միայն բարե-
պաշտութեամբ ու հաւատքով կրնայ
դանել զանի քրիստոնեայ մը . աս ու-
ժովս միայն կրնայ ոտքի տակ առնել
ներքին թշնամիները , ու իր անձին
վրայ յաղթութիւն ընել » :

Ան ատեն բովանդակ անցած բա-
ները մէկէն մըտքիս զիմացն եկան ,
ու նոր լուսով մը զանոնք պայծառա-
ցած տեսայ : Արբոր միտքս կուգար
սլզտիկուց սորվածներս , կըզարմանայի
թէ ինչպէս աղէկ չեմ հասկըցած ու
չեմ իմացած ան բաներն՝ որ հիմա մէ-
կէնիմէկ կըյայտնուին . որչափ պա-
ղութիւններ ու անհոգութիւններ ըրեր
էի բարեպաշտական գործքերուն մէջ ,
որոնք հոգւոյս կեանքը սլիտի պահէին :
Միտքս աս բաներուս վրայ երթալու
ատենը , հոգիս միշտ աւելի կըլուսա-
ւորուէր , ու սրաիս մէկ նոր ներքին
յորգոր մը կուգար . որն որ կրնամ ճշ-
մարտապէս Սուրբ ազգեցութի կոչե-

լու, ու ինծի երևցաւ թէ միայն այն վայրկեանին կրցայ զՄատուած ճանչնալու: Այսպէս ես ինծի դալով ու վրասցաւ մըն ալ զգալով՝ քայլերս զիս դէպ'ի եկեղեցին կրտանէին՝ դրեթէ առանց իմանալուս. հոն մտայ, երեսի վրայ ինկայ, ու առջի անգամն եղաւ որ ճշմարիտ զգածեալ սրտով փառաւորեցի զՄատուած աղօթքով ու շնորհակալութիւններով:

Ան օրէն ետքը՝ իմ բարեպաշտութիւնս միայն փուճ կամ պաղ ունակութիւն մը չեղաւ. սրտիս մէջ կիմանայի զարմանք, երախտադիտութիւն ու սէր առ Մատուած, վերջապէս իմացայ թէ աս մեր դերագոյն կրօնն է յաւիտենական աղբիւրը ճշմարիտ արիութեան, անգին յուսոյ ու քաղցր մտիթարութեան: Ան ատեն առջի ունեցած բարի սկզբունքներովս՝ բարեպաշտութեան պարտքերը կրկատարէի. չէ թէ մարմնով միայն եկեղեցին կերթայի նիւթապէս, չէ թէ բերանս միայն կերգէր Մատուածոյ գովութիւն:

ները կամ ցնդամամբ աղօթքներս կը-
զուրցէի, չէ թէ միայն ահանջիս կու-
գային Աստուծոյ խօսքերը, այլ բո-
վանդակ հողիս կըզգար, աղօթք կը-
նէր ու զԱստուած կըփառաւորէր: Ան-
ատենը նաև ոյժս շատցաւ կըքերուս
դէմ կռուելու, ու բարի ճամբուն մէջ
առաջ երթալու: Թէ որ Աստուած
չկամեցաւ որ աւելի յառաջանամ անոր
մէջ ինչպէս որ կըփափաքէի, իրեն բա-
րի կամքը ըլլայ. բայց միշտ սլարտա-
կան եմ շնորհակալ ըլլալու Աստուծոյ,
որ ամէն անգամ որ իրեն կապաւի-
նէի՝ կըպահէր զիս, ու ինծի կօզնէր՝
որ բոլորովին անարժան չըլլամ իրեն
բարութեանը:

Աստուծոյ բարերարութիւնը մեծ
է սիրելիք. բայց աս միայն չգտայ ես
սուրբ կրօնին բարեպաշտութեան մէ-
ջը: Ճանչցայ նաև Աստուծոյ անհուն
մեծութիւնը, որ իմ ամէն քայլս կը-
ցուցընէր ու կըվկայէր անիկայ. մեծ
մեծ մտածմունքներ ունեցայ, որով
աչքիս դիմացը զարգարուած կըտես-

նայի բովանդակ արարածները : Արտ-
քիս դիմացը կուգար հարիւր տա-
րուան կաղնի ծառէն ինչուան նոյն ա-
ռաւօտեան գուրս ելած ու բուսած
խոտին ծիլը , ան արտերը հերկող ու-
ժով եղէն ինչուան ան խեղճ մանր
որդը՝ որ մամուռին տակը կըծածկուի ,
ան բարձր երկինքը թռչող արծիւէն
ինչուան ան մեղուն՝ որ ծոթրինին վը-
րայ կըբզզայ , երկինքը փայլփլող աստղ-
ներէն ինչուան փոսուրայն , որ մութ
ատեն տկար լոյս մը կուտայ . կըտես
նայի որ ասոնք ամմէնքը միաբան կը-
փառաւորէին զԱստուած , ու իրեն
կարողութիւնն ու իմաստութիւնը կը-
յայտնէին : Ասանկ իմ սիրտս ալ զուար-
ձանալով՝ անոնց հետ միաբան կերգէի ,
որոնք մշանջենաւոր գովութիւններով
ամմէն արարածները ձայներնին բար-
ձրացուցած կըփառաբանէին իրենց
ստեղծողը :

Սակայն աս երջանիկ ատեններուս միջոցը՝ Աստուած ուզեց իրապէս զիս փորձել. ու սլահանջեց ինծմէ ան սլարտաքը՝ որ ամմէն մարդ իր վշտերուն ատենը պիտի վճարէ : Իմ խեղճ հայրս ինծմէ բաժնուեցաւ իրեն մահուամբը : Իրեն երկար ու ցաւալի հիւանդութիւնը, որուն մէջը ամենեւին տրտունջ մը բերնէն չելաւ, ինծի յայանի ցըցուց՝ թէ ընտոր արդար մարդուն աս Աստուած վստահութիւնը՝ չարչարուելու ատենը համբերութիւն կուտայ, ու մեռնելու ատենը յոյս և համակերպութիւն : Հայրս կորսունցընելա՝ որ իմ առջի դժբաղդութիւնս եղաւ, ուրիշ բան մըն ալ ինծի սորվեցուց. այս ինքն՝ իմացայ թէ վիշտեր ալ կան որ միայն մեր սուրբ հաւատքը կրնայ թեթեւցընել : Ընտոր կրնանք տանիլ մեր շատ սիրելոյն մահուանը, թէ որ չկարենանք ըսել, « նորէն կըրպանանք մէկ զմէկ ուրիշ լաւագոյն տեղ մը » : Մխիթարական յոյս, ուրեմն ան վերջին տուած ողջոյնը յաւիտենական չէ, ան

միաբան կապերը որ Աստուած հոս
աշխարհքիս մէջը իբր սուրբ կապ մը
զրեր է, յաւիտեան բաժնուած չեն մը-
նար, թէ որ արժանի ըլլանք միատեղ
մի և նոյն երջանկութեան տեղը զըտ-
նուելու նէ :

Նոյն ատենը դեռ մտքիս մէջ կային
սուտ մոլտ պատմութիւններու յիշա-
տակներ, որ տղայութեանս ատենը
անզգոյշ ու տղէտ անձինքներ պատ-
մեր էին զիս համոզելով : Իրաւ այնչափ
չէի հաւտար մեռելներու երեմունքնե-
րու վրայ ու անոնց տուած վախերուն,
սակայն բոլորովին ազատ ալ չէի ս-
սանկ աւելորդապաշտական բաներէն,
որ հօրս մեռնելու ատենները նորո-
գուեցաւ՝ զգայական կիրքերս շարժե-
լէն : Ուստի կը փափաքէի որ հօրս շու-
քը ինծի երևնար, չէ թէ որ սարսափ
մը գայ ինծի, այլ երեակայութեանս
հաճոյ բան ըլլայ . վախ մը չունէի ի-
րեն դիմացը երևնալէն, ու միայն ի-
րեն օրհնութեանը կը սպասէի . ու թէ
որ գար զիս փնտրուեր որ իրեն հետը

տանի՝ աւելի ուրախութիւն կունենայի : Գիշեր մը քնանալու ատենս աւսանկ խորհուրդներով զլուխս տաքցած՝ կէս գիշերուան ատենները յանկարծ արթընցայ . ու աչուրներս բանալու ատենը ինծի երեցաւ հօրս սլատկերը լուսնի սլէս սլայծառ , որ իբր թէ ճերմակ լաթով պըլլուած շիտակ ոտքի վրայ իմ անկողնէս իրեք քայլ հեռու կեցած էր : Մէկէն անկողնէն վեր ցատքեցի՝ ուրախութեան ձայն մը հանելով . ու հազիւ թէ ոտքս վարդրի , ալ ամենեւին բան մը չտեսայ : Հիմա հասկըցայ՝ ես ինծի ըսի , թէ զգայութեանս խաբէութիւնն էր անիկայ , իմ սխալ երեակայութեամբս միտքըս դրածն էր : Աւստի ամչնալով ու ցաւելով այսպիսի տկարութեանս վրայ՝ որ ինծի վնասակար երեցաւ , ծունկի վրայ ընկայ անկողնիս քովը , ու ազաղակեցի . « Ա՛յ Աստուած իմ ներէտասանկ անհիմն բաղձանքիս : Չէ , հողին որ անգամ մը քու գիրկդ դարձեր է , ալ չի հեռանար անկէց աս մեր թը-

շուտ երկիրը դալու : Մեզի կրմնայ
որ մեր աքսորնիս ալ լումընցընենք , ու
վազենք քեզի հասնինք , և անոր հետը
մէկտեղ վայելենք՝ որն որ զմեզ թո-
ղուց : Ո՛վ Աստուած իմ , կրճանչնամ
որ չես տուած մարդու մը զգայական
ճամբով միւս կեանքին գաղտնիքները
տեսնալու . ոչ ոք գալիքները կրնայ
ճանչնալ , ողիները կամ տարերքները
երդուրնցընել՝ ընտոր կախարգները
կուզեն ընել . որովհետեւ դու միայն
ժամանակը ու միջոցը գիտես , դու
կրհրամայես միայն սամէնուն , գեր-
բնական կարողութիւնը ու զօրութիւնը
քուկդ է : Հաւատալի բաները քու բա-
րութիւնդ մեզի սորվեցուց , և ուրիշ
ճշմարտութիւն չկայ՝ քու աստուա-
ծային խօսքէդ զատ » :

Աս բանս բաւական եղաւ խելքս
բանալու , ու զիս ամբըցուց՝ որ վախե-
րու , երազներու ու կախարգներուն
նախապաշարմունքներու դէմ դնեմ . և
ասանկ սուրբ հաւատքը ջնջեց ինձմէ
բոլոր աւելորդապաշտութեան շուքն

ալ . որովհետև ան բանն որ միշտ սարս
սափներ կրճդէ ու մոլորութիւններ
կրբերէ , մեր հաւատքին հետը չկրբ
նար միաբանիլ , որն որ բովանդակ
յոյս և ճշմարտութիւն է : Ամբարիշ
տը ու չարագործը միայն կրդողան ,
ու ամմէն կողմանէ վախնալու երև
ոյթներ կրտեսնան , և անհիմն բանե
րու կուզեն ապաւինիլ : Բայց բարե
պաշտ ու արդար մարդը՝ միայն Աս
տուծոյ վրայ հաստատած է իրեն հա
ւատքը , և անոր միայն կապաւինի :

Ո՛վ փորձած չէ աս սուրբ հաւատ
քին ոյժը , ու անոր ապաւինութեանը
կարօտ չէ եղած : Ո՞ր մարդը՝ թէ որ
բոլորովին պաղած ու խստացած չէ ,
չըզգար արդեօք զրդիւ մը որ զինքը ու
ամմէն բան ստեղծողին զիմացը գե
տին խոնարհի : Ան պզտի տղէն՝ որ
դեռ նոր աշխարհք կուպայ , ինչուան
ան ծերը որ աշխարհքէս դուրս ելէ .

լու վրայ է, շնորհակալ սիրտի չըլայ
ան բարիքներուն՝ որ իրենց խոստա-
ցուած են մէկալ աշխարհքը, կամ ա-
նոնց համար՝ որ հոս դեռ կը վայելեն ։
Խեղճ ու անօթի աղքատէն ինչուան
սուտ պատուոյ մէջը եղած թագաւո-
րը՝ չունի՞ն Աստուծմէ խնդրելու բան
մը, որուն կարողութիւնը կրնայ տը-
կարները ու խեղճերը բարձրացընել,
ու մեծերուն իշխանութիւնները տկա-
րացընել ։ Ա՛հ, որչափ կը ցաւիմ անոր
վրայ՝ որ զԱստուած պաշտել չգի-
տեր, ու անոր աղօթք ընել չուզեր .
թէ որ երջանիկ կըսեպէ ինքզինքը,
զիտնայ որ ապերախտ է՝ երբոր իր
պարտքը չընէր . թէ որ նեղութիւններ
կըկրէ, թէ որ իր վրան ծանրացեր է
ցաւը կամ թշուառութիւնը, այնպի-
սին ոչ մի թարանք ունի և ոչ յոյս .
թէ որ մեղաւոր է ու խղճմտանքէն կը-
չարչարուի, ներում չունենար իրմէ՝ երբ
որ չապաշխարէ ։ Ա՛վ սուրբ աղօթք,
դուն որչափ բարիք ըրեր ես ու կընես ։
Ես ալ մարդ եմ, և ուրիշներուն նման

մարդկութեան բաները ունիմ, նոյն տկարութեան ու տառապանաց սպարտքերը վրաս են. բայց երբոր առաւօտը աղօթք ըրած ըլլամ, աւելի լաւ ու զօրաւոր կը գտնամ զիս նոյն օրուան մէջ. երբոր իրիկուան աղօթքս կը նեմ, հանգիստ ու խաղաղ կը հանդէսիմ նոյն գիշերը. երբոր զիս երջանկութեան մէջ կը տեսնամ, աղէկ կը վայելեմ նոյն երջանկութիւնը աղօթք ընելէն ետքը. երբոր վրաս նեղութիւն կուգայ, աղօթքը ինձի կարողութիւն կուտայ՝ որ ամուր սրտով համբերեմ, ու վստահութիւն կուտայ՝ որ իրեն յուսամ: Ա՛վ սիրելիք, հաւտացէք ինձի. որախտի վիճակի մէջ որ ըլլաք, միշտ աղօթք ըրէք. վասն զի աղօթքը վահան մըն է՝ որ փորձութիւններուն դէմ կը դնէ, սպալասամ է՝ որ վէրքերը կը բժշկէ, անտեսանելի ձեռք մըն է՝ որ դողդոջիւնները ամուր կը բռնէ, օղնութիւն հասնող ձեռք է, որ ապաւինողին կերկրնցընէ: Աղօթքը նաև ուրիշ շարժիչ ու դերազանց բան մըն

ալ ունի : Ղիմացս կրկանչեմ՝ ան տը-
կար ու թեթեամիտ մարդը , որ չի-
խանդաղատի ու յարգութիւն մը չըզ-
գայ , տեսնելով անմեղը կամ ասպաշ-
խարողը որ կեցեր Աստուծոյ զիմացը
աղօթք կրնեն : Տող զիմաց ելլան ան
կարծրասիրտները՝ որ չփղձկին ու չշար-
ժին , տեսնելով ժողովուրդեան բազմու-
թիւնը , որ եկեղեցւոյ մէջ Աստուծոյ
զիմացը ընկած կաղօթեն : Տող տես-
նամ , կրնայ ան յանդուգն անհաւատը
չյարգել զքահանան , որ իր ձեռքը
վերցուցած կօրհնէ բոլոր ծունկ չո-
ղած ժողովուրդը : Աղօթքը , ո՛վ սի-
րելիք , հաւատքը կըզօրացնէ , յուսոյ
սիրտ կուտայ , ու սէրը կըպահէ . ու-
րոնք որ քրիստոնէին առջի առաքինու-
թիւններն են . . :

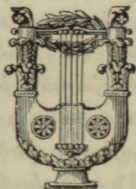
Այսչափս բաւական է . սէտք է որ
հոս խօսելէն դադրիմ : Թէ և միշտ
քրիստոնէական վարդապետութիւննե-
րու մէջ քաջ եղեր եմ , ու շատ մտիկ
դրեր եմ աւետարանին բացատրու-

Թիւններուն . բայց զիս այնչափ չեմ
սեպեր՝ որ կարենամ ձայնս երկինքը
հասցընելու՝ ընտոր կըսուի , այսինքն՝
իմ չափէս վեր խօսելու , ու վրաս առ-
նեմ սորվեցընել ինծի նման աշխարհա-
կան մարդիկներու՝ մեր սուրբ կրօնին
բովանդակ պատուէրքները ու ճշմար-
տութիւնները : Ալ չէ՛ որ ոչխար մը
միտքը գնէ թէ բոլոր հօտին առաջ-
նորդ ինքն ըլլայ . վասն զի կրնայ ըլ-
լալ որ մոլորցընէ զանոնք ու գայլին
բերանը տանի . հովիւին կիյնայ զա-
նոնք կառավարելու : Բայց ոչխար մը
կրնայ խորհուրդ տալ , օրինակ ըլլալ
մտիկ դնելու անոր ձայնին , ու հովիւ-
ին ուզածին պէս վարուիլ . ես ալ աս
բանս միայն ուզեցի ընել :

Ասանկ է , ընթերցողքս . թէ որ
մտքիս զրածին զրուածներովը կրցայ
զձեզ համոզել , թէ մեր կրօնը աղբիւր
է ամէն առաքինութիւններու , թէ
ան միայն կրնայ ոյժ տալ զանոնք վաս-
տրկելու , և թէ անիկայ միայն կրնայ
զձեզ երջանիկ ընել հոս ու մէկալ աշ-

խարհքին մէջ, մեծ ուրախութիւն կու-
նենամ ու վախճանիս հասած կըլլամ.
ասկէ աւելի խօսիլը՝ ինծի համար չէ :

Չեզի կըմնայ ինծի նման ոչխարներ,
ձեր հովիւներէն սորվել, դիւրանսաց
ու հնազանդ ըլլալ անոնց ձայնին, ու
յարգել ան սուրբ կարգը՝ որ ինքն
Մատուած անոնց տուեր է : Ուրեմն
զայէք մտիկ ըրէք Մատուծոյ ձայնին՝
որ անոնք ձեզի կիմացընեն, և ան
ձայնը ձեր ականջէն ինչուան սրտեր-
նիդ հասնի. վասն զի այն Մատուծոյ
բանն է՝ որ ամէնուն կեանք կուտայ :

Ը

Կարողութիւն վերջի պատմած Առակը
մեծերու ու պղտիկներու վրայ :

Ս ԵՐԶԻ անդամն որ խօսեցայ Կարողութիւն հետը (կըզուրցէ Քանդուն,) չկրցայ բռնել զիս, որ իմ զգացած կիրքերս չիթափեմ իրեն դիմացը. ինչպէս սրտակից բարեկամի մը՝ պատմեցի ա՛նոր իմ թշուառութիւններս, կորսընցուցած յոյսերս, ունեցած ոխերս, սրտիս կրքերը. նաև տրսնջալով թէ կըտեսնամ պարապօրդ մարդիկներ որ հարուստ եղած են, բանի չեկողները իշխանութեան հասած են, ու չարասէրները՝ պատուաւոր գործքերու մէջ մտած են : Այոյն օրը ինծի մաղձոտ օր մըն էր, ամմէն բան մութ կըտեսնայի, ու գրեթէ Աստուծոյ նախախնամութեանը վրայ ալ կըտրսնջայի, ու ամմէն բան մարդկանց անիրաւութեանը

վրայ կըձգէի . և թէ ես աս հասակիս
ցած վիճակի մէջ գտնուեր եմ, կարող
չեմ ոչ անուն մը ունենալ, ոչ աստի-
ճանի մը հասնիլ, և ոչ իմ քաղքիս
օգնել . և ետքը աս ալ կըսէի . « Արա-
նի հարուստներուն , որոնք ոսկիով
կրնան առատ բարիք ընել ուրիշին :
Արանի կալուածք ունեցողներուն , որ
որոնք կարօտութիւն չունին աշխատե-
լու և հացերնին հոգալու : Արանի ան
իշխաններուն , որոնք իրենց ձանձրու-
թիւն տուողներ չունին , իրենց կամքը՝
օրէնք է , ամէնքը զիրենք կըյարգեն ,
կուզեն իրենց հետ բարեկամանալ ու
անոնց պաշտպանութեան տակը ըլ-
լալ : Ա՛հ , ինչո՞ւ ես ալ ոսկի , ազնուա-
կանութիւն ու իշխանութիւն չունիմ ,
որ կարենամ իմ ինչ ըլլալս ցուցընել ,
ու ինչ որ ուզեմ՝ ընեմ » :

Թողուց Աարօլոս որ ըսեմ ինչ որ
կրնամ նէ . միայն երբեմն գլուխը կը-
շարժէր՝ ըսածներուս չհաւնիլ ցուցը-
նելով . ետքը ձեռքէս բռնելով սըխմեց
մսիթարելով մը , ու նստեցուց զիս .

և ուրիշ բան չխօսելով՝ պատմեց ինծի
աս առակը :

Ատենով մարդուն մէկը իր տանը
բարձր ու գեղեցիկ պատշգամբ (քեօշ-
քը) ելած, վար նայելու ատենը ուրիշ
մարդ մը տեսաւ վարը գետնին վրայ,
որ ջրհորի մը քով կեցած էր : Ասանկ
նայելու ատենը՝ թէպէտ չորս կողմէն
քամին կըփչէր, ու քամիին ձայնը իր
ականջները կըթնտացընէր, բայց ին-
քը ինքիրմէ միամտաբար կըզուրցէր,
« ես որ հոս վերը կեցեր եմ, հոն վա-
րը կեցողէն շատ մեծ եմ, որն որ ին-
ծի ասանկ պզտիկ կերևնայ » : Աս
բանս կըսէր՝ ընտոր շատ մարդիկ կը-
նեն, իրենց բուն հասակը չափելու ա-
տեն՝ կըմոռնան դուրս հանելու իրենց
ոտքին տակը եղած բարձրութիւնը :

Արբոր ասանկ մեծամտութեամբ
կընայէր վարի կեցած մարդուն վրայ,
յանկարծ գլուխը բան մը ինկաւ, աչ-
քը վերցուց տեսաւ որ քովի տանը
բարձր աշտարակին վրայ մէկը կայ :

Աս մարդն ալ՝ պատշգամին վրայ եղող մարդը տեսնալով որ իրմէ վար է, ա նարդելով գեղջկօրէն անոր գլխին վրայ թքեր էր: Աստիկ բարկացաւ պատշգամին վրայ եղող մարդը աս եղած բանին, ու կանչեց. « է՛հ, ինչո՞ւ թէ ես կարող չեմ հոն վերը հասնելու ». ու սպառնալիքներ կրնէր աշտարակին վրայ եղողին: Բայց իրեն ըրած ըս պառնալիքները փուճ էին, ու վերը կեցողը կը ծիծաղէր ու խաղի կառնէր զանի:

Աս իրեն ծիծաղելու ատենն ալ, յանկարծ ինքն ալ զգաց որ իր գլխին վրայ ալ բան մը ինկաւ. աչքը վեր վերցուց, տեսաւ օդուն մէջ մէկ օդա պարիկ գունտ մը՝ որ վեր կը բարձրանար, ու անոր տակը եղած նաւակին մէջ նստած մարդ մը կար: Աս մարդն ալ աշտարակին վրայ եղողը իրմէ վար տեսնելով, ու ամբարտաւան կերպով մը զինքը ցուցնել ուզելով՝ իրեն զբօսանք կը սեպէր անոր գլխուն մանր խիճեր նետելը, որ իր նաւակը ծան-

րացընելու համար հետը տարեր էր : Աշտարակին վրայ եղող մարդը աս բանս տեսնելով՝ սաստիկ կատղեցաւ , ու ըսաւ . « է՛հ , իբր թէ ես ան նաւակին չեմ կրնար հասնիլ » . ու բարկու թեամբ կըսսպառնար օդապարիկին մէջ եղող մարդուն . բայց իրեն սպառնալիքներն ալ ամենէին բանի չեկան :

Աս բաները ըլլալու ատենը՝ ան մարդն որ վարը գետինն էր , վեր նայելով տեսաւ պատշգամին վրայի կեցողը , աշտարակին վրայինը ու օդապարիկին մէջինն ալ , ու ըսաւ . « Ի՞նչ գեղեցիկ բան է անանկ բարձր ըլլալը , հեռու տեղուանք կըտեսնան ու հանդիստ շունչ կառնուն : Թէ որ ես ալ գոնէ պատշգամին վրայ ըլլայի , քիչ մը աւելի օդ կառնէի , ու աս ցած տեղին տաքութիւնը զիս չէր խղզեր » :

Ասանկ զուրցելու ատենը՝ ձայն մը լսեց իր քովի ջրհորին մէջէն , որ ջրհոր փորող մարդու մը ձայն էր , և ան խորունկ տեղը կեցած՝ հող կը հանէր ջուր գտնելու համար . ու

կըսէր , « Ինչպէս գէշ կեանք է ա-
սանկ գետնի տակ անցընելը , քըր-
տինք թափել ասանկ թաց ու ապակա-
նած օդին մէջը , և մութ կանթեղի մը
լուսով կենալ , ուր վերը ուրիշները խո-
տի վրայ կըքալեն ու արեզակ կըվայ-
լեն » : Աս խօսքերը վերը կեցող մար-
դուն գութը շարժեցին , ու կըսէր .
« ահա գտայ մէկը՝ որ ինծմէ աւելի
վար ու թշուառ է » :

Աս բաները հանդիպելու ատենը՝
ամպերը երկինքը թանձրացան , ու
յանկարծակի սաստիկ փոթորիկ մը ե-
լաւ , որոտումներ կըլային , ու անանկ
փայլակներով դիզուած ամպերը կը-
րակ կըթափէին : Ան միջոցին օդապա-
րիկը ասդիս անդին կերթար սաստիկ
քամիին բռնութենէն . ու նաւակին
մէջի եղող մարդը ալ չէր մտածեր ա-
ւազ վար նետելու և ուրիշները խաղ-
ընելու , մանաւանդ թէ ուզած կըլար
հազար անգամ որ ասանկ բարձր չզրտ-
նուէր ան միջոցին , ու իր տեղը սի-
րով կըփոխէր էն ցածը կեցողին հետ :

Բայց ան ատենն որ անօգուտ հա-
ռաչանքներ և ընդունայն կրկանչվըռ-
տէր, կայծակ մը զարկաւ օդապարիկ
գունտին վրայ ու բորնկցուց. նաւակին
մէջի մարդը գահավէժ վար ընկաւ ու
կտոր կտոր եղաւ: Աոյն կայծակը շի-
տակ աշտարակին վրայ ալ ընկաւ, ու
հոն եղած մարդը կայծակնահար ե-
ղաւ: Աս կայծակը աշտարակին քա-
րերէն կոտորտեց, որ ընկաւ անոր
տակը եղած սլատշգամին վրայ. և հոն
տեղը կեցող մարդուն վրայ իննալով՝
անոր մէկ թևը կոտորեց. իսկ վարը
գեանի վրայ կեցող մարդն ալ սաստիկ
անձրևէն թրջուեցաւ:

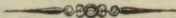
Չհորին մէջ գտնուող մարդը և
ոչ իսկ իմացեր էր ան փոթորկին կա-
տաղութիւնը ու մէկալ հանդիպածնե-
րը. իր հանգստեան ժամը հասած ըլ-
լալով՝ ալ տրտունջ մը չէր ըներ, մա-
նաւանդ՝ ախորժակով կրկտորտէր կե-
րած սև հացը, և քթին տակէն ու-
րախ ձայնով կերգէր:

Ասելով ան ատենը՝ աս բանս գետ-

նի վրայ եղող մարդը, ծոեցաւ դէպ
'ի ջրհորին բերանը, ան դործաւորին
հետը խօսեցաւ՝ պատմելով բոլոր հան-
դիպածները: Աւ ետքը աս բանս ա-
ւելցուց, « ա՛յ մի տրտնջար ասանկ ցած
տեղ կենալուդ վրայ, որովհետեւ էն
բարձր եղողը աւելի մօտ էր փոթորի-
կին, ու առջինը եղաւ կայծակէն զար-
նուելուն, ու պէշ կերպով. նոյն զար-
նուիլը՝ աշտարակին վրայ կեցողին ալ
մահ բերաւ, և պատշգամին վրայ ե-
ղողին թեւը կոտրեցաւ: Աս ալ իմ
բաժինս առի, որովհետեւ քեզմէ աւե-
լի բարձր գտնուեցայ ան միջոցին:
Դուն առաջ կըտրտնջայիր՝ երբօր մէ-
կալնոնք վիզերնին բարձրացուցած հը-
պարտ կերպեր կընէին. հիմա դուն ի-
րաւունք ունիս երգելու, վասն զի փո-
թորիկը անոնց հանդիպեցաւ, քեզի
մնաս մը չբերաւ՝ ոչ աշխատանքիդ և
ոչ հանդէսելուդ: Աս ալ ասկէ ետքը
երգել և ուրախ կենալ կուզեմ, ա՛յ չեմ
տրտնջար. թէպէտ քիչ մը թրջուեցայ,
բայց արեգակը ելածին պէս կըչորնամ:

Աս խօսքերուն վրայ ջրհոր փորողը սկսաւ մտածութիւններ ընել, ու ետքը ինքը ինքիրեն ըսաւ. « Մի թարուինք պզտիկ ու ցած տեղ ըլլալնուս վրայ, վասն զի աս աշխարհքիս մէջի մեծութիւր՝ կանգունով կրգնուի, ու անոր վճարուած ստակը՝ մտմտութեները, վասնզները ու թշուառութիւններն են: Սակայն և ոչ աս գնովս այնչափ բարձրութեան մարդ կրնայ հասնիլ, որ իրմէ վեր բարձր բան չգըտնուի. որովհետև միայն Աստուած է որ իրեն մեծութեանը մէջ հանգիստ կրվայելէ. իրմէ վեր մէկը չտեսնար, և ամենեւին չկրնար մէկէ մը վար ըլլալ »:

Աւստի փափաքինք օր մը առաջ իրեն մօտենալու, ու իրմով մեծնալու. ինչու որ՝ աս տեղի մեծութիւնն ուսլըզտիկութիւնը ոչինչ են ու քիչ ատենի համար են:

ՅԱՆԿ ԳԼԽՈՑ ԵՒ ԲԱՆԻՑ

Ա. Ո՛վ էր Կարողոս	7
— Իր վարմունքը ու գրուածքը.	18
Բ. Կարողոս կըստամէ թէ ինքը ինչ	
պէս իմաստուն եղեր է . . .	31
— Իրեն առջի փառասիրութեան	
գրգիռը	35
— Ժամանակն ընտորանցընէլուէ	40
— Դատարկութիւնն ու ծուլու-	
թիւնը ինչ փաստակար հե-	
տեանքներ ունին	44
— Արիութիւնը ու յարատևու-	
թիւր ամենուն հարկաւոր է.	50
— Յոյսը դեղ է համբերութեան.	57
Գ. Կարողոսին վարպետ փաստաբան	
ըլլալը	62
— Մարդուս առջի պարտքը որն է.	67
— Ուրիշին ունեցածին վրձ պէտք	
է նախանձիլ	71
— Փոխ առնելն ու տալը ընտոր	
պիտի ըլլայ	77
— Աշխարհքի ընկերութիւնը օրէն-	
քով պէտք է կառավարուի.	85
Դ. Կարողոսին քաղաքականութիւնը .	95

- Ազգն ու կառավարուելը սիրել-
լը, և միաբան ապրելը սլիտի
ըլայ մեր քաղաքականութիւնը. 98
- Ե. Կարողոս բժշկութիւնն ալ կըսոր-
վեցընէ 109
- Անոր բժշկութե կանոնները . 113
- Զ. Կարողոսի բարեսրտութիւնը. . 125
- Որդւոց պարտքը հօրը մօրը վր. 128
- Ծնողաց պարտքը որդւոցը վր. 132
- Ամուսիններուն պարտքը իրա-
րու վրայ 138
- Եղբարց ու ազգականաց պարտ-
քը իրենց մէջը 141
- Բարեկամներուն պարտքը . . 146
- Տէրերուն պարտքը իրենց ծա-
ւաներուն 149
- Ծառաներուն պարտքը իրենց
տիրոջը 153
- Ամէն մէկուն պարտքը իրենց.
մէջը 157
- Է. Կարողոսին բարեպաշտութիւնը. 165
- Կարողոս կը հասկըցընէ թէ ըն-
տոր հեռու կենալու է աւե-
լորդապաշտական բաներէն . 172
- Հաւատքին և աղօթքին ոյժը
ընտոր զօրաւոր բան է . . 176
- Ը. Կարողոսին վերջի պատմած ա-
տօյն 182

